

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Johan Clemens
TODE

---

*En biografisk
kulturhistorisk Skitse*
af

E. SCHMIEGELOW

Nyt Nordisk Forlag
Arnold Busck
Kjøbenhavn 1941

JOHAN CLEMENS TODE

**Johan Clemens Tode, malet af J. Juel
(Se teksten p. 205)**

Originalen tilhører det lægevidenskabelige Fakultet i København

JOHAN CLEMENS TODE

*En biografisk, medicinal og
kulturhistorisk Skitse*

af

E. SCHMIEGELOW

NYT NORDISK FORLAG . ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN MCMXLI

INDHOLD

<i>Indledning</i>	9
Biografi	13
<i>Tode som Universitetslærer og læge</i>	22
Den danske læge	26
Pathologiens første grunde	27
Prachtische Fieberlehre	27
Das Receiptschreiben	30
Arzneymittellehre	31
Die allgemeine Heilkunde oder die Lehre von Heilungsanzeigen .	31
Adversaria clinica	34
Medicinisher Journal	42
<i>Todes lære om kønssygdomme</i>	43
Vom Tripper in Ansehung seiner Natur	43
Nöthige Erinnerungen für Aerzte und Kranken, die den Tripper heilen wollen	44
Erleichterte Kenntnisse und Heilung eines gemeinernen Tripper ..	44
<i>Medicinish chirurgische Bibliothek</i>	52
<i>Todes folkelige medicinsk-hygieiniske arbejder</i>	58
Den medicinske Tilskuer	58
Blandinger	59
Sundhedstidende	61
Ny Sundhedstidende	67
Sundhedsblade	71
Der underhaltende Arzt	74
Sundhed og Underholdning	74

Hygæa og Muserne	80
Museum for Sundheds- og Kundskabselskere	84
Sundhedsbogen	87
Hertha	89
Valhalla	92
Medicinalblade	93
Sundhedsjournalen	96
Sundhedsraad i anledning af ildebranden	98
Nyeste Sundhedstidende	99
<i>Danske prosaiske skrifter</i>	102
I bind, moralske og satiriske afhandlinger	102
Ægtestandens berømmelse	102
Kærlighed betragtet som sygdom	104
Om fornøjelighed	105
Giftermaal	105
Rigelige aftenmaaltider	106
Mod brugen af mange lys	107
De dødes begravelse i kirken	107
Overdaadighed i nydelse af lækre spiser	107
Fruentimmernes aftenpromenader	108
Forebygge koners død i barselsnød	108
II bind, Diætetiske afhandlinger	109
Kan man studere sig ihjel?	109
Farer ved pludselig at blive afholdende	110
Farer ved at drikke og spise formeget	110
Kødmat bør foretrækkes for planteføde	110
Mod blodrigdom og skorbut	111
Om æg	111
Om faaremælks skadelighed	112
Smaabørns opfostring	112
III bind, folkemedicin	113
Om kopper	114
Om kolde bade	114
Deplogisteret luft	115
IV bind, Salernerskolens diætetiske leveregler	116
Forsøg til en sundhedscatechismus	122
Populær afhandling om gift	122
Nöthiger Unterricht für Hypochondristen	122
En fornuftig lægmands erfaringer i en haardnakket gift og hypochondri	122

<i>Todes ikke medicinske tidsskrifter</i>	124
Københavns Universalmagazin	125
Nyttig underholdning for unge læsere af begge køn	126
Nyt og Gammelt, lidt for enhver	126
Freia	127
Iris	128
Tilskuerne	137
<i>Tode som skuespilforfatter og dramaturg</i>	141
Søofficererne eller dyd og ære paa prøve	144
Die Seeofficiere oder Tugend und Ehre auf der Probe	148
Ægteskabsdjævelen eller bankerotten	149
Raadførslerne eller Advokaten og hans fuldmægtig	149
Halmkurven eller den snilde Kammerpige	150
Mændenes nye skole	151
Bussemanden eller Oldfux forvandlinger	152
Vrantenborg	154
Alle i Vildrede	155
Drama opført d. 14. Martii 1793	156
Natur und Liebe	157
Röschen und Hannchen	157
Die Erscheinungen	158
<i>Todes Syngespil</i>	159
Olger og Clara, en parodi	159
Ole og Sidse, en parodi	160
Theresia (Husarerne)	161
<i>Tode som Romanforfatter</i>	162
Kærlighedsnytte eller tre dages tildragelse	162
Die drey Charlotten	162
Smaafortællinger	164
<i>Poetiske skrifter</i>	167
<i>Tode som polemiker og kritiker</i>	169
<i>De af Tode stiftede selskaber</i>	193
Det private kirurgiske selskab	193
Det københavnske medicinske selskab	194
Societas exercitatoria medica	195
Societas philiatrica (Arzneykundige Gesellschaft eller det læge- kyndige Selskab)	195
Selskabet for Efterslægten	197

Selskabet for Borgerdyd	197
Døttreskolen	202
Drengeskolen	202
<i>Afslutning</i>	203
Todes udmærkelser og ærestegn	203
Afsluttende livstragedie	206
Todes gravminde	209
St. Blicher's Bautasten	211

INDLEDNING

Naar man fordyber sig i studiet af lægeforhold og lægeskikkelser i Danmark fra 17 hundredtallets sidste halvdel, træffer man hyppigt paa navnet Johan Clemens Tode, som paa den tid hørte til en af de førende forgrundsfigurer i Danmarks aandelige og sociale samfund. Dette skyldtes dels Todes mangfoldige videnskabelige og populære medicinske skrifter, dels hans mangeaarige virksomhed i medicin ved Københavns universitet samt hans forskelligartede litterære æstetiske arbejder, der hyppigt gav anledning til langvarige og bittere fejder, som vakte røre om hans navn i vide kredse.

I hvor høj grad han blev paaskønnet af sin samtid, fremgaar af de nekrologer, der offentliggjordes efter hans død, som indtraf d. 16. marts 1806 kort før han fyldte 70 aar, og hvoraf vi skal meddele enkelte, hvori hans fortjenstfulde samfundsvirksomhed saavel som hans lægegærning og digteriske evner rostes i høje toner.

Saaledes skriver Nyt bibliotek for fysik, medicin og oeconomi IX 1806 p. 107, at Tode var sin tids yndede lærer ved højskolen, stiftede megen nytte ved sine disputerselskaber og dannede derved mænd, som beklæde offentlige lærde stole og andre vigtige embeder i staten. Hans medicinske skrifter giver ham en udmærket rang mellem Europas lærde, og hans satiriske pen som recensent har været lige saa morende som skrækkende, saa at det lærde publikum derved er forskaanet for mange umodne fostre. Hans ældre disciple søgte at oprejse et æresminde paa

hans grav, og de yngre at sætte en buste i den medicinske læsesal ved det københavnske universitet. I slutningen af artiklen hyldes han ved et smukt digt, skrevet af Rasmus Frankenau, Tode's elev og beundrer og ligesom denne populær medicinsk forfatter og visedigter.

I samme tone klinger eftermælet i Lærde Efterretninger 1806 og i Penia fra samme aar p. 32, som bemærker, at taknemmelige borgere vil længe erindre sig denne olding, der som læge, skribent og menneske nød udmærket agtelse, ligesom det ogsaa her omtales, at hans disciple har ladet forfærdige hans buste, som med det første vil blive opsat i studiegaardens nye medicinske læsesal.

Vi ville ogsaa fremdrage en i et meget blomstrende sprog indsvøbt lovtale over Tode's store fortjenester som litterat og læge, som de danske musen begræde. Den fandtes i Nyeste Skilderi af København lørdag d. 21. marts 1806, hvori meddeltes, at »videnskabernes ivrigste dyrker, lægen og menneskevennen Johan Clemens Tode ikke er mere«. Han sidestilles her endog med Holberg og Suhm, thi forfatteren skriver, at med Holberg, Suhm og Tode begyndte de forskellige epoker i vor videnskabelige verden, og fremhævede den store lighed, der var mellem Holberg og Tode. Af den udførlige nekrolog, der hovedsagelig bestod af en biografisk skitse af Tode, fremhæves, at den afdøde i en række aar betragtedes »som en sand kæmpe i vor litteratur«, der skrev om og bedømte alt. Han var, som Tode selv udtrykte sig, »alskens skribent og alles skribent«, men udviklede sig derved i inden- og udenlandske pennefejder, hvoraf den hæftigste dog uden tvivl var den, han førte med den bekendte Baldinger — Artiklen fremhæver, at Tode »var en af de vittigste, virksomste, humaneste og ædleste mænd, vort fædreland i et halvt hundrede aar har været stolt af og hans navn vil mindes med hellig ærbødighed«.

Hvor kan det nu være, at en mand, der ved sin død rostes i saa høje toner, glemtes saa hurtigt, som tilfældet var med Tode? For en del skyldtes det aarsager, som forfatteren af eftermælet i Nyeste Skilderi af København, selv berører, idet han antydede, at den omstændighed, at Tode var alskens og alles skribent, var

grunden til, at værdien af hans skrifter ofte var saa ringe, at Tode overlevede mange af dem i stedet for, at forholdet burde have været omvendt; thi Tode, skriver nekrologens forfatter, »ligner et træ, som skyder alt for mange grene, hvoraf den ene berøver den anden sin saft, ingen af dem bliver stor og frodig«. Denne udtalelse er baade sand og træffende, thi Tode har *aldrig leveret noget egentligt fuldendt mesterværk*, og naar det i nekrologen anføres, at man »bør undtage de værker, hvorved Tode har erhvervet sig udødelig ære af lægevidenskaben«, saa skyldes denne bemærkning, at nekrologens forfatter ikke har været læge, men kun talerør for datidens tilbøjelighed til at overdrive værdien af Todes videnskabelige medicinske forfatterskab.

Vi kender alle den type medborgere, særligt læger, som Tode repræsenterede, flittige, dygtige og arbejdsivrige mennesker, velbegavede, vittige og fornøjelige, brillante omgangsfæller, som det store publikum forguder og derfor, idet det mangler evnen til at anlægge en sagkyndig bedømmelse, er tilbøjelig til, paa-virket af vedkommendes personlige charme og elskværdighed, at overvurdere som videnskabsmand. Man anser ham for en af nationens store mænd, hvis navn sikkert vil lyse over hans videnskabelige Bane længe efter, at han har lukket sine øjne, og saa gaar det helt anderledes. Det gny, der stod om saadanne folks virke, medens de levede, svinder hastigt bort, naar de er døde, og deres samtidige undrer sig over, hvor hurtigt glemslen kan udviske de sidste spor efter dem.

Og saaledes gik det Tode, hvis minde først c. 100 aar efter hans død blev fremdraget i Københavns medicinske Selskab af dr. V. Haderup, der roste Tode som populær hygiejnisk forfatter og fremhævede hans kamp mod sæder og skikke, der stred mod sundhedens regler. Trediva aar senere offentliggjorde medicinalhistorikeren W. I. Johnsson: »*Johan Clemens Tode, hans liv og et afsnit af hans medicinske virksomhed*«, København 1918. Forfatteren skriver i Fortalen, »at det kun er beregnet paa at være et skrift til oplysning for almenheden, og er ikke en bog, som den danske lægestand endnu skylder Tode og hans minde, og som maa skrives af en mere sagkyndig pen end min«.

C. Rasch anmeldte Johnssons bog i Ugeskrift for Læger 1918

p. 628, men tvivlede paa, at en enkelt mand var i stand til at skrive en saadan monografi, thi dertil krævedes der mindst to specialister, en litteraturhistoriker og en historisk interesseret læge, som maatte arbejde sammen for at naa et tilfredsstillende resultat.

Et samlet fremstilling af Todes virksomhed foreligger ikke. Man har hidtil indskrænket sig til at belyse en enkelt side af denne ejendommelige mands forskelligartede aandsvirksomhed. Nogle har hæftet sig ved hans betydning som stifter af lægevidenskabelige selskaber, andre som forfatter af lægebøger og populære hygiejniske tidsskrifter. Enkelte berømmer ham for hans pædagogiske fortjenester, som stifter af skoler, der lededes efter frisindede principer, der stærkt afveg fra datidens pædagogiske syn paa ungdommens undervisning.

Men ved siden heraf har Tode udfoldet en omfattende litterær æsthetisk forfattervirksomhed, idet han skrev skuespil, romaner, fortællinger, litterære kritiker o. s. v. Denne virksomhed beundredes i høj grad af enkelte litteraturens folk blandt hans samtidige f. ex. Rahbek, der paa sin vanlige overdrevne maade paa sine ældre dage hævdede ham til skyerne, sidestillede ham med Holberg, kaldte Tode for »digterlundens brammende ceder« og »den stolt opstræbende palmek«, hvorimod J. L. Heiberg ikke regnede ham for mere end en af vore kvasidigtere (se P. F. Barfoed: Poetisk læsebog 1835).

Naar vi nu i det følgende skal forsøge at belyse Todes virksomhed som læge, digter og menneskeven, er vi klar over, at denne opgave rummer visse vanskeligheder, fordi hans talrige skrifter behandler alverdens emner i prosa og vers, saavel i bogform eller smaa piecer, hyppigt i form af tidsskrifter eller ugeblade. Alle hans litterære bidrag er ikke lige værdifulde, men skæmmes ikke sjældent af voldsomme og ikke altid lige beretigede udfald mod hans modstandere. Skulde arbejdet ikke svulme for stærkt op, maa vi nøjes med et skønsomt udvalg af hans skrifter, hvis antal løber op til langt over 150.

Skøndt Todes modersmaal var tysk, satte han en ære i at betragtes som dansk, og hans skrifter er derfor hyppigst affattet paa dansk. Enkelte arbejder er skrevet paa latin, men næsten i

alle hans skrifter findes isprængt engelske, franske og italienske citater, thi udrustet med et fremragende sprogtalet beherskede Tode de ovennævnte sprog i skrift og tale.

Tode var et ualmindelig lyst og kvikt hoved, hurtig i opfattelse, slagfærdig og vittig, morsom og fornøjelig som omgangsfælle. Disse egenskaber var en arv fra faderen, hvilket han selv fortæller i »Iris«, 1793 p. 262, hvor han i »Noget af min familiebiografi« meddeler, at faderen havde lune og var fuld af vittige indfald, var kort for hovedet, en fattig men ærlig mand, et uroligt hoved og en elsker af musikken. Alle disse egenskaber genfindes hos sønnen. Som eksempel paa Todes lærnemhed fortæller han, at den allerede i barndommen vakte omgivelsernes opmærksomhed, ja i 5—6 aars alderen kunde han alle fem mosebøger med alle deres navne udenad og optraadte som vidunderbarn ved at lade sig høre i dem i fremmedes nær-værelse.

Tode var født d. 24. juni 1736 som den yngste af en stor børneflokk. Faderen var tolder ved den saakaldte Tollenspieker i de fire lande ved Elben, som Baggesen omtaler i sin rejsebeskrivelse. Disse »Vierländer« tilhørte Lybæk og Hamburg i fællesskab og var »Overflødheds, enfoldigheds og den sande friskheds sæde«.

Moderen blev enke i 1741, da Tode var fem aar gammel, og sad i smaa kaar. Hans skolegang i Hamburg var derfor mangelfuld, og der blev ikke raad til, at han kunde blive student for at gaa universitetsvejen. Han kom i lære hos sin ældste søsters mand, barberkirurgen Bertel Schrøder i Tønder, hvor han efter tre aars forløb tog amtskirurgexamen. 20 aar gl. kom han over til København og tjente sex aar hos den udmærkede hofkirurg Wohlert, som fik stor betydning for Todes udvikling og til hvem han altid stod i dyb taknemmelighedsgæld; thi, skriver Tode, »hvad fremgang jeg maatte gøre under saadan en fører, med en smule geni til, det kan man forestille sig. For alle mine syge, og hvad jeg havde anvendt hos dem, fordrede han regnskab, og tilfredsstillende regnskab, knuder opløste han og tvivl hævdede han. Jeg var hans skriver i det danske, franske og tyske sprog . . . ikke alene hans erfaring lagde grunden til min; ikke alene

gav han den plante, som alene, uden tilsyn vilde groet vildt og kommet til liden nytte, ordentlig væxt ved at klippe og lede den, saa at jeg, hvad jeg kan være istand til at bidrage fædrelandets og videnskabens gavn, næst den Allerhøjeste giver og bestyrer, takker en Wohlers cultur allermest, ihvorvel han ikke ganske qualte, men kun tilbageholdt min æstetiske aand, og alene vogtede at den ikke kom til at spille mester over mit brødstudium og rette bestemmelse«.

Vi har gengivet denne del af Todes biografiske optegnelser, fordi den belyser hans varme følelser over for, hvad han har lært af den fortræffelige Wohler, hvem han betragtede som sin plejefader, da han som ung og ukendt kom til København og var udsat for dens Fristelser. Men man faar tillige et indblik i hans fra den tidlige ungdom stærkt prægede litterære interesser, der nær havde betaget ham lysten til at fortsætte sine studier som kirurg. Han har aabenbart vaklet mellem beslutningen om at fortsætte med sine kirurgiske studier for at blive amtskirurg, og lysten til at dyrke litteratur og æstetik som hovedsagen. Det skyldtes Wohlers indtrængende opfordring, at han opgav æstetiken til fordel for brødstudiet, men æstetiken blev i hans senere liv aldrig helt forsømt, tværtimod, thi, som det vil fremgaa af hans senere livsførelse, blev hans hovedinteresse knyttet til forfattervirksomheden samtidig med, at lægegerningen trængtes i baggrunden og helt blev opgivet adskillige aar før Tode døde.

I de aar, han gik Wohler til haande, benyttede han lejligheden, naar han vaagede hos syge, til i disses bogsamlinger at udsøge noget godt at læse. I sin autobiografi nævner han enkelte hjem, hvor han paa denne maade dyrkede sine litterære interesser, som hos geheimeraad Otto Manderup, Ranzows og den russiske minister, Jean Albert baron de Korf, som ejede et meget værdifuldt bibliothek¹, og »saaledes stode de skønne videnskaber altid ved siden af medicinen og chirurgien«.

Det var ogsaa Wohler, der bevirkede, at Tode, da han var 26 aar gammel, kom 1763 i forbindelse med Frederik d. Vtes hof i Fredensborg, hvor han ansattes som kongens rejsekirurg.

¹ Se Fr. Tobiesen : Om Caroline Amalie Thiele, som var Korfs elskerinde. Hist. Meddel. fra København fj. række, IV B., 1940, p. 264.

I Nyt Bibliothek for Læger 1818, II omtales, at det var et benbrud, som kongen paadrog sig, der gav Tode lejlighed til at gøre kongens personlige bekendtskab. Under en smertefuld forbindelse fik Tode en lussing af kongen, som denne bag efter fortrød og bad Tode om ikke at opfatte det som vrede, hvortil Tode svarede: »En lignende naade har vist ingen at rose sig af«, hvilket svar morede kongen, der gjorde ham til sin oplæser, ligesom Tode i kraft af sine charmerende egenskaber hurtigt indyndede sig hos livmedikus Christian Berger, livmedikus Piper, livkirurg justitsraad Braun og hofmedikus Clausen. Man holdt af ham »for det altid muntre, spøgfærdige lunes og det aabne hoveds skyld og gjorde sig en fornøjelse af at bidrage til min dannelse«. »Han badede sig i naadens sol, og kongen kunde godt lide denne ubekymrede og alting fra en glad side skuende Tode«.

Han omgikkes dagligt hofkirurgen Braun, idet de mødtes i lægeværelset i Fredensborg kavalерfløj; og naar Tode om formiddagen sad her og ventede paa ham, fordrev han tiden med paa hvide papirstykker at nedskrive Horats'ske epigrammer og bon mots af Voltaire etc., som Braun fik lejlighed til at læse, og disse udslag af Todes aandslivlighed og belæsthed meddelte Braun kongen og de andre læger ved hoffet, og det endte med, at hans collegaer mente, at han besad alt for gode evner til at han skulde nøjes med at være kirurg, men burde uddanne sig til læge.

Det passede imidlertid slet ikke Tode, der, som han skriver, helst vilde blive, hvor han var og hvad han var. Tode har i en beretning om sit ophold ved hoffet fortalt, hvor ubehageligt overrasket han blev ved pludselig en morgen efter sin hjemkomst fra et lægebesøg til hest at blive kaldt op til Christian Johan Berger, som opfordrede ham til at opgive kirurgien og istedetfor studere medicin. Tode befandt sig saa vel ved livet ved hoffet, som han beskriver i sin autobiografi paa følgende maade: »Jeg spiste hos mundkokken, jeg kunde drukket i kongens kælder; jeg fandt frokosten hos andre gode venner, endog skrivematerialier stod til min tjeneste, og til at besøge de syge bønder i bønderbyerne havde jeg fri hest af kongens stald, og

den, jeg hver gang fik og som derfor blev kaldt doktorhest, var den troeste og sindigste og bedst kvalificerede, som jeg kunde ønske mig. Alle gjorde sig en fornøjelse af at tjene den subalterne Æskulapius. Endog bønderne loe og førte mig fri og frank ud paa landevejen, naar jeg læsende i en bog var reden ind i en kornmark. Hesten blev for min skyld beværtet med god havre. Om morgenen havde jeg den fornøjelse at drikke en kraftig kaffe, snart paa et, snart paa et andet sted, allerhelst hvor jeg havde en at aarelade eller forbinde, derpaa at læse alle slags aviser, som min patron havde taget med fra hans majestæt, og som jeg fandt hos ham, naar jeg kom forat assistere; om eftermiddagen, naar jeg ikke havde noget at forrette, gjorde jeg lystrejser paa Esrom sø. Om aftenen bivaanede jeg serenader i skoven eller hørte nye tidender fra København af de ankomende paa kroen. Formedelst rustvognen havde jeg frie correspondents med gode venner i København. Kroner fortjente jeg hos præsterne, dukater paa slottet, kavalererne laante mig nye franske bøger, og en af dem hørte paa mine vers«.

Som det fremgaar heraf førte Tode et sorgfrit og ansvarsløst slaraffenliv under sit ophold paa Fredensborg. Han var alles yndling, blev forkælet, nød livet i fulde drag, tjente gode penge og havde samtidig lejlighed til at dyrke sine litterære interesser, ja skrev endog poesier. Hans ambition gik ikke højere end en gang i fremtiden maaske at blive kirurg i Esbønderup, Hørsholm eller Frederiksborg. Han var, som han selv udtrykte sig, for indolent, ugidelig og utilbøjelig til at paalægge sig nogen tvang.

Og saa bliver han, som sagt, pludselig en formiddag stillet overfor det af livmedikus Berger stillede forslag at skulle opgive sin nuværende behagelige stilling for at foretage sig en udenlandsrejse og studere medicin ved fremmede universiteter. Tode sagde strax nej og frabad sig udenlandsreisen, men Joh. Chr. Berger og de andre hoflæger vedblev at bearbejde ham, tilraadede ham at overveje sagen nøjere, og tilsidst indsaa Tode, at det vilde være dumt ikke at følge sine velynderes raad, da det var en sikker vej til lykke. Men der gik dog lang tid, inden han besluttede sig til at tage mod tilbudet, og forinden havde

han været med kongens følge i Holsten, og først efter c. to aars forløb lod han sig endelig overtale til at rejse til udlandet. Ifølge Adresseavisens »Københavns udpasserede« rejste Tode fra København d. 29. juli 1765 med paquetbaaden til Lybeck sammen med sin jævnaldrende collega Schönheyder.

Tode var lige fyldt 29 aar, da han paabegyndte sin udenlandsrejse, hvortil han baade manglede lyst og forudsætninger for at kunne nyde det fulde udbytte af en slig studierejse ved universiteterne i Holland, England og Frankrig. Han havde hidtil i 14 aar udelukkende syslet med kirurgi og stod fuldkommen fremmed overfor det interne medicinske studium, og de erfaringer, han høstede paa denne rejse, som strakte sig over c. 2 aar, har heller ikke inciteret den ellers meget skrivende og fortællende Tode til udførligt at gøre rede for, hvad der i medicinsk videnskabelig henseende burde have interesseret ham paa denne rejse, med undtagelse af at Tode, da han 1801, fem aar før han døde, skrev sin autobiografi i Lahdes Samlinger III 1806, og i tillæget til den (p. 20) omtaler Gaubius, Albinus latinske collegia i Leyden, han nævner Allemand samt meddeler, at han i Paris hørte anatomen Portal, chemisten Mitonard og fødselshjælperen Péan, doctorerne Roux og Lorry samt Le Cat i Rouen. I Skotland fortæller han, at han hørte den berømte læge William Cullen, den vise John Gregory, den store chemist Joseph Black og den ypperlige anatomist og physiolog, Alexander Monro. Han rejste fra Edinburgh i 1767 til London, hvor han opholdt sig otte uger, og derfra gik rejsen til Paris, hvor han traf sin landsmand Heinrich Callisen, besøgte hospitalerne Hotel Dieu og la Charité — aflagde et kortere Besøg i Rouen, for at se det berømte hospital og den store læge le Cat.

Det er besynderligt, at en mand, der, understøttet af kongen, tilbringer mellem 2 og 3 aar ved Europas forskellige universiteter for at uddanne sig som mediciner, ikke efterlader sig optegnelser over, hvad han videnskabelig set har lært paa en saadan rejse, men nøjes med at fortælle, hvem han har besøgt, hvilke kliniker, han har set, og ikke føler trang til at gøre sine videnskabelige medicinske oplevelser nyttebringende for sine venner og collegaer hjemme i sit fædreland. Det tyder paa, at

han ikke har haft synderlig interesse for udenlandsrejsens medicinsk videnskabelige uddannelse. Paa den anden side var han, som han tilstaar i sin autobiografi, glad over den gode lejlighed, han havde til at se London og Paris, hvor han »overalt samlede lærdom og eksempler til at dyrke det satiriske anlæg, som himlen for mine synders skyld har begavet mig, og som man kan finde spor af i mine skrifter«.

Hvad hans satiriske sans angaar fortæller Tode selv, at den er indpodet ham fra barndommen, da han som ung kom til Tønder for at lære dansk og benyttede en bog ved navn »Haltfanden«, der var en oversættelse af en fransk satirisk bog. »Den satiriske aand foer ud af bogen i mig« og blev hængende ved ham, i hvilken anledning han citerer Horats: *Ovo semel est imbuto recens, servabet odorem testa diu* (d. v. s. Karret bevarer altid lugten af det, som engang har klæbet ved det). Det var navnlig englænderen Smollet, der i saa henseende fik betydning for Tode.

Skøndt Tode under sin udenlandsrejse havde lært dualismen mellem syphilis og gonorrhoe at kende, en opfattelse han i en række udmærkede afhandlinger forfægtede herhjemme efter sin hjemkomst, er det mærkeligt, at han slet ikke berører denne vigtige lære i sin første biografi, i hvilken han omtaler sin rejse, hvorimod han i den senere skrevne autobiografi, ganske vist i uoverensstemmelse med de virkelige forhold, ikke undlader at fremhæve, at han var den første, der paaviste disse to sygdommes væsensforskellighed.

Har Todes udenlandsrejse næppe virket særligt befrugtende paa ham i intern medicinsk henseende, har den til gengæld virket i høj grad fremmende paa hans sprogkundskaber.

Hans udenlandsrejse afsluttedes i sommeren 1768, da Tode var 32 aar gl., og han skulde nu tjene til livets ophold; men erhvervsforholdene for medicinere var paa den tid daarlige herhjemme, hvorimod kirurgerne havde bedre levevilkaar. Det var derfor ganske naturligt, at Tode atter søgte at knibe ud og forsøgte at vende tilbage til sin gamle kærlighed, kirurgien, idet det var hans eneste mulighed, at han som kirurg kunde tjene nok til at leve af. Han ansøgte derfor om at blive kirurg

for Slaverne i Stokhuset, og det var først efter at haabet om at kunne opnaa dette ringe kirurgiske brød var glippet, at han, som han udtrykker sig »ved en skæbnens og forsynets underlige førelse« atter maatte gribe til medicinen.

Tode var, som ovenfor nævnt, allerede nu et par og tredive aar gl., hvorfor det hastede for ham at blive student, læge og dr. med., men takket være hans stadige velyndere ved hoffet i forbindelse med pengeunderstøttelse fra kongen gik det helt flinkt og smertefrit for ham; thi samme aar (¹⁷/₂ 1769),² han som student immatrikuleredes ved universitetet, tog han den medicinske embedsexamen. Han examineredes af professorerne Kratzenstein, Rottbøll og Chr. Berger i konferentsraad Lodberg Friis' hjem, og kort efter forsvarede han sin afhandling for doktorgraden³, som Tode skrev for største delen om nætterne, medens han vaagede paa slottet over den syge konferentsraad Schumacher. Herefter gik det slag i slag. 1771 blev han titulær hofmedikus under Clausens sygdom, og samme aar paa Piper og Bergers anbefaling virkelig hofmedikus og fik som saadan plads i det kgl. collegium medicum, der bestod af Piper, Chr. Berger, Joh. Just v. Berger, de to professorer Kratzenstein og Rottbøll samt stadsfysikus Wandler.

Som hofmedikus fik Tode 1772 ordre til at ledsage dronning Caroline Mathilde til Celle, men blev stoppet i Helsingør, da den engelske commandør Mac Bride erklærede, at der ikke var plads til ham ombord i skibet. — Han havde aaret iforvejen giftet sig med Johanne Sophie Schønfeldt⁴ og udnævntes d. 1. Oktober 1774⁵ til medicinsk professor designatus ved Københavns Universitet, hvilket skaffede ham et ærefuldt og betydeligt arbejde, der var fuldkomment ulønnet. Lønnet professor ordinarius blev han først ved Christian Friis Rottbølls død d. 15. juni 1797, efter at han altsaa i 25 aar, siden 1775, havde holdt forelæsninger, ofte flere gange daglig, uden honorar. Dog

² Se Hunderup: Efterretninger om doctores, Roskilde 1854, p. 175.

³ De duplices febrium indole. Se Caroc: Den danske lægestand, I del, 1499—1788, 1909, p. 126; Lærde Eft. 1796, I, p. 370.

⁴ Dr. I. C. Tode, kgl. hofmedicus og jomfru Johanne Sophie Schønfeldt copuleret ⁶/₅ 1771 (Adresseavisen ⁷/₅ 1771).

⁵ ¹/₁₀ ifølge Sj. Regist. 1774, No. 573.

fik Tode 1796 af kongen 200 rdl. for at holde medicinske praktiske forelæsninger for kirurgerne. I marts 1797, før han udnævntes til ordinær professor, ramtes Tode af hjærneapoplexi, der medførte lammelse af højre side og »meget nedstemte hans munterhed«. Universitetskansleren hertugen af Augustenborg udvirkede i den anledning et anseeligt tillæg, der, som han selv siger, meget bidrog til hans helbredelse.

Tode var en overordentlig flittig mand, thi samtidig med at han passede sine forelæsninger, praktiserede han som læge og udgav aarligt en mængde skrifter, der behandlede højst forskelligartede emner som lægekunst, kirurgi, dramaturgi, poesi, theologi og sprog. Han betragtede det som en stor fordel for sin arbejdsevne, at han stadig vexlede med emnerne, hvilket Tode fremhævede i sin oversættelse af Hufelands kunst at forlænge livet, idet han skriver, at naar man en tidlang har sysselsat sig med en genstand og da gaar over til en anden, kan man tilvisse gøre meget.

Tode sløvedes i de senere aar og var invalidiseret efter sit apoplektiske anfald d. 16. marts 1797, men opnaede dog at blive universitetets rektor 1801, var medlem af sundhedscollegiet fra 13. mai 1803 til 17 mai 1805, æresmedlem af det kgl. medicinske selskab 10. novb. 1803 — afskedigedes som professor d. 15. januar 1805 og døde 16. marts 1806.

Han var en af Danmarks frugtbareste forfattere, thi i et tidsrum af 36 aar kunde ordsproget: »Nulla dies sine linea« med sandhed anvendes paa ham. Blandt sine medicinske skrifter satte han selv mest pris paa sit »Medicinsk kirurgiske bibliothek« og sine skrifter om gonorrhoeen. Ved inauguraldissertationerne var han i kraft af sine omfattende kundskaber til litteraturen, sin kritiske sands og sproglige færdigheder de fleste kandidaters vejleder og raadgiver. Enten han var præses eller opponent, forstod han at give disputatsen liv og videnskabelig interesse ved sit lune og sin vittighed. Ifølge hans egne angivelser har han været præses ved 26 doktordisputatser.

Tode var medstifter af det kgl. medicinske selskab og lagde den første grund til efterslægtens skole samt var medstifter af

døttreskolen i Kronprinsesse­gaden og drengeskolen i Pilestræde, der senere gik over til det Schoubothske institut.

Han var den første, som herhjemme begyndte at udgive danske skrifter, som virkede til fremme af sundheden og den folkelige hygiejne.

Efter denne skitserede oversigt over Todes liv og virksomhed skulle vi nu i det følgende forsøge nærmere at belyse og vurdere enkelte sider af denne.

TODE SOM UNIVERSITETSLÆRER OG LÆGE

Det var, som omtalt i indledningen, ikke sunget for Todes vugge, at han skulde ende som professor i medicin ved Københavns universitet, og det skyldtes ogsaa tilfældigheder, som han selv ikke var herre over, at han, der i sin ungdom havde uddannet sig som kirurg, blev anbragt paa denne post. For at undgaa gentagelser maa vi henvise læseren til indledningen, hvor de begivenheder, der førte Tode frem til professoratet, er udførligt omtalte. Dog skulle vi tilføje, at Christian Elovius Mangor og Johan Henrich Schönheyder samtidigt med Tode søgte ansættelse som professorer i 1774, den første som lærer i pathologi og praktisk medicin, den sidste i »botanik og andre tilhørende dele af lægekunsten saa og om forlanges at gaa til haande i andre det medicinske fakultets forretninger«. Gordon Norrie har i sin bog »Af medicinsk fakultets historie« 1934 gjort rede for dette forhold p. 140 og flg., hvoraf fremgaar, at Mangor og Schönheyders ansøgninger blev afslaaet d. 26. novb. 1774 samtidig med, at Tode, rimeligvis uden ansøgning, en maaned før var udnævnt til professor designatus med ret til at ascendere efter tur ved siden af sin stilling som hofmedikus. Tode har, som Gordon Norrie udtrykker sig, sandsynligvis gaet den lettere og sikrere vej at skaffe sig stillingen gennem hoffet, hvilket for ham som hofmedikus har været mindre vanskeligt.

Den medicinske lægevidenskab, som Tode docerede, hvilede paa en spekulativ sygdomsopfattelse, der i det væsentligste stemte overens med doktriner, som dannede grundlaget for

hele syttenhundrede tallets lægers uddannelse. Den var opbygget paa læresætninger, som Stahl og Boerhave havde været talsmænd for i begyndelsen af aarhundredet. At det forholder sig saaledes, kan man blandt andet skønne deraf, at Tode i sommersemestret 1800¹ forelæste over symptomatologien paa grundlag af Boerhaves *Institutiones medicæ*, der udkom 1708, vakte umaadelig opsigt og udkom i 15 udgaver. Desværre ejede Tode ikke Boerhaves naturvidenskabelige grundighed og forankrede sig mer og mer i den rent spekulative lære, som samtidig med Boerhave var fremsat af Georg Ernst Stahl (25. oktober 1660—14. maj 1734) i hans hovedværk: *Theoria medica vera*, Halle 1707. Dette arbejde skrev Stahl, som han udtrykker sig, »af Guds naade« og afsluttede værket med en højtidelig tak til Vorherre, fordi medicinen deri havde naaet sin absolute fuldendelse.²

Stahl betragtede naturvidenskab og boglig lærdom som noget overflødigt. Sjælen (*anima*) var den altid virksomme og direkte aarsag til sundhedens bevarelse og sygdommenes helbredelse. Stahl interesserede sig slet ikke for den specielle pathologi, men iagttog kun symptomerne hos den syge. Derimod lagde han ved behandlingen af patienterne stor vægt paa brugen af arkana samtidig med, at han fremhævede diætetiske momenter vigtighed under sundhed og sygdom. Naturvidenskabelige og medicinalhistoriske studier var for ham unyttige, en opfattelse som Tode havde adopteret, hvilket blandt andet fremgik af udtalelser, han fremkom med i sin polemik med C. G. Grüner vedrørende kønssygdommene, hvor Tode udtalte sin foragt for Grüners medicinalhistoriske lærdom. Jul. Petersen har skrevet om Stahlismen, at denne negation af naturvidenskabeligt studium, denne foragt for den gamle medicinske litteratur, denne nemme terapi med bestandige smaa uskyldige aareladninger og ikke mindre uskyldige ensformige arkana maatte i høj grad tiltale de svage i aanden.

Tode interesserede sig ikke for sygdommenes patologiske anatomi og anvendte i udstrakt grad ligesom Stahl arkanalog-

¹ Se Lektionkataloget.

² Se Jul. Petersen: *Den danske lægevidenskab 1700—1750*.

nende universalmidler. Exempelvis kan anføres, at han i sine »Sundhedsblade« 1785¹ anbefalede en blanding af Løvetand eller Fandens mælkebøtte og Græsroden (*radicis graminis*) som et universalmiddel, »der overgaar alt andet middel mod koldfeber, skørbug, som gør uendelig ofte den voldsomme feberstopning med kina eller nellikerod uformøden, hæver mangan en feber, som disse ikke have kunnet hæve, og aldrig efterlader de mindste andre virkninger i legemet, men derimod forekommer og fordeler de forstoppelser i underlivet, som alt for ofte flyde af langvarige eller slet behandlede koldfebre. Det samme tjener overalt ganske ypperligt til at fordele slige knuder i leveren, milten o. s. v. kan og anses som et af de bedste blodrensningmidler, allerbedst om foraaret hos alle dem der have skørbug, anlæg til vatersot, ringorme, udslet, hidsighed og anden usundhed. Det tjener endvidere til at rense nyrerne og vandblæren for grus eller slim ved at befordre vandets stærkere drift, hvorfor de baade fordele og udføre det stoppede«. Som man ser, fandtes der ikke den sygdom, som ikke kunde kureres ved hjælp af dette universalmiddel, ligesom artiklen illustrerer den ejendommelighed hos Tode, at han let begejstres for enkelte lægemidler og at han henfalder til kritikløs panegyriske udtalelser, som han senere maa tage afstand fra.

Todes lovtaler over Løvetandsmidlet minder meget om den rosende omtale, han skænkede Rudolf Buchhaves nellikerod, som nærmere skal berøres nedenfor (p. 66). Hans udbasunering af hans sidste universalmiddel faldt dog mere moderne indstillede og mere kritisk anlagte læger for brystet, thi i Lærde Eft.² udtales det, at man ved at læse Todes artikel har en følelse af at være kommen ind i Henrik Smits lægebog, skreven for 250 aar siden, hvori enhver lægedom bliver tillagt dyder, med hvilke alle mulige sygdomme og tilfælde skulle helbredes, ligesom Tode kritiseres for hans mange overdrivelser og ubevidste paastande.

Om Todes therapeutiske anskuelser og tillid til arkana fik man en yderligere bekræftelse ved i hans »Medicinalblade«, der

¹ Se nedenfor.

² 1787 p. 679.

udkom 1790—91, at læse en artikel »Om den kone, som kurerer for vatersot«, som belyser Todes ejendommelige indstilling som læge. Han fortæller her om en kone, der var berømt for at kunne kurere vatersot, og tog hende i forsvar, fordi han ikke vilde benægte muligheden af, at hun havde været saa heldig at finde et middel, der var særlig probat mod vatersot. At det var tilfældet, havde konen bevist ved at kurere adskillige patienter, som flere vel meriterede læger forgæves havde prøvet deres kunst paa. Det hænder naturligvis, føjer Tode til, at nogle af dem, hvis vandsot er forsvundet ved brugen af arkanumet, atter faar vandsot, men hvad gør det? udbryder Tode! O! mine Herrer collegaer, lad os tilstaa: C'est tout comme chez nous, vi bør ikke lægge midlet det til last!

Naar Todes lægegerning var præget af Stahlismen, beroer det for en stor del paa, at han i sine unge dage paavirkedes af Frederik d. V. tes livkirurg, justitsraad Simon Gotfried Braun, hvem han dagligt ude paa Fredensborg slot omgikkes og konfererede med vedrørende de syges behandling. Braun var da en gammel mand, der døde 1772, og var i sin lægegerning fuld-blods Stahlianer, thi det fremgaar af Todes oplysninger, at Braun i sin ungdom havde studeret hos Stahl, hvis kurmehoder faldt i god jord hos Tode, som var og blev uberørt af de paa hans tid begyndende forsøg paa at skabe en klinisk pathologi paa grundlag af rationelle kliniske undersøgelser sammenholdt med pathologisk anatomiske sektioner og experimentelt vundne physiologiske resultater. Iøvrigt var Stahlismen et langt stykke ind i 17 hundred tallet repræsenteret indenfor det medicinske fakultet i København ved Johannes de Buchwald, der først døde 80 aar gl. 1738, og Peter Horrebow, som først var matematiker og astronom, men gav sig til i 1725, da han var 46 aar gl., at studere medicin for at faa et levebrød (se Ingerslev) og knyttedes derefter til det medicinske fakultet. Baade Buchwald og Horrebow slog sig paa den nemme Stahlisme.

Skøndt Todes cirka 30-aarige virksomhed som docent og professor i intern medicin fortsattes til 1805, da han paa grund af tiltagende aandssløvhed fik sin afsked, var det, han lærte de vordende læger, nærmest kun reminiscenser fra det stahlinske

og ældre tiders teorier, og befrugtende paa den danske lægevidenskabs udvikling har Todes professorgærning ikke været.

Hvis Tode eller en af hans tilhørere havde nedskrevet de forelæsninger, han holdt ved universitetet, havde man kunnet faa en fyldigere forestilling om, hvad det var, han lærte sine tilhørere. Et slikt samlet værk har Tode ikke efterladt sig. Derimod findes der enkelte brudstykker af lærebøger, som han begyndte at udgive, men aldrig fuldendte. Af disse fragmenter ser man tydeligt, at den medicinske videnskab, Tode docerede, ikke var meget afvigende fra de læresætninger, som Stahl havde fremsat for omtrent 100 ar siden. Saaledes finder vi i Todes, i 1776 offentliggjorte første del af »Den danske Læge« karakteristiske træk, der minder stærkt om Stahls dogmer.

»Den danske Læge« var et meget stort anlagt værk, det skulde udkomme i flere bind og danne grundlaget for Todes forelæsninger, ved hvilke han, som han skrev, fulgte sin egen plan, da ingen af de hidtil udkomne lærebøger i den praktiske lægevidenskab var i overensstemmelse med hans egne grund-sætninger og metoder. »Den danske Læge« udkom med brask og bram, med store løfter om værkets fremtid og den nytte, de studerende skulde høste af det, men Tode naaede kun at udgive det ene bind; dens text afbrødes ovenikøbet midt i en sætning, hvis fortsættelse aldrig kom. Tode var rimeligvis bleven ked af at skrive mere paa bogen, og saa kom der ikke mere. Det omfangsrige (240 sider) ufuldendte første bind skulde handle »om de fornemste smertelige tilfældes kjendelige oprindelse, følger og curer og forebygning«, men det udkomne bind er kun et afsnit af første del og omfatter »første hovedstykke« :

I. Hovedpine af virkelig almindelig fuldblodighed, der falder i

§ 1. at hovedpine skyldes for meget blod; der er forskellig fuldblodighed og fem forskellige slags.

§ 2. Sygdommens aarsag.

§ 3. Tegn paa at der er for meget blod.

§ 4. Forskel paa den sande og falske plethora.

§ 5. Fuldblodsarsagerne.

Der findes endnu 6 paragrafer, som vi ikke skulde opholde os ved. I et afsnit, p. 102, fortælles indgaaende om aareladningen og interessante ting fra litteraturen om folk, som aarelodes hver eller hver anden dag.

Skøndt der kun foreligger et brudstykke af den danske Læge, belyser den arten af den lægevidenskab, som Tode docerede, og som var rent symptomatisk, spekulativ. Det gjaldt om at studere symptomerne i forbindelse med en hypotetisk spekulativ betragtning af deres aarsag, og behandlingen bestod i diætiske forskrifter samt flittig brug af arkanalignende medikamenter og aareladning, altsaa ganske efter Stahls opskrifter.

En anden lærebog, »*Pathologiens første grunde*«, forfattede Tode 1781. Det var et værk paa 184 sider, men kun et hastværksarbejde, som han havde skrevet i løbet af 8 uger, da kongen havde tilstaaet ham et honorar for at holde danske forelæsninger for kirurgerne.¹ Bogen bærer ogsaa tydelige spor af at være forfattet i hui og hast, indeholder intet nyt og er kun en kompilation af ældre forfatteres arbejder.

Ogsaa Todes »*Praktische Fieberlehre*«, som han udgav 1786, belyser hans spekulative nosologiske opfattelse. Tode, som paa det tidspunkt var genstand for kritik, fordi han altid blandede skæmt og satire ind i sine skrifter, skrev i fortalen til dette arbejde, at hensigten med dets offentliggørelse var, at han vilde beskæmme dem, som indbildte sig selv og andre, at han var ude af stand til at skrive noget, hvorved han hverken kunde bruge vittighed eller satire. Die praktische Fieberlehre var stort anlagt, skulde bestaa af flere bind, men efterat første del var trykt, kom der ikke mere. Han beskriver feberens symptomer, men ikke dets aarsag. Symptomerne inddeler Tode i 15 hoved- og underklasser, hvis grændser er ganske vilkaarlige, hvorfor det er fuldstændig umuligt at holde dem ude fra hinanden. Vanskelighederne forøges yderligere ved, at Tode anfører 14 forskellige

---

¹ Ifølge en kongelig forordning skulde alle examinerede saarlæger, som ønskede at have ret til at behandle indvendige sygdomme offentlig underkaste sig en prøve ved det medic. fakultet (se Medic. chir. Bibliothek II. 1775. p. 148).

tegn, som hver for sig eller gruppevis karakteriserer de enkelte feberformer.

I fortalen til arbejdet omtaler Tode den bekendte skotske læge William Cullen (f. 1712, d. $\frac{5}{2}$ 1790), som Tode havde lært meget af, men da Cullens lægevidenskabelige opfattelse var mere opbygget paa gamle medicinske doktriner end paa praktiske lægeerfaringer, er det forklarligt, at Tode som tro elev af Cullen bestyrkedes i sin forkærlighed for en spekulativ doktrinær lægegerning.

Mærkelig nok har Tode studeret sin jævnaldrende skotske lægeberømthed George Fordyce (f. 1736, d. 1802), der endte som overlæge ved St. Thomas Hosp. i London, og som han skriver forsøgte at sætte hans tanker »in gewisse Verbindungen« med febersymptomerne. Fordyce havde nemlig offentliggjort smukke iagttagelser over menneskets og dyrenes temperatur og experimentelt paavist, at legemet regulerede sin egen temperatur og holdt den omtrent paa samme højde. Tode har imidlertid manglet evnen til at fatte betydningen af disse forsøg, videnskabsmand var han ikke, og Fordyces iagttagelser har ikke haft nogen indflydelse paa Todes feberlære i retning af at gøre den mere forstaaelig.

Efter denne lille historiske digression vender vi tilbage til Todes feberlære og de af ham udførte 14 tegn, der karakteriserede de 15 forskellige feberklasser. Uden at opregne alle disse tegn, der handler om febermatheden, appetitløshed o. s. v., skal kun fremhæves hans betragtning om, at kulderystelserne, den hurtige puls og de forcerede brystbevægelser er et udtryk for naturens stræben efter at berøve lemmerne noget af de kræfter, som tilhører dem, forat bringe dem op til de dele, der staar i livsbevægelsernes tjeneste og som disse kunne benytte for at fjærne ondet (§ 231—233 og § 305—306). Hele denne betragtning svarer til den stahlske lære (Stahls naturen eller anima), hvor feberens kuldeperioder fratager noget af de i dem boende kræfter for fra extremiteterne at tilføre dem hjærtet og lungerne, som naturen bruger for at bortskaffe det onde.

Feberens art og natur beskrives ved hjælp af afvigelser i puls, aandedræt, den naturlige varme, søvn, madlyst, fordøjelse etc.

De forskellige forbindelser i febertilfældene fremstilles. Den enkleste forbindelse bestaar af tre led, men mange har flere, og Tode fremhæver, at lægen maa nøje studere dem og være fortrolig med disse forhold, hvis han vil behandle feberen paa rette maade. Da blandingerne kan foregaa paa 15 forskellige maader, og disse benævnes efter deres hovedbeskaffenhed, er det ikke mærkeligt, at Todes feberlære var meget flydende og uklar, og nutidens læger kan kun have medlidenhed med dattidens medicinske studenter, der skulde lære systemet og lade sig examinere deri.

Behandlingen, siger Tode, er meget vanskelig og kræver stor erfaring og kan kun gennemføres af den læge, der véd, hvilke behandlingsmaader, der bør anvendes i hvert enkelt tilfælde. Drejer det sig f. ex. om en betændelsesfeber, skal man nøjagtigt vide, hvor meget blod der maa tappes i den klasse. Man skal kende den slægt og den art, feberen hører til, om patienten for det første virkelig har feberen (!) eller den kun er symptomatisk, om den har indgaaet forbindelser, og da hvilke. For det tredie maa lægen udfinde feberens gang, for det fjerde hvorlænge feberen har varet og hvorlænge den vil vare (!), for det femte udforske dens sandsynlige aarsag, for det sjette tage hensyn til epidemier, for det syvende til det lokale og det individuelle, for det ottende være opmærksom paa feberens natur. Det hele har praktisk set næppe været saa svært og compliceret, som Tode vilde gøre det til, thi behandlingen bestod altid i større eller mindre aareladninger i forbindelse med diætetiske forskrifter. Man skulde blot, bemærker Tode, lade sig lede af patientens vaner og »nach dem Einfluss, der die gleichzeitige Epidemie auf das Fieber haben konnte« (!).

Det maa have været svært for tilhørerne at tilegne sig kendskab til den interne nosologi paa grundlag af Todes fremstilling, deres begreber om sygdommene, deres erkendelse og behandling maa have været ganske forvirret, og deres opfattelse har utvivlsomt dannet udgangspunkt for ørkesløse, højtlærde diskussioner, naar det galdt om ved sygesengen at bestemme sygdommens d. v. s. feberens natur og afgøre, til hvilken af de 15 klasser med deres 14 underafdelinger den hørte.

Tode var i een retning forskellig fra Stahl, som han fulgte med hensyn til aareladning, brugen af arkana, diætetiske forskrifter og lignende, medens han i udstrakt grad brugte medikamenter baade fra plante- og mineralriget.

Hans kærlighed til pharmakologien var begyndt, da han efter sin hjemkomst fra udenlandsrejsen fik overdraget mod betaling i 1769 at afskrive den pharmakopé, som collegium medicum udgav. Om hans interesse for pharmakologiske sager vidner hans to værker: »*Das Receptschreiben*« og »*Arzneymittel-lehre*«, som han ofte holdt forelæsninger over paa universitetet. Tode kendte alle plante- og mineralrigets lægemidler og docterede vidt og bredt om receptskrivning. Hans tro paa lægemidlernes vidunderlige kraft var urokkelig.

Das Receptschreiben udkom i fem dele i aarene 1792—1798, var et uhyre vidtløftigt værk, meget omstændeligt, som indledes med en panegyrisk underdanig henvendelse til arveprinsen af Slesvig-Holstein, der var universitetets patron, som han haaber vil synes om planen. Første del var paa 162 sider, af hvilke han benytter 36 sider til at forklare, hvad man forstaar ved en recept, og paa de næste 30 sider omtaler dens væsentlige og uvæsentlige dele. Han omtaler de sammensatte recepter og beskriver valget og ordningen af de sammensatte recepter. Arbejdet kritiseredes stærkt i Lærde Eft. De sidste tre bind kom først, efter at Tode var ramt af apoplexi med højresidig paralyse (marts 1797), hvorfor han undskylder mulige fejtagelser i teksten, som han har dikteret til en skriver, men, føjer han til beroligende, hans forstandskraft har ikke lidt noget. Samtiden kritiserede stærkt Todes »*Receptschreiben*« (se Lærde Eft. 1795, p. 106), idet man tvivler om, at nogen kan holde ud at læse bogen helt ud. Der ankes over Todes vidtløftighed og lyst til at beskæftige sig med alt muligt, der tilfældigt falder ham ind. De gode hoveder, siger Lærde Eft., har ingen brug for bogen, og sløve hoveder forvildes i dens mangfoldighed af emner, og naar Tode ved fremkomsten af tredje bind endnu lover to bind, saa er det for meget af det gode. Tode bebrejdes stærkt, fordi han anbefaler saakaldte »*Slendriansrecepter*«, som læger skal skrive for at vinde tid, naar de ikke kender sygdommen.

Omtrent samtidig med, at Tode udgav sit store fem binds værk om receptskrivning, fik han ogsaa tid til at udgive et mægtigt værk paa 850 sider: *Arzneymittellehre* (oder *materia medica*) 1797—1798. Det kom i to bind, hvoraf det første behandlede de lægemidler, som fremstilledes af mineralier, medens det andet bind omhandlede »Die pflanzhaften und thierischen Säuren, die in der Medicin gebräuchlich sind, sodann zu den Neutral- und Mittelsalzen und Luftarten die *Materia medica* aus dem Mineralreich vollenden«.

Jo ældre Tode blev, desto mere forankrede han sig i studiet af lægemidler og receptskrivning, og ifølge en udtalelse af ham i fortalen til hans *Arzneymittellehre* undrer han sig ofte over, hvor det kan være, at man endnu ikke er i stand til at beherske og helbrede alle sygdomme, da man dog er i besiddelse af saa utallige og vigtige lægemidler. Det, der krævedes, var et tilfældigt valg af det rette middel, thi Tode havde, som mange andre paa den tid, den tro, at det blot galdt om at finde det rigtige lægemiddel og at skrive den for sygdommens behandling rigtige medicin.

I 1797 og 1798 udgav Tode: *Die allgemeine Heilkunde* oder *die Lehre von der Heilungsanzeigen*, paa tilsammen 430 sider. Hele bogen er et tydeligt bevis paa Tode's overbevisning om at bogens gærning hovedsagelig bestaar i at behandle sygdommene symptomatisk, da deres natur var ham fuldkommen ukendt og lægemidlernes fysiologiske virkning ham en gaade.

Den fortræffelige historiske medicinalforsker I. W. S. Johnson har i sit værk: *Københavnske Medicinske Selskaber 1922* omtalt Tode som den første, der indførte den kliniske undervisning i Danmark, idet han skriver i »Indledningen«, at Tode i Skotlands hovedstad fik de impulser, der skulde føre til, at den kliniske metode ogsaa kom til anvendelse i Danmark, hvorfor æren for denne store reform tilkommer Johann Clemens Tode. Dr. Johnson fortsætter: »Paa et Tidspunkt, da ingen hverken i Tyskland eller i Danmark havde tænkt derpaa, udgiver han kliniske beretninger, i tale og skrift ivrer han for methoden, og allerede 1775 udgiver han det mærkelige lille skrift *Adversaria clinica* med de to kapitler »Om de kliniske øvelser« og

»Forskrifter for klinikere«, en nu ganske glempt milepæl i den danske medicinske litteratur«.

Johnsson har imidlertid overvurderet Todes betydning for den kliniske undervisning i Danmark. Ganske vist har Tode, paavirket af hvad han havde set og lært i Skotland, i sin *Adversaria clinica* talt begejstret om den kliniske undervisnings betydning, men dertil indskrænkedes ogsaa Todes indsats for den kliniske undervisning, thi han manglede sygeafdeling og patientmateriale, som kunde udnyttes videnskabeligt i undervisningens tjeneste, og Tode fik ingen betydning for den kliniske undervisning herhjemme, og hans bestræbelser i saa henseende løb ud i sandet og forsvandt sporskævt.

Tode gav ganske vist en interessant og levende »Beskrivelse af de ret (!) kliniske Øvelser i det Edinborgske Hospital« i sin Sundhedstidende, 2. aarg., 16. febr. 1780, p. 133, som han forsøgte at overføre til de københavnske forhold efter sin hjemkomst. Beskrivelsen giver et fortræffeligt indblik i arten af den skotske kliniske undervisning 1766 og Todes maleriske fremstillingsevne, at den fortjener at meddeles udførligt:

»Saasnt som de medicinske forelæsninger ved universitetet i Edinborg tager deres begyndelse, vælger den ældste professor 8 patienter af mandkønnet og 8 af fruentimmerkønnet blandt dem, som ligge i det kongelige hospital, til at indlægges i de saakaldte kliniske stuer, hvor de blive for sig selv under hans daglige tilsyn og behandling. Han vælger gjerne saadanne syge, hvorved studenterne ret kunne lære de betydeligste svagheders sædvanlige skikkelse og gang, og de brugeligste hjælpemidlers sande og uforvirrede virkning.

Meget sjældent tager han en sygdom under behandling, som enten formedelst sin forvikling eller af andre grunde har noget overordentligt. Thi de kuriøse og forunderlige hændelser i den medicinske praxis kunne være ganske lærerige for øvede læger; men for de studerende er de mere skadelige end nyttige. Disse maa først lære hvorledes naturen gaer, naar den gaer sin rette gang, og hvorledes en sygdom ser ud, naar den har sit hverdagsansigt: At begynde sine kliniske øvelser med de forviklede og skjulte svagheder, det er det samme, som at begynde natur-

historien med hybrider og vanskabninger eller at lære en nations smag og tænkemaade paa en maskerade (! ægte Todesk).

»De første patienter som den graahaarede Cullen udsøgte, saa at sige, som kobberstykker til hans praktiske forelæsninger 1766, da jeg hørte og fulgte ham, vare følgende: En hidsig feber, en Tertianfeber, en Quartanfeber, en vattersot i maven, en hudvattersot, en strangurie, en rheumatismus, en blodgang, en blodbrækning, en modersyge, en blodstyrtning af moderen, en trangbrystighed, børnekopper, ringorme o. a. fl.«

»Studerterne undersøger dem, hver middag kl. 12 kommer professoren med alle studenterne (50—60), der har betalt for indgang paa hospitalet, og de spørgsmaal, professoren stiller de syge og de svar disse giver, dikteres til studenterne, alt hvad den syge ikke skal forstaa, dikteres paa latin. De betydeligste syge tilser han ogsaa om aftenen, og enhver studerende er velkommen ved disse besøg, og han aflægger de syge besøg naarsomhelst. Endelig holder professoren hver onsdag aften en to timers forelæsning over en del af de syge, han har under behandling. Han viser da, hvorvidt enhver patients tilfælde bekræfter autoriteternes beskrivelse af samme sygdom og hvorvidt de henhøre til dens epidemiske særdeleshed, til lægemidlernes Virkning . . . Han tager bestandigen anledning til at indprente almindelige praktiske regler og til at vise kliniske finesser. Med et ord, han gjør enhver patient til et blad i naturens store bog o. s. v.«

Det er denne kliniske undervisning paa Edingborgs hospital 1766, som begejstrede Tode, skøndt han ikke var istand til at hæste positive oplysninger af den med hensyn til sygdommens natur, eftersom Cullens lægevidenskabelige betydning hovedsagelig beroede paa hans medicinalhistoriske fremstilling og kritik af gamle doktriner, hvorimod han som kliniker var meget ringe. Cullen var født 1712 og lærte, at alle sygdomme stammede enten fra en forøget eller formindsket bevægelse af nerve-materien; han døde 1790. Todes begejstring for den Cullen'ske form for klinisk undervisning gav sig udslag i, at han 1775 udgav »*Adversaria clinica*«, en bog paa 96 sider i lille oktav, men skriftet har kun givet antydning til en praktisk klinisk

undervisning under Todes ledelse, thi Tode har aldrig været leder af nogen hospitalsafdeling, som systematisk gennem flere semestre var knyttet til undervisningen, og Jul. Petersen udtaler rigtigt,¹ at den Cullenske Edinburgske klinik ingen betydning fik herhjemme.

Dette fremgaar direkte af Todes egne oplysninger i hans autobiografi i Lahdes Samlinger 1806 (forfattet 1801), hvori han omtaler »Plejeanstalten paa Christianshavn« som klinisk undervisningsanstalt i følgende udtryk: »Jeg begyndte paa at udgive i trykken en fortegnelse over alle de syge, jeg havde haft at behandle i den del af plejeanstalten, som var mig anvist, men adskillige aarsager bevægede mig til ikke at fortsætte denne efterretning . . . Der var deri indrettet en sygestue for de fattige paa Christianshavn og børnehuset. Jeg aflagde mine sygebesøgelser paa den omtalte sygestue i selskab af fem studenter, de nuværende *D. Ranoe*, *D. Højding*, *D. Street* og salig Hr. *Skovbye* tilligemed min søstersøn *Schrøder*. Det varede dog ikke længere, end til de fleste af mine ledsagere blev smittede af en forraadnelsesfeber, hvori de nær havde tilsat livet (det maa være sket 1770—71, thi Tode meddeler, at nu kunde han gifte sig, hvilket skete d. 6. mai 1771).

Johnsson støttede, som anført, sin opfattelse af Tode som grundlægger af den kliniske undervisning herhjemme paa udgivelsen af »*Adversaria clinica*« samt »*Efterretning om de fattige syge eller plejepatienter paa Christianshavn*« 1772 og »*Klinische Berichte*« 1800. —

For at belyse dette kliniske materiales beskaffenhed skal anføres, at det bestod i en interesseløs, kortfattet skematisk fortegnelse over de patienter, som Tode alene eller i forbindelse med den ved plejeanstalterne ansatte kirurg havde behandlet. Værdien af de deri forekommende kliniske værdier skal blot belyses med et par eksempler: Hos et tre maaneders barn, som led af syre i de forreste veje og havde slimede, ostede og grønne diarrhoer, ordinerede Tode en theskefuld magnesia nogle gange daglig og bad moderen komme igen, hvis det ikke hjalp. Da Tode senere

¹ Jul. Petersen: Hovedmomenterne i den medicinske kliniks ældre historie, Kbhvn. 1899, p. 96.

ikke har hørt noget om barnet, slutter han deraf, at han har helbredet sygdommen, og at diarrhoen er ophørt! Tanken om, at barnet sandsynligvis er død af sin choleric, falder ham ikke ind. En anden patient, som lider af øienbetændelse, behandles med aareladning, laxerpulver, blyvand og en spansk flue i nakken. Lignende ringe kliniske værdier indeholder alle efterretningerne, som næppe har kunnet danne nogen solid basis til opbygning af en ny klinisk undervisning her hjemme.

Men Tanken herom greb Tode med begejstring og han udformede den i pompøs stil i sine »*Adversaria clinica*, d. e. Kliniske noter, der blev udgivet 1775, aaret efter at han var ansat som professor designatus, og rimeligvis derfor vilde dokumentere sine gode intentioner. Den er skreven paa latin, og første del, som handler om »*De exercitationibus clinicis*«, fremhæver betydningen af den praktiske kliniske undervisning, som ikke bør forsømmes ved siden af den theoretiske, medens anden del omtaler undersøgelsesmetoderne i overensstemmelse med, hvad Tode har lært 1766 hos Cullen.

Paa første blad af »*De Exercitationibus clinicis*« staar trykt »XX novb. 1773 coeptus«, hvoraf fremgaar, at Tode har begyndt nedskrivningen to aar efter sit første mislykkede forsøg paa at anvende den kliniske undervisningsmethode i vinteren 1770—71.

Forat læseren kan faa en forestilling om Todes blomstrende og pompøse stil, har hr. universitetsbibliothekar Krarup bevist mig den store tjeneste at oversætte en del af 1ste afsnit af *Adversaria clinica* :

»Skøndt jeg højlig ønsker at gøre det fag, jeg nu begynder at foredrage, nyttigt og tiltalende for Dem alle, mine tilhørere, som nu taalmodig vil laane min fremstilling øre, og af yderste evne vil anstrænge mig derfor, bør hverken jeg skjule eller tilbageholde, at det navnlig er af den grund, jeg paatager mig denne forelæsning, at jeg derved kunde støtte nogle af Dem i Deres saa rosværdigt paabegyndte arbejde og hjælpe Dem med nøjagtigere og fyldigere raad. Derfor haaber jeg, at de andre venligst vil give mig lov til med et par ord at ønske Dem til lykke med de fremskridt De har gjort.«

»Jeg henvender mig da derfor til dig, fortræffelige Carstensen, dig kloge Ranø, dig beskedne Høfding og trofaste Skovbye og dig kære S'reet.«¹

»Thi ved indledningen til det nye, i sandhed kongelige instituts² virksomhed, hvorved jeg i den mørke vintertid har faaet jer som kære elever, der med mig vil følge Machaon's spor³ og besøge de fattiges lave hytter, og vi har oplevet tre vintre, hvis fæle kulde, som vilde afskrække saa mange andre, I af sær kærlighed til studiet har faaet bugt med. Skiftevis har der blæst en storm fra syd og sydost, som hyppigt har hindret vore udflugter, og mangan en gang var I gennemblødte af taage og daarligt vejr, som det kvarter⁴ af byen var plaget af, men Eders vanlige læselyst ikke bleven kølnet derved; I har ikke fundet det passende at vige af fra den vej, I var slaaet ind paa og fulgte Deres trofaste fører. Denne saa rosværdige fastholden ved Deres formaal, disse utrættelige anstrængelser, som giver løfter om en lykkelig praxis, ønsker jeg ikke blot Dem, men fædrelandet til lykke med.«

»Nu har I tilegnet Eder begyndelsesgrundene af lægekunsten og taget fat paa at blive indviet i den første indførelse til kliniken og I har begyndt efter en lærebog, som sandelig er bedre end alle andre, at lære menneskenaturen i det af sygdom angrebne menneske at kende, efter mit raad og under min vejledning. Skøndt I nu vise Eders nye lærer saa stor tillid, at jeg kunde forme Eders voksbløde sind i hvilkensomhelst skikkelse, vilde jeg gøre en daarlig føring af Eders mig saa kærkomne villighed til at lade Eder belære, om jeg fulgte en fremgangsmaade, som lidet stemmede med fremragende forfatteres meninger og fremstillede æmner, som kun betød noget ved blot autoritetstro. Jeg kunde tage fejl, om ikke Deres egen erfaring, saa ringe den end er, søger ud over andres meninger, hvor fremragende folk de saa skyldes.«

»Men naar der er et ikke ringe antal elever tilbage, som i

¹ Tode havde saa faa medicinske studenter, at han kunde nævne dem alle ved navn.

² Den nye plejeanstalt paa Christianshavn.

³ Machaon var Alexander den stores læge.

⁴ Christianshavn.

deres sjæl enten staar vaklende eller ved lærernes formaninger er blevne saa forudindtagne mod kliniske øvelser, at man ikke kan faa dem til at opgive deres teoretiske modvillie mod praxis, er det rigtigt paany at foredrage disse grunde. Skolerne gør ikke blot en adskillelse men et gab, et spring mellem medicinens teori og praksis. De vil, at de unge medicinere skal have faaet kendskab til den første paa rette maade, før de vover at binde an med studiet af den anden vanskeligere kunst. De erklærer, at den, som uden at have faaet mangfoldig oplæring i teorien gaar over til at optrække de første linier i kliniken, vil med urene hænder bryde ind i Æskulaps helligdom, og ved at det gaar ham uheldigt dermed, vil han faa straf for sin dristighed.«

»Men de, som vil holde den unge mediciner tilbage fra kliniske øvelser, forekommer mig at overse meget og ret nærliggende ting. Først og fremmest overser de det medicinske studiums særlige lov og maal, erkendelsen og helbredelsen af de sygdomme, menneskeslægten lider under. Hvad kan nemlig sikrere og hurtigere føre til dette maal end stadig forbindelse med de syge? Saa kort universitetuddannelsen er og saa langt varende tilegnelsen af kunsten er, vil eleverne ikke naa dette maal, om han ikke med modenhed slaar ind paa denne — man kunde sige — kongelige¹ vej og energisk fortsætter med den. Men dette vigtige emne vil jeg snart vende nærmere tilbage til.«

»Dernæst glemmer De, som skriger op om, at man skal gaa systematisk frem, den uopløselige forbindelse mellem de medicinske fag, som man aldrig maa støde an mod. Hvad angaar anatomien og dens saa at sige besjælede søster physiologien, maa vi alene af den grund lære begge dele, for at blive istand til at stille rigtige diagnoser af menneskelegemets sygelige afvigelser. Men ligesom vi i høj grad gaa imod studenternes interesse, naar vi skiller disse to fag fra hinanden og ikke lader dem lære det sidste, før de har glemt det første, saaledes mener jeg at kun den undervisning i anatomi og physiologi

¹ En Tode's vittighed, da han sigtede til, at øvelserne foregik paa en kongelig plejestiftelse.

er rosværdig, som stadig henfører de forskellige lidelser til de enkelte legemsdeles tilstand og funktion, naar der er givet en fremstilling deraf, og derfor paa alle punkter giver sig ud paa pathologiens gebet. Thi enten pathologien studeres sammen med physiologien, der er adskilt fra den, vil studiet i en væsentlig grad vanskeliggøres, om det ikke optegnes ved tydelige og letfattede eksempler paa alle punkter. Dette gælder især om symptomerne og om sygdomsaarsagerne.«

»Skulde disse eksempler overlades til de unges fantasi, som let kommer paa vildspor, eller kan fænomenerne erkendes alene ved forstandens hjælp, naar man ikke kan med ord give en tilstrækkelig tydelig beskrivelse af dem? Det maa skam være en stor Apollo i lægekunsten, som afskaaret fra al berøring med de syge med sjælden skarpsindig begavelse sysler med forestillinger om saa mange pulse, uriner, saa mange lugte og farver og 600 andre ting, som den praktiserende læge har samme kendskab til som geometrikeren med sine figurer o. s. v.«

Vi tror ikke, at det er nødvendigt at gengive mere af Tode's Adversaria, hvoraf Tode iøvrigt lovede en anden del, som aldrig kom, forat læseren kan faa et begreb om Tode's blomstrende og farverige stil, der kun i ringe grad passer til indholdets mangel paa lødighed. Hverken hans kliniske iagttagelser eller de yderst slette forhold, under hvilke øvelserne blev foretagne, berettiger Tode til at betragtes som banebryder for den praktiske kliniske undervisning herhjemme, og kun i Adversaria clinica er der efterladt et synligt spor om Todes virksomhed i den retning, en virksomhed som ophørte hurtig efter, at hans fem studenter var bleven angrebne af en forraadnelsesfeber, der nær havde kostet dem livet, og som ifølge Todes eget udsagn blev afbrudt hyppigt af vinterens slud og kulde, som forhindrede ham og studenterne i at vandre ud til Christianshavns plejeanstalt.

Tode har ikke haft nogen betydning for de studerende som praktisk kliniker, derimod har han med stor flid og akkuratesse passet sin mangeaarige docentvirksomhed, og hans forelæsninger har været stærkt besøgt. Saaledes skriver Barfoed i sin poetiske læsebog for børn 1835—1836, at Tode virkede med sin

vanlige troskab og iver som professor og holdt aar ud og aar ind, mer end nogen anden i sit fag, forelæsninger fulde af liv og lune, og med sin joviale skæmt og sin geniale originalitet fyldte Tode salene med tilhørere og tilhørerne paa engang med friskhed og vidskab. Saaledes, skriver Barfoed, virkede han nogle og tredive aar, og der er vel endnu trindt om i landet en kreds af dygtige mænd, der langtfra at gyse tilbage for det katheter, fra hvilket den alt dengang graanende Todes spøgefulde visdom lød til dem, endnu mindes det med levende glæde.

Ser vi nu nærmere paa de emner, Tode bebudede, han vilde behandle i sine forelæsninger, viser det sig, at de ikke sjældent var betingede af den omstændighed, at han havde læst et nys udkommet værk, hvis indhold han meddelte. I lektionskatalogen 1778—79 finder man, at han har i sinde at foredrage materiam medicam (læren om lægemidler) støttende sig til admiralitetslægen Aaskovs anvisning til den rette og bestemte brug af de lægemidler, hvormed de kongelige krigsskibe paa deres søtog forsynes, Kbhvn. 1778. Tode følger den for sine botaniske studier og koppepodningens indførelse i Sverige berømte svenske læge Johan Andreas Murray offentliggjorte arbejde, naar han i vinteren 1781—82 holder foredrag om den danske pharmakopé, og naar han samme vinter læser om therapiam internam, henviser han til den ved Guy hospital virkende Londonlæge William Saunders, der skrev om antimon og dets brug ved behandling af indvendige sygdomme. I sommeren 1787 taler han om børnesygdomme og slutter sig til irlænderen David Macbride, der skabte et nyt sygdomssystem, der paa visse punkter var i overensstemmelse med Cullens, men afveg fra dette ved at Stahls anima spillede en vigtig rolle.

Tode havde ry som dygtig tandlæge, og da han oprindelig var kirurgisk uddannet, vedblev han, skøndt han virkede som professor i intern medicin, at sysle lejlighedsvis med tandkirurgi og kirurgiske sygdomme. Saaledes bebuder han i lektionskataloget 1778 og 1780 forelæsninger over tændernes kirurgi og underviser i tandudtrækning paa patienter (*encheiresis in vivis corporibus*), ligesom han i vinteren 1790—91 forelæste for dem, der ønskede det, over tændernes kirurgi, støttende sig til

John Hunters: Natural history of the human teeth, explaining their structure, use, formation, growth and disease, London 1771, og da Tode's samtidige og gode ven, kirurgen Heinrich Callisen, udgav sit berømte værk: Systema chirurgiæ, benyttede Tode det til i sommeren 1794 at holde forelæsninger over »udvendige sygdomme«. Tode's ry som tandlæge bekræftedes ved en udtalelse af Kn. L. Rahbek, der i sine »Erindringer af mit liv« III del, p. 149, Kbhvn. 1825, fortalte en kostelig historie (se nærmere p. 186) om, at han, der laa i stærk litterær strid med Tode paa den tid, led stærkt af tandsmerter og efter en søvnløs nat konsulerede Tode, »da Tode var den tids mest berømte dentist«. Tode's oprindelige kærlighed til kirurgien og hans til sine sidste dage stedse bevarede interesse for denne disciplin skinner ogsaa tydeligt frem, naar man læser hans fortælling: »Den forvandlede bondepige«, en medicinsk fortælling,¹ hvor han lader en af personerne udtale sin fulde anerkendelse af kirurgen som en duelig læge og som er i besiddelse af stor erfaring og ypperlige kundskaber og efter hans mening er lige saa god som om han var latinsk promoveret medikus.

Retsmedicinske forelæsninger adverteredes i aaret 1800 efter Plenchiuss haandbøger, og samme aar holdt han forelæsninger over semiotiken, idet han fulgte Boerhaves i aaret 1708, altsaa næsten 100 aar gl., udkomme Institutiones medicæ, som gav grundridset af den theoretiske medicin samt en kort historisk oversigt over og inddeling af medicinen, physiologien, pathologien, ætiologien, symptomatologien, hygiejnen og therapien. Endvidere foredrog Tode nu og da i løbet af disse tredive aar den medicinske physiologi, receptskrivningen, læren om febersygdommene, gjorde i et semester rede for de vegetabiliske lægemidler, medens han i et andet (1791) gennemgik de mineralske medikamenter. I 1792 forelæste han over »Therapia specialis morborum evacuatorium suppressorium (det var vel nærmest tarm- og blæresygdommene), ligesom han i 1799 gjorde rede for materia medica efter de fattiges pharmakopé. I 1788 findes anført forelæsninger over retsmedicin ved børns dødsfald. Ikke sjældent annoncerer Tode i Adresseavisen, hvor der 1788 med-

¹ Se hans samlede danske prosaiske Skrifter. Supplement II 1805, p. 279.

deles, at han læser over therapien, efter at have endt sine chymiske forelæsninger, hvorefter han vil læse over materia medica og offentlig over den juridisk medicinske lære om børnemord. Endvidere bebuder han et theoretisk praktisk kursus og examinerisk collegium, som skal holdes i det latinske sprog. I 1785 læser han vechselvis den specielle therapi og den hele materia medica (raa og tilberedte lægemidler) i et ni maaneders kursus i det danske sprog. Hvad han af disse to discipliner ikke læser paa dansk, foredrager han en anden time paa tysk. Iøvrigt tilbyder han at læse over alle mulige emner privat enten paa tysk eller dansk, »alt efter hvad flertallet af mine tilhørere ønske«. Søndag eftermiddag benytter han endog til at fortælle paa tysk det aller nyeste i den medicinsk kirurgiske verden.¹

Som man ser var forelæsningernes indhold meget broget. I betragtning af Todes uhyre optagethed som praktiserende læge, forfatter og redaktør af sine mange og store skrifter og ugeblade tør man utvivlsomt gaa ud fra, at Tode ikke havde megen tid til at forberede sine forelæsninger, der ikke dannede noget indbyrdes sammenhængende hele. Tværtimod var hvert semesters forelæsningsart præget af rene tilfældigheder; de hvilede ikke paa grundige forstudier, men var rimeligvis fostre af Todes mer eller mindre øjeblikkelige indfald; nogle gange finder man trykt i lexiionskataloget ved hans annoncerede forelæsninger: »Med Guds Villie« (Volente Dio eller Adnuente Dio). Trods forelæsningsrækkens brogethed undrer man sig over, at Todes varme interesse for de folkehygiejniske forhold ikke satte spor i hans forelæsninger, forsaavidt man kan slutte noget herom ved at studere texterne til de i lektionskatalogerne annoncerede forelæsninger. Endvidere forbavses man over, at han ikke har holdt forelæsninger over venerologiske sygdomme, skøndt han, som vi nedenfor skal vise, paa dette omraade har været særlig kyndig og sikkert vilde have kunnet underholde sine tilhørere livligt om sine talrige personlige erfaringer og sine kampe med dem, der havde en fra Tode afvigende mening om disse sygdommes karakter.

¹ Se Todes medicinske kirurgiske Bibliothek X B. p. 50.

Gennem de c. 30 aars universitetsvirksomhed som professor i intern medicin stagnerede Tode i videnskabelig henseende, og de medicinske lærdomme, han docerede i begyndelsen af atten-
aarhundredtallet faa aar før sin død, var i indhold og form lige saa doktrinært spekulative som dem, han i halvfjerserne havde foredraget, støttende sig til Stahl, Boerhave og Cullen. Tode manglede lysten eller evnen til naturvidenskabelig forskning, fulgte ikke med i de fremskridt, de videnskabelige undersøgelser paa anatomiens, physiologiens, kemiens og den patologiske anatomis omraade havde at fremvise i de sidste decennier af syttenhundredtallet. Af udtalelser, som Tode selv fremsatte, var han sig sin voxende uduelighed i saa henseende som universitetslærer tilmed bevidst, hvilket han udtrykker ret naivt i for-
talen til første bind af sin »*Medicinischer Journal*« 1793,¹ hvor han fortæller, at han aldrig har været mere ivrig end nu til at gribe pennen for at fortsætte sine kritiske arbejder, dels paa grund af de faa venner, han har faaet ved sine skrifter, men navnlig (»Man wird einem Vater nicht verargen«), fordi hans søn har besluttet at tjene Hygiæa. Tode, stolt over at hans søn har isinde at studere medicin, erklærer nu (da han næsten er 60 aar), at han er nødt til at arbejde sig ind i den nyere medicinske litteratur (hvad han aabenbart hverken har haft tid eller lyst til før) for at kunne gøre sønnen bekendt med den. Det er besynderligt og naivt af en professor i medicin ved Københavns universitet, offentlig at meddele, at han hidtil ikke har interesseret sig for at følge med i de fremskridt, medicinen har gjort i de sidste 25 aar, men først nu, da hans søn vil være læge, har i sinde at indhente det for-
sømte. Todes løfter om at gøre sig bekendt med de nyere tiders forskningsresultater blev imidlertid ikke indløste, og hans docentvirksomhed blev i de følgende aar kvalitativt ringere indtil han 1805 fik sin afsked som professor ved universitetet.

¹ Kom i 5 bind spredt over tiden 1793-1804.

Todes betydeligste indsats som lægevidenskabelig forfatter var hans

ARBEJDER VEDRØRENDE KØNSSYGDOMMENE

af hvilke den første udkom 1774 under titlen :

»*Vom Tripper in Ansehung seiner Natur und Geschichte*«
Kopenhagen 1774.

Den tids lærde skrifter blev gerne forsynet med en af forfatteren skreven tilegnelse til en eller anden lærd person eller højstaaende fyrstelig velynder. Tode adresserer ikke sit arbejde til en enkelt mand, men henvender sig til alle og enhver i følgende vittige og spøgefulde form, der lyder som følger :

Dem wohlgebohrnen und gestrengen
Besten und Hochgelahrten
grossachtbaren und ehrsamem
Herrn : A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, etc.
seinen
nach Standesgebühr
hoch und werthgeschätzten Gönnern
wohl genesenen Tripperkranken
und
ewigwährenden Schuldern
widmet diese Bogen
zu geneigter Durchlesung
und
Ersparung künftigen Artzlohns
der Verfasser.

Efter denne pudsige dedikation fulgte en lang fortale, hvori Tode forsvarede sig imod eventuelle beskyldninger for det usømmelige ved at behandle et saa udelikat emne som kønssygdomme offentligt, og erklærede det for noget vrøvl, at slige arbejder skulde fremkalde libertinage.

Faa aar efter efterfulgtes dette værk af et omfattende arbejde, der havde titlen. »*Nöthige Erinnerungen für Aerzte und Kranken, die den Tripper heilen wollen*«, og dedicerede det til Johan Christian Anton Theden »Dritten Generalchirurgus der siegreichen Heere und Regimentschirurgus der Artilleriecorps seiner Königl. Maj. von Preussen«.

Endelig kom der fra Todes haand i 1780 et omarbejdet og udvidet arbejde om det samme emne med titlen: »*Erleichterte Kenntnisse und Heilung eines gemeinernen Fripper*«, hvis sidste og tredie udgave saa dagens lys allerede 1790, hvilket viser, at de af Tode forfægtede anskuelser blev hurtigt bekendte i videre kredse, navnlig i Tyskland, hvor Richter i Göttingen, datidens Tysklands største kirurg og betydeligste forfatter anmeldte Todes første to arbejder særdeles rosende og sagligt i det af ham selv skrevne kæmpeværk: *Chirurgische Bibliothek* 1771—1797.¹

Forat vurdere Todes indsats i erkendelsen af kønssygdommens natur, maa man kende den almindelige opfattelse af disse lidelser, som den udviklede sig i løbet af 16 og 17 hundredtallet, hvorfor vi skulle forsøge at give en kort fremstilling heraf, støttende os til Wieneren I. K. Proksch: *Die Geschichte der venerischen Krankheiten, zweiter Theil*, Bonn 1895, Amerikaneren Pusey: *The history and epidemiology of syphilis* 1933 og Franskmanden E. Jeanselme: *Histoire de la syphilis* 1931.

Lægernes kendskab til den syphilitiske kliniske pathologi havde gennem disse to hundrede aar gjort et forbausende fremskridt. Paa den tid, Tode opholdt sig i England og Skotland, kendte man sygdommens symptomer og de forskellige syphilitiske organlidelser, man havde konstateret centralnervesystemets, knoglesystemets, hudens og lungernes syphilitiske forandringer. Man vidste, at syphilis kunde være nedarvet, og at den

¹ Findes i IV B. 1777 p. 491.

extragenitale syphilis kunde smitte ved kontakt, kys og lign., og at jordemødre, der betjente syphilitiske mødre, kunde overføre sygdommen til sunde fødende, ligesom lægerne ved brugen af inficerede instrumenter kunde sprede sygdommen blandt deres patienter. Man havde lært kvægsølvets helbredende virkninger overfor syphilitiske lidelser at kende, *men man ansaa syphilis og gonorrhoe for at være af samme oprindelse og behandlede alle slags kønssygdommen med kvægsølv*. Der havde været enkelte læger i 16 hundredtallet, som havde udtalt den formodning, at der var en væsensforskel mellem syphilis og de øvrige veneriske sygdomme, men saalænge denne paastands rigtighed ikke kunde bevises, hævdedes alle kønssygdommes ensartethed som et dogme, ingen turde rokke ved. Allerede *Cockburn* (1713) og *Pierre Fabre* (1758) havde paapeget de to sygdommes forskellighed og fremhævet kvægsølvbehandlingens afvigende indvirkning paa syphilis og gonorrhoe, men naede ikke videre end at fremsætte formodninger om de to sygdommes væsensforskel.

Den første, som bestemt udtalte sig for disse sygdommes dualisme, var en ung læge i Edingburg, *François Balfour*, som i sin doktordisputats 1767 skrev, at syphilis og gonorrhoeens contagium var forskellige, og hans anskuelser støttedes af en Londoner apotheker *Ellis*, som 1771 skrev »that they were very distinct in their nature, and require a different treatment in their cure« (cit. efter Proksch).

Det var disse bestemt formulerede nye betragtninger, som Tode blev bekendt med paa sin udenlandsrejse, og som omstyrede de fra gammel tid hævdede, at den specifikke urethritis (d. e. gonorrhoeen, drypperten) og den universelle syphilitiske sygdom var identiske, at de skyldtes samme slags infektion og at de begge skulde behandles efter de samme retningslinier, hvorfor navnlig kvægsølvbehandlingens, ogsaa ansaas for nødvendig, naar det galdt om at faa bugt med den specifikke urethritis. Tode begejstredes for tanken og optog med iver kampen for denne opfattelse, da han var kommen tilbage til Danmark efter sin udenlandsrejse. Todes modstandere bebrejdede ham blandt andet, at hans arbejder om dette thema ikke indeholdt originale

tanker, fordi de allerede havde været fremsat i England, Skotland og Frankrig. Beskyldningerne var paa det Tidspunkt, de fremsattes, ikke berettigede, thi i sine »Nöthige Erinnerungen für die Aerzte und Kranken« o. s. v. 1777 bemærkede Tode p. 13, at han var langt fra at ville udgive sig for den første, »der die Identität des Trippergiftes und der Venerischen unwahrscheinlich gefunden hat«. Derimod har Tode 23 aar senere glemmt, hvad han sagde 1777, thi i sin 1800 afsluttede selvbiografi fremhævede han, at han var den allerførste, der havde paavist de to sygdommes forskelligartethed, og at han med mange grunde og erfaringssætninger havde vist det (d. v. s. bevist det), og at denne anskuelse er antaget baade af ven og fjende.

Det var altsaa efter hjemkomsten, at Tode, grebet af rigtigheden af de ideer, som han havde stiftet bekendtskab medovre i England og Skotland, tog spørgsmaalet op til nærmere undersøgelse paa grundlag af sine talrige personlige erfaringer og udsendte sit første, ovenfor nævnte arbejde om den specifikke urethritis, dens natur og historie paa tysk, og naar hans modstandere angreb ham, fordi hans viden paa dette omraade ikke var omfattende nok, forsvarede han sig¹ med, at han i 26 aar havde haft med syge at gøre, og at han som ganske ung, da han i tre aar stod i lære som barberlærling hos regimentsfeltkærer Schrøder i Tønder, allerede begyndte at behandle »Galanteriepatienter«. Yderligere havde han virket 7 aar hos Wohlert i København, været 3 aar kgl. hof- og rejselæge samt tre aar besøgt fremmede universiteter og hospitaler. Efter sin hjemkomst praktiserede han i København, havde været ansat som læge ved plejeanstalten og børnehuset paa Christianshavn, hvor »die venerischen Krankheiten niemals mangelen und wo man die ganze Geschichte des Trippers der chanceren etc. in lebendigen Archiven studiren kann«. Hans private praxis voxede i disse aar, og da han 1772 tillige blev theaterlæge hos den franske skuespillertrup ved hofteatret og hans behandlingsmaade var let og virkningsfuld, samt paa grund af hans første arbejde om urethritis, skrev han: »Dass ich allemal in meiner Privatpraxis eine nicht geringe Zahl von Venusrittern zu behandeln gehabt«.

¹ Se Todes medicinisch chirurgische Bibl. VI 1779 p. 481.

I Prosch's store Arbejde Geschichten der vener. Krankheiten fremhæves Tode som den første, hos hvem Overbevisningen havde slaæet dybeste rødder og som i de følgende aartier udgav en række udmærkede arbejder, hvormed han forsøgte at overbevise samtiden om rigtigheden af sine anskuelser. Todes bøger om kønssygdomme er de bedste fra den tidsperiode, der behandler dette emne, og paa klar overbevisende maade førte han kampen med sine modstandere. Det afgørende experimentelle bevis for sine anskuelsers rigtighed tog Tode bestemt afstand fra, hvilket han motiverer i sit arbejde: Erleichterte Kenntniss und Heilung eines gemeinen Trippers, Kopenhagen und Leipzig 1780, p. 25, idet han skriver, at han kunde faa rigelig lejlighed til at foretage syphilis- og dryppert-giftindpodning paa tugthusfanger, om han havde villet, men »allein, der verworfenste Zuchtling ist doch ein Mensch: und einen Mensch eines Versuchs und eines unnöthigen Versuchs halber in den Fall zu setzten, die abscheulichste aller Seuchen zu bekommen, wäre unverantwortlich«. Derimod udtaler han samme sted (øverst p. 25), at kun personer, som har en dryppert, kan forplante denne sygdom, og at chancrens gift ikke kan avle en dryppert, »davon bin ich so sehr überzeugt als man es von einer Sache, die sich so schwer berichtigen lässt, sein kann«.

Da den berømte engelske kirurg og anatom, John Hunter (^{18/12} 1728—^{26/10} 1793) vilde klare kønssygdommenes ætiologi ved i mai 1767 at pøde sig selv med gonorrhoeus, paadrog han sig syphilis, idet den patient, der leverede pusset, uheldigvis har haft baade syphilis og gonorrhoe,¹ men da Hunter fuldt og fast troede, at syphilis og gonorrhoe var en og samme sygdom, sluttede John Hunter heraf, at hans autopodning havde bekræftet hans syn paa ensartetheden af syphilis og gonorrhoe. Tode stolede ikke paa rigtigheden af disse forsøg, som var egnede til at kuldkaste hans opfattelse, thi, siger Tode, »man wird mir gütigst erlauben, dass ich auf ein Paar Versuche noch ganz und gar nicht baue«.

Todes fortjeneste var, at ingen herhjemme før ham havde forfægtet saa indtrængende og rigtigt den dualistiske opfattelse

¹ Se Pusey: History of Syphilis p. 50.

af den specifikke urethritis og syphilis, en opfattelse, der maatte faa stor betydning for behandlingen af disse to artsforskellige sygdomme.

Todes anskuelser vandt langt fra almindelig anerkendelse, selv om han selv meddelte, at han havde hørt, at flere læger sluttede sig til hans meninger. Tode nævner saaledes, at den medicinske medarbejder ved »Auserlesene Bibliothek der neuesten deutschen Literatur« VIII Bd. har sluttet sig til ham, ligesom læren blandt engelske læger vandt tilhængere. Endvidere konstaterer han, at hofmedikus Wichmann i Hannover, generalkirurg Teden, samt hans danske ven og collega, prof. Heinrich Callisen havde sluttet sig til ham. Medens William Thomas¹ tildels stiller sig paa Todes side, ivrer Simon² stærkt mod den nye lære.

En varm beundrer af Tode var den ovenfor nævnte prof. Richter i Göttingen, der var højt anset herhjemme og medlem af Københavns medicinske selskab. Hans anmeldelse af Todes første arbejde 1774 i hans chirurg. Bibl. 1777, p. 491 erklærer, at Todes bog giver et billede af den specifikke urethritis saa overbevisende og troværdig, at det er med den største tilfredshed, man læser den. I samme bind omtaler Richter Todes andet arbejde: Nöthige Erinnerungen o. s. v. 1777, som ogsaa roses, men Richter tog dog visse forbehold med hensyn til Todes paastand, at drypperten ikke var en syphilitisk gift men en særegen fra syphilis forskellig gift, dog opfordrer han Tode til at arbejde videre med spørgsmaalet, thi »Tode ist der Mann, der dies thun kann«. Det var i sit svar til Richter i anledning af denne anmeldelse, at Tode i sit med. chir. Bibliothek VI bd. 1779 skrev sin lange artikel: »Nähere Beweise der nicht venerischen Natur des Trippers, oder Prüfung der von Herrn Prof. Richter dawieder gemachten Erfahrungen«, hvori Tode resumerer sin lære om den specifikke urethritis.

Todes skrifter om de veneriske sygdomme gav anledning til voldsomme angreb, der rettedes mod ham af Christian Gott-

¹ Thomas: An Essay on the Gonorrhoe etc. London 1781.

² Simon: On the Cure of Gonorrhoe (se Todes med. chir. Bibliothek IX 1781 p. 120).

fried Grüner (1744—1815), som var en anset medicinalhistoriker i Jena, og af Todes jævnaldrende E. G. Baldinger (1738—1814) i Marburg. Han var en fremragende lærer og organisator og ansaas for en af de bedste lærere i Tyskland paa den tid, og forenede klassisk dannelse med store praktiske evner. Til dem sluttede sig Friedrich Hoffmann. Det var ud fra deres medicinalhistoriske viden, at de optog kampen mod Tode, som de haanede, fordi han kun havde barbersvendeuddannelse og manglede den højlerde mediciners klassiske viden. Disse herrens angreb fremkaldte hæftige svar fra Tode, og i hans med. chir. Bibliotheks forskellige bind træffer man en righoldig og udsøgt samling af invektiver, der belyser saavel Todes som angribernes temperamentsfulde ubeherskhed.

Kun et enkelt angreb skal anføres, som en af Grüners elever Friedrich Hoffmann fremkom med i form af en paa latin affattet gratulationsskrivelse til dr. Lemmer i Westphalen. Dens titel er »De gonorrhoea purulenta indole vere venerea«, Jena 1778, og værket er paa 28 sider. Heri skrives, at den gamle af Vogel og mange andre hævdede opfattelse, at gonorrhoeens buboner og syphilis har samme aarsag, og at den ene form kan gaa over i en anden, var almindelig anerkendt, hvis ikke Tode for kort tid siden havde vovet at benægte, hvad disse gamle læger enstemmigt havde paastaet og den rigtige erfaring bekræftet. Hoffmanns modbeviser bestod kun i opremsning af alle de gamle forfattere, og kaldte Tode for den lille kunstdommer (d. e. das Kunstrichterchen) fra København, eller »der Held von Kopenhagen« eller ligefrem »Der Windbeutel«. Man ansaa klassisk lærdom og medicinsk uddannelse for absolut nødvendig, om man ønskede at betragtes for værdig til at indlade sig i alvorlig diskussion om lærde medicinske materier, thi, siger Hoffmann, forat diskutere logisk og fornuftigt maa man være en mundlærd læge og ikke en »fra de herrer Schröder og Wohlerl forløben halvstudert Tode«, og Tode kan vente sig mere ære, naar han en gang blev frommere, mere beskeden og ikke anfaldt store og fortjente mænd som en rasende køter. Hoffmann skriver blandt andet: »Lange genuch habe ich seine Unverschämtheit angehört und angesehen, die er in seiner elen-

den Bibliothek (dies giebt den besten Beweis von der Todenschen Denkungsart, Ungezogenheit, Matrosensprache etc. ab) gezeigt hat, manchen berühmten und verdienten Mann lästern gehört. Nun ist es einmal Zeit den feinen Herrn in seiner ganzen Blöße darzustellen und seine unverschämte Zunge zweigen zu lernen. Ohne Rach wurde dies freilich nicht abgehen (denn er bellet jedermann an wie der Hund den lieben Mond). Herr Tode ist ein schlechtdenkender Mann, ein treuloser Kunst-richter und der niederträchtigste Rabulist.«

Dette ubeherskede og voldsomme Angreb besvarede Tode i sit med. chir. Bibl. VII 1779, p. 289, og han udgyder sin galde over »Die Grüners, die Baldingers und Handlangers«. Allerede p. 227 ibidem har Tode beskrevet Baldinger som en Mand, »der die unverschämsten Lügen und die schwarzesten Verläumdungen drucken lassen kann«. Tode omtaler »Die Baldingers und Grüners und das ganze Gelietter« som nogle elendige medicinske skribenter, men samtidig bemærker han ret overraskende, at det aldrig kunde falde ham (Tode) ind at være personlig, men vil bestræbe sig for at holde sig til deres skrifter og belyse deres litterære karakter.

Lad disse udtog være tilstrækkelig for at belyse stridens form og karakter. Vi ved nu, at Todes opfattelse af kønssygdommenes karakter var den rigtige, men desværre var hans modstandere, Baldinger og Grüner folk, som havde et stort navn indenfor Tysklands læger, der som helhed sluttede sig til hine fremfor til Københavneren Tode, hvilket havde til følge, at hans opfattelse ikke trængte igennem i Tyskland. Hertil kom, at Tode tabte interessen for sagen, som han ikke beskæftigede sig med efter 1791, lige saalidt som han i resten af sit liv syslede med et virkelig videnskabeligt medicinsk arbejde.

Den specifikke urethritis' natur og behandling var i virkeligheden det første og sidste videnskabelige arbejde, der foreligger fra Todes haand, og blev fuldstændig glemt efter hans død 1806. Først over hundrede aar efter rehabiliterede Dr. J. W. Johansson ham i sit skrift: Joh. Clemens Tode, hans liv og et afsnit af hans medicinske virksomhed, København 1918. Efterverdenen har givet Tode ret i den af ham forfægtede opfat-

telse af syphilis og den specifikke urethritis som to forskellige sygdomme, og naar det ikke lykkedes ham selv at føre denne anskuelse frem til sejr, skyldtes det, at Tode ikke kendte nutidens stringente videnskabelige bevisførelse. Han formaede kun at henvise til sine personlige kliniske erfaringer som grundlaget for sine slutningers rigtighed, men manglede vor tids pathologiske, mikroskopiske og serologiske hjælpemidler, i kraft af hvilke de venerologiske sygdommes særegne pathologi's causale og symptomatiske uddifferentiering først har fundet sin endelige løsning i vor tidsalder.

Vi vender os nu til en anden side af Todes virksomhed som udgiver af en lang række uge- og maanedsskrifter. De sidste 30 aar af sit liv var Tode travlt beskæftiget med at skrive og udgive disse skrifter, der for de flestes vedkommende handler om forskellige hygiejniske raad, som skulde virke sundhedsforbedrende paa samfundet. En undtagelse i saa henseende danner et stort værk, som Tode udgav under titlen

Medicinish chirurgische Bibliothek,

der begyndte at udkomme 1775. Det var det arbejde, som Tode selv satte mest pris paa af alle sine produkter, hvilket han udtaler i sine selvbiografi, hvor han vurderer bibliotheket og sine arbejder om kønssygdommene som de bedste blandt sine børn.

Tode holder af at anbringe mottoer foran paa titelbladet af sine værker, og paa bibliothekets titelblad anbringer han en sentens af Pope:

»Pleas'd to commend, yet not afraid to blame«.

Tode tilegner »dette utaknemmelige arbejde« (!) sine to brødre, prokuratoren og præsten samt sin svoger notaren.

Det var noget helt nyt her hjemme i Danmark at udgive et saadant bibliothek, der skulde bringe medicinske og chirurgiske nyheder til den danske lægestand, referere hvad der skete i udlandet og havde interesse for den. Ideen har Tode faaet fra »Medical and philosophical commentaries«, hvis første

bind udkom 1774, udgivet af et selskab af læger i Edingburg. Men i Tyskland var der allerede fra 1752 udkommet i Leipzig et stort værk med titlen »Commentarii de rebus in Scientia naturale et Medicina gestis«, og som havde været forbilledet for skotternes Commentaries, og i tidsrummet 1752—1802 kom der ialt 37 tykke bind, der indeholdt referater fra medicinske selskaber, medicinske iagttagelser, originale meddelelser, personalhistoriske oplysninger. De skotske Commentaries fortsattes 1774—1787, hvorefter dets 2d serie begyndte 1787—1795 og derefter vedblev at udkomme under titlen »Annals of Medicine«.

Naar Tode beretter, at han har faaet ideen til sit bibliothek fra de skotske commentaries, er det vel nok, som han siger, men det forekommer os mere sandsynligt, at han har benyttet som forbillede Richters chirurgische Bibliothek, hvis første bind allerede saa dagens lys 1771 og fortsattes med 15 bind til 1797, thi Todes bibliothek ligner Richters som to draaber vand, baade hvad form, papir, typographisk udstyr, størrelse o. s. v. angaar. Kun var redaktionsmaaden forskellig, thi medens Richters og for den sags skyld ogsaa de skotske commentaries virkede velgørende objektivt og sagligt refererende, var en saadan fremgangsmaade Tode umulig. Han indlod sig jævnligt paa vidtløftige kritiker af de refererede artikler, hvilket som regel affødte et vildt klammeri med de respektive forfattere.

Medicinisches chirurgisches Bibliothek udkom ialt med 10 bind i aarene 1775—1787, og da hvert bind var paa omtrent 600 sider og det hele blev skrevet af Tode, som har været i besiddelse af stor arbejdskraft, var bibliotheket i sin helhed et særdeles fortjenstfuldt arbejde, for hvilket Tode fortjener ros. Det gav en mængde gode oplysninger om lægeforhold i ind- og udland, samt bragte ved anmeldelser af udenlandske og skandinaviske medicinske værker bud til den danske og norske lægeverden. Ganske vist var bibliotheket skrevet paa tysk, men alle læger og saarlæger i Danmark forstod tysk, som var det sprog, de fleste forelæsninger blev holdt paa i universitetet og chirurgisk akademi. Adskillige interessante sygdomsfænomener, som den

gang spillede en stor samfundsrolle, men som nutiden ikke kender, faar man oplysninger om ved at gennemblade Todes bibliothek, f. ex. den saakaldte Kriebelseuche, der skyldtes nydelsen af korn, som var befængt med rust- eller brandsvampen.

Vi skal i det følgende give en kort oversigt over værkets indhold. I bind indledes med en indgaaende anmeldelse af den i 1772 udgivne Pharmacopea danica, af hvilken Tode fortalte i sin autobiografi, at han i sin tid havde renskrevet en del. I samme bind offentliggør Tode et udtog af Heinrich Callisens doktorafhandling (^{16/2} 1772), som handlede om de bedste midler til at bevare flaademandskabets helbred, ligesom han giver en række historiske meddelelser om kunstig koppepodning; som man ser nyttige og praktiske oplysninger. Men den kritiske djævel stikker allerede i I bind foden frem, idet han ved anmeldelsen af Johan David Hombergs chirurgische Krankheiten rakker forfatteren ned, idet han skriver, at mange vilde glæde sig ved at se »diesen Frosch von eitelm Blähe zu bersten«. Lidt senere hen i samme bind kommer han i klammeri med prof. Grüner, som i sit Jena'schen Zeitung von gelehrten Sachen No. LXXXVIII 4 novb. 1775 har ud fra personlige grunde, mener Tode, tilladt sig at kritisere Todes bibliothek, til hvem Grüner har et godt øje, fordi Tode har kritiseret ham, der i 1772 udgav »Gedanken von der Arzneiwissenschaft und den Aerzten«. I anledning af disse »Tanker« skrev Tode i sit Bibliothek syv tættrykte sider, hvori han foruden en mængde andre ubehageligheder gav ham det raad, at han i fremtiden hellere skulde holde sine tanker for sig selv, da han dog ikke var istand til at præstere noget nyt.

I bibliothekets II bind findes interessante meddelelser om det københavnske chirurgiske selskabs virksomhed samt referater af det københavnske medicinske selskabs I binds forhandlinger, der udkom i foraaet 1774. Tode omtaler den kongelige forordning, som paabyder, at alle examinerede saarlæger skulle, forat blive berettigede til ogsaa at behandle indvendige sygdomme, prøves offentligt af det medicinske fakultet. Københavns private chirurgiske selskabs forbedrede økonomiske tilstand, samt det medicinske øvelsesselskab omtales. Alle bindene afsluttes

med et udførligt register over indholdets brogethed og deres righoldighed paa nyttige positive oplysninger i lægevidenskabelig henseende. Men Tode fortsætter i II bind sine angreb paa Grüner, idet han skriver: »Unter dem Vorsitze des gewaltigen Grüners hat Hr. Sonntag eine Streitschrift vertheidigt«, idet han samtidigt gør Nar ad Grüner, som han, naar lejlighed gives, atter vender tilbage til i sit bibliothek.

I III bind, 1776, anmelder Tode sit lille arbejde *Adversaria clinica* (Se p. 35) og beretter, hvad der forhandles i det private chirurg. og det medicinske øvelsesselskab, samt talrige og fylde referater fra ind- og udland. Bindet afsluttes med en fornøjelig artikel af Tode, hvori han langer ud efter en kritiker i »Der neuesten deutschen Litteratur« VIII, p. 623, hvori denne har rost Tode, men gjort det paa en saa overdreven maade, at det virker som spot og i modsat retning.

I V bd. (1777) findes foruden det sædvanlige en række *universitetsnyheder*, endvidere om ansættelse af landkirurger i provinsen, om nedsættelse af en kommission af lutter indfødte for at ophjælpe saarkunsten i Danmark, om praktisk og theoretisk bidrag til aareladningens nytte i et betænkeligt tilfælde. I en artikel om forskellige medikamenter leverer Tode noget besynderligt udtværet tøjleri, der fremstilles med en utrolig suffisance. Han fortæller p. 407 en lang historie om koppeindpodning paa Holstein Ledreborgs familie, og i pag. 435 fortælles om en læge paa de vestindiske øer, som havde modtaget af en rig planter 1500 rdl. i honorar og 1500 rdl. for leverede lægemidler, efter at han havde helbredet ham for en rheumatisme i skulderen.

I VI bd. findes foruden de sædvanlige refererende artikler det ovenfor (p. 48) omtalte svar paa prof. Richters anmeldelse af den af Tode hævdede ikke specifikke natur af gonorrhoe. Svaret er paa 75 sider og har til overskrift: »Nähere Beweise der nicht venerischen Natur des Trippers«. Medens han i svaret til Richters kritik benytter en høflig og urban tone, haaner han en dr. I. Mumsen i Hamburg, som har skrevet »Zwei Aufsätze« »Dem Verfasser zur Belehrung, meinen Lesersn zur Belustigung und meinen Lesern zur Befriedigung zergliedert und

beleuchtet«, ved at overfalde ham med kritik af nedsablende karakter, som fylder 37 sider.

I VII bd. (1779) bryder konflikten i anledning af Baldinger, Grüner og Hoffmanns angreb paa Todes arbejde om kønssygdomme ud i fuld lue, og Tode faar lejlighed til i dette bind (p. 219) at angribe Baldinger i dennes egenskab som udgiver af *Magazin für Aerzte* 1775. Tode anser ham for en stor pralhans med hensyn til de løfter, han giver læseren, og naar Baldinger i sit *Magazin* lover at skrive om gamle berømte læger og i det hele taget at beskæftige sig med medicin, udbryder Tode: »Welche Drohungen! Gott verbiete, dass sie sollten in Erfüllung gehen. Das wäre ein Schimpf für unseres Zeitalter, eine Entehrung so vieler Männer«. Tode havde den mærkelige bornerte opfattelse, at gamle i sin tid fremsatte teorier, som man med stor mæje havde glemt, skulde man ikke grave op igen til rædsel for de forstandige og for ikke at lede de studerende paa afveje . . . »und das übernimmt ein Professor zu Göttingen« — »O Herr Baldinger . . . haben Sie da nichts anders zu thun als gelehrten Schutt aufzugraben und medicinische Träume zu deuten und Schandschriften aufzuhecken«. Paa lignende maade behandler Tode i bibliothekets VIII bind et skrift af Johan Christian Ehrmann: »Beiträge zur Aufklärung des Tripper«, som ikke stemte overens med Todes opfattelse, hvorfor Tode kalder det for noget unødvendigt og skadeligt tøj og advarer folk, som muligvis havde isinde at købe bogen, fra at kaste 2 groschen ud af vinduet, men hellere give pengene til en fattig, »damit er Gott bitte, dass er uns vor mehreren Beyträgen eines solchen Erzfaseless und scribbelkrätzigen in Gnaden bewahren wolle«.

IX og X bind indeholder recensioner og udtog af fremmede arbejder, men skæmmes af voldsomme kritiske udfald, der rammer dels udlændinge, der som Joseph Lenhardt har skrevet »*Medicinische Wahrheiten und Erzählungen*«, og nedsables af Tode, der benytter sprogets kraftigste udtryk forat demonstrere forfatterens haabløshed som forfatter. Dels angriber han en landsmand, den fortræffelige regimentsfeltskær Ferdinand Martini (f. i Rendsborg 1734 og død i København 1794), som

havde skrevet et stort værk i flere bind »Beobachtungen in der Lehre von den Kopfwunden« 1780—86. Vi skulle ikke komme nærmere ind paa denne fejde, som vi indgaaende har behandlet i »Heinrich Callisen«, Hospitalst. 1932, nr. 44, men kun bemærke, at Todes angreb findes i X b. af hans Bibliothek, p. 1.

Tode tabte i aarenes løb interessen for sit medic. chir. bibliothek, hvilket blandt andet viste sig ved, at medens de første 4 bind udkom i løbet af 1775 og 1776, brugte han tre aar (1785—87) om at udgive det sidste X bind. Denne svigtende interesse for bibliotheket skyldtes ogsaa, at han samtidig havde en mængde andet udgiverarbejde i gang, som krævede megen tid. Inden vi slutte omtalen af Todes med. ch. Bibliothek, ville vi gentage, hvad vi bemærkede ovenfor, at Todes Bibliothek trods dets mangler som sagligt refererende var et fortjenstfuldt arbejde, der ved sine mangesidige gode oplysninger stiftede nytte blandt lægestanden herhjemme og bragte bud til udlandet om medicinske hjemlige forhold.

TODE'S FOLKELIGE MEDICINSK-HYGIEJNISKE ARBEJDER

indtager en fremragende plads blandt danske læger. Han var den første, som i skrift og tale henledte sin samtids opmærksomhed paa, hvor nødvendigt det var at leve efter sundhedens regler, og i 1918 omtalte kredslæge F. Ingerslev¹ Tode som banebryderen paa dette store og vigtige omraade, thi han var den første bevidst og kraftigt arbejdende lægehygiejniker indenfor den danske lægestand, og det er som saadan, at Tode særligt bør mindes af danske læger.

Forholdsvis tidligt vaagnede hos Tode interessen for folkets sundhedstilstand, thi allerede 1771 udgav han »den medicinske Tilskuer«, som var det første skrift, som Tode udgav paa dansk og anonymt. Der kom ialt kun 20 smaa oktavhæfter og hvert no. var som udtryk for Todes sproglige og litterære viden prydet med et citat af Pope, Plinius, Horats, Shakespeare eller andre. I fortalen faar Tode lejlighed til meget smukt at skrive om lægens gærning, han fremhæver, at han bør være naturforsker, patriot (!), menneskeven og kristen. Tode betragter lægens gærning som meget betydningsfuld for hele samfundets vel og udtaler haabet om, at bladet baade skal gavne og fornøje publikum. Det var programmet for Todes virksomhed, og han fulgte det trofast gennem hele livet.

Den medicinske Tilskuer illustrerede Todes lethed til at foretage versifikatoriske oversættelser fra fremmede sprog, idet

¹ Se Ugeskr. f. Læger 1918 p. 710.

det indeholder en paa vers skreven oversættelse af dr. Armstrongs bog: »The art of preserving health«. Blandt de øvrige bidrag findes et digt af Tode, som beskriver menneskets grusomhed mod dyrene, ligesom der i de sidste hæfter findes mange forskellige emner som f. ex. om den svære mæslinge-epidemi, som hærgede København paa den tid, eller man finder en medicinsk irettesættelse: »Vore dejlige medborgerinder, de yndige, kyndige, myndige dukker«, som ikke skal slippe fri for »vore bitre og bidende skøndt helbredende critiquer«.

Tidsskriftet gjorde ikke lykke, og da det 20de hæfte var udsendt, hørte det pludseligt op 1772. Saaledes gik det desværre med næsten alle Todes medicinske og underholdende blade; Todes hurtige og kvikke hoved begejstredes let for en idé, som momentvis optog ham stærkt, men kun for en tid, da han manglede udholdenhed.

Den medicinske Tilskuer var tilmed skrevet paa et daarligt dansk og indholdet var tarveligt.

Endnu mindre held havde Tode med udgivelsen af det næste blandede medicinsk dramaturgisk æstetiske tidsskrift, der udkom tidligere end Sundhedstidende og fik titlen

Blandinger,

som saa dagens lys lørdag d. 10. okt. 1772, udkom *anonymt* hver lørdag og ophørte allerede efterat no. 7 var kommet d. 21. novb. 1772.

Blandinger er nu overordentlig sjælden; der eksisterer kun et komplet exemplar paa det kgl. Bibliothek. Dets indhold er ringe, men der knytter sig den interesse til det, at Todes første dramaturgiske kritik er offentliggjort i det, hvorom vi nedenfor paa andet sted skal gøre rede.

Indholdet bestod af højtravende digteriske panegyriske udydelser i anledning af deres kgl. højheder prinsesse Charlotte Amalie og prins Frederiks fødselsdage, af raad om brugen af et ypperligt middel mod trøske, et tilforladeligt middel mod ligtorne, om hvorledes man skal bære sig ad for at dyrke hyacinter i glas om vinteren, samt en versificeret karakteristik af

Voltaire oversat fra engelsk (!). Tidsskriftet faldt en anonym kritiker stærkt for brystet, hvorfor han udgav »Recension af Blandinger«, der udkom ligesaa hurtigt som »Blandingerne« kom, og Tode følte sig meget forarget over denne anonyme forf., der havde dristet sig til at udtale sig nedsættende om »Blandinger«. Den anonyme forfatter til disse »Recensioner« viste sig senere at være Hans Christopher Hersleb,¹ f. ¹¹/₆ 1722, d. ²³/₂ 1788 som konferensraad, jurist og historisk forfatter. Han var en dygtig og anset administrator, elskede sit fædrelands historie, medlem af det danske selskab og fra 1760—68 magistratens af kongen tilforordnet medlem af det danske theaters administration.

Hersleb kritiserede den anonyme forfatters højttrovende stil, indholdets tarvelighed, den vidtløftighed, hvormed han breder sig over emner, som er alle og enhver mand bekendt, samt tilblandinger af folkelige medicinske raad. Fremhæver endvidere »Blandingernes« mangel paa originalitet, idet han viser, at de er efterligninger af forskellige udenlandske blade. Medens Herslebs kritik var saglig og uden personlig braad, thi han anede ikke, hvem der var udgiveren, fór Tode løs paa den anonyme kritikus, som han mente maatte være en grønskolling (Hersleb var 24 aar ældre end Tode) og kalder ham for kritikens haabelfulde unge, der har vovet at rive sig løs og vovet at gaa alene. Tode taler om hans usunde hjærnefoster og det kludekram, som han har faaet en bogtrykker til at trykke. Hersleb tager til genmæle mod Todes angreb og personligheder, og naar Tode bebrejder os, at vi ikke er saa gamle endnu, at vi kunde bære peruque og alligevel har vovet at recensere hans foster, saa maa »vi tilstaa at vi aldrig har vidst, at det var noget væsentligt for en recensent at bære paryk«, ligesom Tode i sin skrivemaade er saa kaad som den bedste matros.

Disse recensioner har næppe bidraget til »Blandingernes« succes, hvorfor Tode hurtigt tabte lysten til det urentable foretagendes fortsættelse, og med no. 7 standsede bladet pludseligt d. 21. novb. 1772.

Disse to smaaskrifter, den medicinske Tilskuere og Blandin-

¹ Ehrencron Müller Bibliotheca Danica IV p. 86.

ger, var forløbere for *Sundhedstidende*, men uden spor af forbindelse med denne. Med *Sundhedstidende* begyndte Tode sin hovedvirksomhed, som folke-opdrager i samfundshygiejne.

Todes sprog havde bedret sig i de fem aar, der var forløbne, siden den »Medicinske tilskuer« var udkommen, men var langt fra fejlfrit, hvad han selv var klar over, thi i slutningen af fortalen til *Sundhedstidendens* tredje bind beder han »om undskyldning for de uartigheder, den kære unge (d. e. *Sundhedstidende*) har vist«, idet han først maa henvende sig til min naadige frue, den danske Grammatica, som har aarsag til at være fortørnet mod knøsen. Han har baade trukken hende i haaret og traadt hende paa fødderne og gjort nar af de nye sentimensbukler, hun har faaet. Men jeg haaber, hun vil tilgive ham i betragtning af, at han er en fremmed; jeg tør forsikre paa hans vegne, han skal skikke sig bedre i fremtiden«.

Sundhedstidende.

Heri finder man ogsaa hans program som samfundshygiejniker, idet han skriver, at han vil »udtrykke smaa afhandlinger om naturens husholdning i mennesket, meddele hvilke farer, der truer liv og sundhed. *Sundhedstidenden* vil fortælle om den hjælp og redning, som natur og kunst kan udrette derimod, om legemlige fejl og deres rettelse og om saadanne hændelser, hvor den lovkyndige kan være tjent med lægens oplysning«.

Det var ikke noget, Tode havde fundet paa af sig selv, eftersom *Sundhedstidenden* var en efterligning af tvende udenlandske tidsskrifter, der begge var vel kendt over hele Europa; Tode gør ogsaa selv opmærksom herpaa i *sundhedstidendens* første nr. Forbillederne var den siden 1761 i Bouillon udkommende *Gazette salulaire* og den parisiske *Gazette de santé*, som den franske regering havde udgivet siden 1773, og disse sundhedsblade var atter en efterligning af en ældre *Gazette de santé*, som udkom i Paris omkring 1750 men standsede siden, og af en *Gazette d'Epidaure*, som en dr. Dubourg var forfatter til. Todes fortjeneste var, at han som den første indførte disse ideer herhjemme.

Sundhedstidende giver oplysning om, hvad øvrigheden, stænder eller enkelte personer har udrettet til det menneskelige køns eller visse stæders anlægs o. s. v.'s nytte i henseende til liv og helbred. Man underrettes om nye undersøgelser og erfaringer, som er anstillede i samme hensigt, om gavnlige opdagelser og betydelige forbedringer, helst i den praktiske lægekunst og diætetiken og i de derhen sigtende naturvidenskaber, ligesom bladet indeholdt korte anmeldelser af skrifter, der handlede om disse fag.

Naar Tode skrev populært medicinsk, søgte han at gøre fremstillingen underholdende, »thi den mest fornødne advarsel vil staa urørt for de fleste, saalænge den ej er krydret med det muntre, og den vil aldrig ret smage saalænge den mangler salt«. Derfor brugte han satiriske, humoristiske udtryksmaader, der overfor kritiske angreb, hvilket han nærrede dyb foragt for, kunde blive meget stærke.

Sundhedstidende mente, at »den del af publikum, som ej »har lyst eller lejlighed til at læse de mangfoldige bøger, disputatser, programmer, memoirer, magasiner, bibliotheker, journaler og aviser, hvorud af saadanne efterretninger og oplysninger samles, er tjent med et ugeblad, hvor det paa fire sider ofte finder kærnen af fire bind. Den som lever langt fra hovedstaden og ligesom udenfor litteraturens cirkulation, bliver jævnlig bekendt med alt, hvad der foregaar i den medicinske verden, som ej har kunnet raadføre sig med naturens tolke for det barbariske tekniske sprogs skyld, hvori de plejer at tale, finder i Sundhedstidende forstaaelighed og fattelighed«.

Sundhedstidende var belærende og afvexlende, fremstillet i et friskt og fornøjeligt sprog, og da et saadant foretagende var nyt herhjemme, opnaaede bladet hurtigt et stort antal abonnenter, hvis navne Tode opførte foran i hvert enkelt bind. Antallet steg til op imod 500, og det smigrede ham særligt, at han blandt bladets holdere havde den ære at tælle medlemmerne af det kgl. hus med majestæterne i spidsen, hvilket sikkert har befordret bladets udbredelse i vide kredse. Tode anfører selv, »at abonnenternes antal er stort, mange af de lærde og vise, de store og gode i Danmark, endog de højeste og bedste

ses blandt dem«. *Tode foretrak at skrive for de adelige, de fine og højlærde, hvorimod han foragtede almuens røst*¹ i staten, naar det gælder om at bedømme skriftets værdi og skribenternes fortjeneste.

Tode begik den fejl, der fik skæbnesvangre følger saavel for Sundhedstidenden som for hans mange senere populærmedicinske periodiske skrifter, at han vilde skrive baade for lærde og lægfolk; han haabede derved at kunne skaffe sig en større læsekreds. Men resultatet blev, at tidsskrifterne hverken fik rodfæste hos den ene eller den anden gruppe abonnenter, hvorfor tidsskrifterne maatte høre op efter kortere tid. Det kneb ogsaa for Tode at faa udgivet 2den aargang af Sundhedstidende, der udkom i tiden juli 1779—juni 1780, navnlig fordi han ærgrede sig over de critici, som han nærede den dybeste foragt for, og som ved deres skrivelser havde, som han udtrykker sig, betaget ham lysten til at fortsætte med udgivelsen af Sundhedstidende. Imidlertid besluttede han sig alligevel til at udgive III bind, tilskyndet dertil af private venner, og navnlig fordi han havde læst en rosende omtale af de to første bind,² i hvilken der blev udtalt: »Forlanger man ægte vittighed, heldig satyre, munter skrivemaade, finder man den allevegne, dog! hvad behøver vi at rose et abejde, som har det hele fornuftige publikums bifald og stedse vil beholde det«. Saa udgav Tode III bind (juli 1780—juni 1781), men derefter tabte Tode lysten til at fortsætte under samme form, da abonnenternes antal var gaaet saa stærkt ned, at tidsskriftet ikke kunde bære sig økonomisk.

Tode tager paa det sidste blad af Sundhedstidendes III bd. afsked med sine læsere og anser sine forsøg med de tre aargange for spildte i retning af at forbedre sine læsers levekaar, thi han slutter med at sige: »Endnu ser man Sybariter og Abderiter, ja efter tre aargange af ugeskriftet finder jeg saa megen umage spildt i henseende til almindelig nytte, at jeg maa begynde paa nyt. Men det vil blive i en anden tone«. Og saa udgav Tode: *Nyt Sundhedstidende* (se nedenfor).

¹ Se Fortalen til Sundhedstidendes II bind.

² Lærde Efterretn. 1781, 23/3 p. 183.

Det var beklageligt, ja ligefrem synd for Tode, at han ikke fik lejlighed til at udgive mer end de tre bind af hans første Sundhedstidende, som var et ualmindelig friskt skrevet og fortræffeligt ugeblad, hvis smukke tryk paa godt papir i kvartformat virker imponerende, stateligt og solgtes for en rigsdaler bindet.¹ Indholdet var meget blandet, dels af rent medicinsk karakter, dels af mere æsthetisk art. Vi nævner artikler, der belyser de forskellige aareladningsmetoder, andre som omtaler de forskellige fremgangsmaader, som benyttes til fjærnelse af blæresten, medens koppepodninger og lignende lægevidenskabelige materier behandles i en række afhandlinger. Saa læser man lange redegørelser for grundene til den mellem læger herskende uenighed, hvilke bidrager til, at publikums respekt for disse forringes.

Forat illustrere Tode's stil skulle vi aftrykke et par af hans artikler, hvoraf den første handler om »Noget om Klædedragten« (I Bind, p. 229), hvori Tode gør nar af modens omskiftelser, saaledes som han har haft lejlighed til at iagttage den i de 23 aar, han har opholdt sig i København.

»Vore Dianaer og Venusser ginge med bart bryst; dog stod døren til dette Elyseum ikke ganske aaben, men alene paa Klem: endeel Kniplinger, baand o. d. l. vare med saa ypperlig en ingénieurkunst anlagte at fæstningens svage side, f. ex. et høit krageben eller let talte ribbeen bleve skjulte; og i henseende til det yndigste maatte sindets øie se hvad det legemlige ei kunde øine . . . Men at blotte en stor deel af legemet paa engang, at exponere den alle mulige værligets forandringer, at lade ei alene kiælne Zephyrer spøge men ogsaa den ublu Boreas storme paa den, efter at denne del i saa lang tid har været bedækket og er bleven holden varm og i en bestandig uddunstning; dette kan visseligen ikke gaa ustraffet hen. Catarrher, Rheumatisme, Leuchorrhoeer og andre følger af forkølelse vil hævne den foragt, som sundheds forskrifter ere underkastede. Og I Københavns yndige døtre, som ingen medlidenhed haver med de arme mandfolks svage øine og skrøbelige hjerter, betænke dog hvor let dette scirvindende bryst, der vilde fælde en

¹ Se Lærde Efterretn. 1781.

Antonius af Padua, kan komme til at hoste, hvor let hoste avler svindsot og hvor grusomt denne vil ødelægge alle de yndigheder, hvoraf I nu ere stolte«.

I en anden artikel (II Bind, p. 25)) beskriver Tode malende »Den selskabelige aften maaltids skadelighed«, hvorved maven overfyldes og natteroen forstyrres, thi, skriver han, maven har stort besvær med at skille sig af med en broget blanding af retter, som hindre hverandres opløsning. »Tærterne kunne ikke taale at Kyllingerne skulle faa skyds end de; hvergang disse ville afsted, lægge hine sig i veien. Blomkaal og ærtskokker gøre ligeledes hinanden rangen stridig; London porter og fransk vin falde til aabenbare fjendtligheder, Reinetter slaa sig til den sidstes side og angriber Chesterosten, den hollandske sild kommer i knibe, dog hvo kan opremse al den tummel, hvortil spisernes mangfoldighed giver anledning til. Og her efter citerer Tode et latinsk digt fra romertiden, som han oversætter til dansk:

Naar du blander Stegt og støvet,
Kramsfugl, Krebs og Kalvehoved,
Pølse, Pibar og Postei,
Flamske Sild og Flæsk og Fløde
Vente sunde Vædske? Nei.
Skarpest Galde Maven brænder,
Vinde Tarmene udspænder
Med hørøstet Hurlumhei.
Se til dem, der sildig æde,
Renest Blod og renest Glæde
Farver deres Kinder ei.

Tode hyldede Fontaine's ordsprog: Diversité, c'est ma devise, thi i Sundhedstidende træffer man snart paa en artikel om »Middel mod fluer«, snart om »Kærlighed, betragtet som en sygdom«, ligesom Tode skriver om andesteg, gaasesteg og mange andre fødemidlers skadelighed eller gavnlighed, eller han fremsætter betragtninger om »Druknedes redning«, om »Klædedragten« o. s. v. samt leverer recensioner af udenlandsk lit-

teratur, som desværre er saa kortfattede og i formen saa af-
fejende, at tidsskriftets læsere næppe har kunnet have videre
udbytte af dem.

Tode var en belæst mand og faar i sine artikler lejlighed til
at dokumentere sin fortrolighed med fremmed litteratur ved at
citere lange stykker af den, vistnok mere forat imponere tids-
skriftets læsere med sin omfattende viden, end for ved hjælp
af citaterne at gøre artiklerne mere forstaaelige, Exempelvis
har Tode i II bind (No. 40 og 41 b) skrevet en lang artikel om
»Noget om hjertet og naturen«, der er en underlig blanding af
digterisk, filosofisk og fysiske bemærkninger, isprængt udtalelser
om urkraft og høj guddommelig natur. Ved hjælp af lange
engelske citater og tildels gennem en versificeret oversættelse
til dansk naaer Tode frem til den fornuftige slutning, »at na-
turen skal være lægernes lærermesterinde og vejlederinde«, men
konklusionens præmisser og bevisførelsen er taaget, uklar og
svævende.

Todes stil er fornøjelig som, naar en fader spørger ham, om
hans søn gør vel i at studere medicin eller ej, svarer med at
spørge faderen om, hvad der er bedst paa sønnen: hovedet,
hjertet eller maven. Thi, siger Tode, sindsgaver, tænkemaade
eller affekt kan gøre en læge enten lykkelig eller ulykkelig.

I tredie aargang af Sundhedstidende 1780, p. 50 offentlig-
gjorde Tode en begejstret lovtale over dr. Rudolph Buchhaves
opdagelse, at *nellikeroeden* kunde erstatte den dyre kinabark
som feberstillende middel ved koldfeber og andre febrile syg-
domme. I hans artikel, hvis titel var »En ny og uskatteleglig op-
dagelse«, berømede han Buchhave som en af fædrelandets
største velgørere. Vi skal ikke komme nærmere ind paa artiklens
indhold, som vi har gengivet i et foredrag om Rudolph Buch-
have i Dansk medicinsk-historisk selskab, 28. marts 1938 og
trykt i Nordisk Medicin 1939 I. 805, men kun bemærke, at
Todes letbevægelige og stemningsfyldte temperament spillede
ham her et slemt puds, thi uden at kende det mindste til nel-
likerodens virkning, havde han rost den saa ubehersket og over-
drevet, at han kort efter maatte hale i land og gøre undskyld-
ninger for sin kritikløse overvurdering af Buchhaves nellikerod.

Medens forholdet mellem de to omtrent jævnaldrende mænd var godt i begyndelsen, udviklede der sig, som følge af Todes uheldige optræden i denne sag, det bitreste fjendskab, der fortsattes til Buchhaves død 1796.

Det næste folkelig medicinske tidsskrift, som Tode afløste Sundhedstidende med, kaldte Tode for

Ny Sundhedstidende,

der i udseende var forskellig fra Sundhedstidende, trykt i oktav og hver aargang udgjorde et tykt bind, hvoraf der dog kun udkom to ialt 1782 og 1783. Bladet kom hæftevis hver 4de dag med 83 hæfter i 1782, men i 1783 kom der kun 40 hæfter.

Todes methode at puste nyt liv i hensygnende tidsskrifter bestod blot i, at han forandrede titlen. Metoden syntes brugbar, forsaavidt som hans yngre samtidige, dr. juris. Jens Kragh Høst (f. ^{15/10}1772 paa St. Croix) brugte den samme methode.¹

Ny Sundhedstidende lignede »Sundhedstidende« i, at det var en blanding af folkelig hygiejnisk propaganda-litteratur, isprængt anekdoter. Den indeholdt lange afhandlinger af ren medicinsk natur og sygehistorier, men desforuden en stærkt forøget ballast af bidske kritiske udfald, der skyldtes Todes saarbarhed overfor recensenter, som tillod sig at fremkomme med mindre rosende eller endog nedsættende udtalelser om Todes aandsprodukter.

Todes hensigter med udgivelsen af »Ny Sundhedstidende« er de allerbedste, thi i det første bind af bladet præsenterer han sig som den medicinske moralist, der vil gøre sig umage for offentligt at ivre mod alle de galenskaber, hans samtid begaar for at undergrave sit helbred. Todes hovedkilde til de leve-regler, han i saa henseende henter frem, stammer fra de i aaret 1099 nedskrevne diætetiske regler i *Salernerskolen*, hvis første bud er: Mens hilaris, requies moderata diæta, regler, siger Tode, som er vanskelige at overholde i København. Om arten af hans sundhedsregler skal her kun anføres et enkelt eksempel, idet disse vil behandles mere udførligt nedenfor. Tode spørger:

¹ Se Høst: Erindringer København. 1835 p. 104.

Er vinde tegn paa sundhed, naar man fornemmer disse gæster? Herpaa svarer han, at de er tegn paa gode indvolde, naar de kun bliver jaget paa porten, hvorefter han beskriver dem fra et musikalsk standpunkt, taler om høje og dybe toner, undertiden opstaar der kanonadetonen, beskriver takterne og tonernes styrke, crescendo o. s. v. og vender sig til slut til hypochondrister, hæmorrhoidister og andre med vinde bespændte stakler og omtaler den krig, som disse urolige gæster opvække i tarmene.

Arten af Todes folkehygiejniske leveregler belyses af følgende spørgsmaal: Er det sundt at spise is, som Tode besvarer benægtende. »Ægtestandens herlighed« besynges af ham i en selskabssang paa mange vers (I, p. 93). Om doktorlønnen faar Tode lejlighed i samme bind (p. 557) til paa en smuk maade at fremhæve de høje etiske krav, som bør stilles til lægen, thi lægekunsten er en af de ædlestes videnskaber, og den, som udøver og dyrker den, maa ogsaa vise en ædel tænkemaade, ikke fornede den frie kunst, han driver, til et haandværk eller daglønnerarbejde. En af de fornemste kendemærker paa sit kald til lægevidenskaben er menneskelighed og mangel paa gevinstsyge. Den praktikus, som sætter mindre pris paa at være samfundets velgører ved sit kald end paa guld, sølv og bankosedler og aktier, fortjener ikke navn af læge.

Tode skriver i II bd. p. 480 vidt og bredt om »Giftermaal«, som udfra samfundsmæssige hygiejniske grunde burde forbydes, naar ægtefællerne led af en række sygdomme, som kunne have en skadelig indflydelse paa afkommet.

Da theologerne havde fremsat forslag om, at knæfald skulde indføres i den udvortes gudstjeneste, diskuterer Tode i samme nr. spørgsmaalet: »Er det usundt at ligge paa knæ«. Endnu skal opmærksomheden henledes paa en artikel »Om kortsynede øjne« (II bd. p. 513), fordi Tode aldrig blev færdig med den, en daarlig vane, man ikke sjældent stødes over i Todes skrifter. Han endte afhandlingen om kortsynede øjne med bemærkningen »Fortsættelse følger«, men læserne blev snydt for den; den kom aldrig.

Undertiden retter Tode angreb, der hviler paa forkert grundlag, saaledes naar han i Ny Sundhedstidende II p. 87 under

overskriften »Hvilken recensent« angriber en anmelder af dr. Seips disputats, hvori tilraades »saaledes som hr. dr. Buchhave først har forsøgt at behandle godartede kopper alene med af-føringer og et køligt forhold«. Tode føler sig nemlig forurettet, eftersom han og ikke Buchhave skulde være fader til denne vigtige opdagelse (!). Hertil maa imidlertid bemærkes, at Tode tager fejl, thi Buchhaves første afhandling om den kølige be-handling i de naturlige kopper er udarbejdet allerede 1773¹ og hviler paa forslag, som englænderen Dimsdale offentliggjorde 1766, hvem Buchhave selv nævner som sin vejviser.

I nr. 50, 30 juli 1782 af Ny Sundhedstidende fortalte Tode med glæde, stolthed og taknemmelighed, at det var 30 aar siden, at han kom til Danmark, dette lyksaligste rige paa jorden, »hvor han er bleven hædret af kongen, har fundet mæcener og auguster, hvor han er bleven ophøjet, har faaet embeder og værdigheder, hvorfor han af sit ganske hjærte erindrer denne dag og anraaber den Allershøjeste om sine bedste velsignelser over dette mig dyrebare folk og dets fader«. Tode straal-er af selvglæde over den lykke, han har opnaaet ved at vinde en plads blandt nationens dramatiske digtere, thi hans første skue-spil »Søofficererne eller dyd og ære paa prøve« var bleven op-ført paa det kgl. theater syv gange i saisonen 1782-83. Da Todes skuespil blev stærkt kritiseret af en anonym anmelder i Lærde Eft., svarede han i en række artikler i I bind af Ny Sundheds-tidende: »Et par ord om Komædien Søofficererne«, hvor han forsvarer sig mod recensenten, der mentes at være skreven af Rahbek.² Ogsaa i II bd. af Ny Sundhedstidende vender Tode atter og atter tilbage til disse recensioner af »Søofficererne«, men Todes indlæg interesserede næppe tidsskriftets læsere, thi Abonnenternes antal svandt saa hurtigt, at Tode maatte op-give fuldendelsen af II bd. af Ny Sundhedstidende trods givet

¹ Se Lærde Eft. 1783 p. 647. I hvert Tilfælde har Tode glem-
t, at han selv faa aar i forvejen (se Todes Sundhedstidende I bind 29. juli 1778 p. 29 har udtalt sig saaledes »om den lærde og øvede Danske Medicus Hr. Dr. Buchhave's zirlige og grundige afhandling om Koldtvandsbehandling ved de naturlige Kopper«, som findes offentliggjort i første bind af det kø-benhavnske medic. selskabs skrifter.

² Se Fr. Schyberg: Dansk Theaterkritik 1937 p. 27.

løfte, og bladet gik ind allerede efterat kun ni hæfter var udgivne. Tode letter sit hjærte ved i fortalen til II bd. at skrive om alle sine genvordigheder som udgiver, thi som redaktør, ejer og colportør af bladet hvilede det altsammen paa ham.

Tode mente, at misèren udelukkende skyldtes daarlig colportage af de enkelte numre, hvorfor abonnenterne meldte sig fra eller undlod at betale. Tode var en daarlig økonom og en slet administrator, og det var ikke alene den mangelfulde distribuering af de enkelte hæfter, der vakte abonnenternes misforståelse, men det var indholdets blandede karakter, som i endnu højere grad bragte den Ny Sundhedstidende i miskredit. Man ankede over de langstrakte medicinske afhandlinger med vedføjede sygehistorier og blev gnaven over de hyppigt forekommende afbrydelser af artikler, hvis fortsættelse aldrig kom. Ved at læse Lærde Efterretn. 1783 p. 401 faar man et indtryk af samtidens mening om Todes forfatterskab; man paaskønner Todes muntre lune, overflødighed af vittigheder, de ofte veltrufne lignelser og løjerlige, skøndt undertiden tvetydige indfald. Men paa den anden side fremhæves, at de mellem Tode og andre lærde, fornemmelig i tidsskriftets sidste aargang ofte forekommende tvistighedsbesvarelser og fortællinger var upassende i et for det almindelige publikum skrevet ugeblad, og havde mishaget de fleste, der ikke forlange at tage del i lærde stridigheder. Tode havde i Ny Sundhedstidende i anledning af nellikerodstriden med Buchhave skrevet (p. 273) »Et par ord om lærde fejder og forfatterens seier«, i hvilken Tode omtaler de lærdes mangfoldige fejder som en landeplage, under hvilken videnskaberne rige sukker i alle sine provindser. I anledning heraf bemærkede Lærde Eft., at Tode i denne kunst er en af de største helte, naar han ikke kan lide, at den ene med en rolig bitterhed demonstrerer, at den anden er en sinke, en pusling, en dværg, en ussel stakkel, og naar Tode beretter om sine fejder med professor Baldinger i Göttingen og dr. Grüner i Jena, ser man ganske vist, at hr. professoren maa kunne stride tapperlig, men om disse heltehistorier have været til opbyggelse, glæde og fornøielse for læseren, kunne vi næppe forestille os.

Sundhedsblade.

kom d. 26 juli 1785 og afsluttedes d. 18 aug. 1786. Man maa give Lærde Eft.¹ medhold i deres forundring over, at Tode ikke har bibeholdt navnet »Nye Sundhedstidende«, eftersom »Sundhedsblade«s indhold ikke afviger fra hint.

Medens Tode paa sine tidligere medicinske skrifers titelblad omhyggeligt har opført alle sine titler og erhverv samt hvilke lægeselskaber han var medlem af, nøjes han paa »Sundhedsblade« med at meddele, at han er professor i medicin ved Københavns universitet og kgl. hofmedikus. Tode har, som ovenfor berørt, for mange jern paa en gang i ilden til, at han kunde holde dem alle varme, derfor blev udgivelsen meget uregelmæssig, de enkelte hæfter kom enten samlede eller enkeltvis med fra sex til sex og tyve dages mellemrum. I den henseende havde Tode sin ryg fri, da han ikke havde lovet sundhedsbladenes læsere noget hverken i retning af de enkelte hæfters størrelse eller deres tidsbestemte udgivelse, men indholdet præges af mangel paa orden. Adskillige afhandlinger paabegyndes, fortsættelsen loves i de følgende numre, men Tode glemmer det, eller faar ikke tid til at opfylde det og fortsættelsen kommer aldrig. Bladene er fyldte med lange og ikke særligt morsomme selskabs-sange, som Tode har skrevet, logogrifer, charader og oversættelser af tyske poesier samt kirurgiske afhandlinger, af hvilke en om behandling af benbedærvelse tager stor plads op.

Af tidsskriftets afhandlinger lægger man mærke til en (p. 49), hvor Tode skriver om »Er det ret at skrive offentligt om ungdommens hemmelige synder«. Artiklen har til overskrift »Sat sapienti«, og hensigten er at advare folk fra at købe et skrift, som han ikke tør nævne, fordi bogen vil gøre mere skade end gavn. Samtidig ivrer Tode mod, at der i kirkerne ophænges malerier, hvis kvindelige figurer fremstilles som græske skønheder med regelmæssige træk, saa at profane blikke bliver hængende ved dem. De hemmelige synder, som der er tale om, er onani, beskrevet i en fransk bog af Tissot; bogen er oversat paa

¹ L. E. 1787, p. 615.

dansk, og Tode beder nu manden, som har anmeldt oversættelsen, om for guds og fædrelandets skyld ikke at lade bogen fremkomme. Tode er naiv, naar han tror, at hans advarsel mod at lade Tissots bog fremkomme paa dansk, skulde forhindre bogen i at blive bekendt i Danmark, thi bogen, der var oversat til adskillige sprog, var allerede bekendt over hele Europa. Tode blev i den anledning indviklet i en for ham selv uheldig polemik. Tode havde nemlig for at bestyrke rigtigheden af sine advarsler paaberaabt sig udtalelser af C. G. Saltzmann, tidligere præst ved Andreaskirken i Erfurt, siden professor ved opdragelsesanstalten i Dessau. Det viste sig imidlertid, at Saltzmann netop havde tilraadet udgivelsen af Tissots bog, hvilket fremgik af et anonymt skrift: »Er det ret at skrive offentligt om ungdommens hemmelige synder, eller svar paa Sundhedsbladene no. 7 og 8, 1785«. I dette skrift paa 46 sider aftrykkes Saltzmanns korrespondance og hans bemærkninger om Tissots arbejde, som under titlen »Om ungdommens hemmelige synder« udkom i København 1786 i 8vo. Som svar paa det anonyme skrift offentliggjordes et *aftvunget svar* i anledning af Sundhedsbladene no. 7 og 8 tilligemed *nogle faa ord* om den Berlingske lærde Tidende 1785 paa 39 sider. Saavel Berl. lærde Tidende (d. e. Lærde Eft.) som en anden anonym forfatter, der under titlen: »Ingen lovtaler for professor Tode«, København 1785, kritiserede Tode stærkt i denne sag, hvorfor Tode kalder ham for en vrøvler, der har spyet den sorte galde paa ham.¹

En anden artikel i Sundhedsblade (se p. 19) fortjener ogsaa at fremdrages, fordi den kaster et godt lys over Todes tillid til visse lægemidlers evner til at helbrede alle sygdomme. Tode anbefaler stærkt en blanding af *Løvetand eller Fandens Mælkebøtte* og græsroden (*radicis graminis*) som et universalmiddel, »der overgaar alt andet middel mod koldfeber, skørbug, som gør uendelig ofte den voldsomme feberstopning med kina eller nellikerod uforuden, hæver manganen en feber, som disse ikke have kunnet hæve, og aldrig efterlader de mindste onde virkninger i legemet, men derimod forekommer og fordeler de forstoppelser i underlivet, som altfor ofte flyde af langvarige eller

¹ Lærde Eft. 1788 p. 305 og flg.

slet behandlede koldfebre. Det samme tjener ganske ypperligt til at fordele slige knuder i leveren, milten o. s. v., kan og anses som et af de bedste blodrensningmidler, allerbedst om foraaet, hos alle dem, der have skørbug, anlæg til vandsot, ringorme, udslet, hidsighed og anden usundhed. Det tjener endvidere til at rense nyrerne og vandblæren for grus eller slim ved at befordre vandets stærkere drift, hvorfor de baade fordele og udføre det stoppede.« Der er kort sagt ikke den sygdom, som ikke kan kureres ved dette universalmiddel, og hele artiklen illustrerer den lethed, hvormed Tode i sin naivitet begejstredes for enkelte lægemidler og henfalder til en kritikløs panegyrik af samme art som den, han nogle aar før skænkede Rudolph Buchhaves nellikerod. Todes udbasunering af hans sidste universalmiddel er faldet Lærde Eft. for brystet, thi det forekommer recensenten,¹ at han ved at læse Todes artikel har en følelse af at være kommen ind i Henrik Smits lægebog, der er skreven for 250 aar siden, thi i denne lærebog bliver enhver lægedom tillagt 100 dyder, med hvilke alle mulige sygdomme og tilfælde skulde helbredes. Tode kritiseres stærkt for hans mange overdrivelser og ubeviste paastande.

Inden vi slutter omtalen af Sundhedsbladene, vil vi blot notere, at der findes artikler, som advarer mod brugen af kobberkar i husholdningen og om nytten af at bruge vandige udtræk af natskyggeurter (*Solanum nigrum*), artikler som afbrydes pludseligt for ikke senere at fortsættes trods løfte derom.

Tode advarer forældrene mod at lade deres børn spadserere i Rosenborg have, for at børnene ikke skal drukne i springvandsbassinet (!).

Tode tilraader stærkt *gymnastik og legemlig motion* som ridning, spadsereture o. s. v. I Sundhedsbladene p. 133 fremhæver han, hvorledes man altid vil finde flere slette mennesker, ubarmhjertige, følelsesløse, lumske, onskabsfulde, skumle, æreskænderiske, løslagtige, slikkepengeelskende, svinepoliske, kabalerende, lurendrejeragtige, hykleriske, ildesindede, ildehandlende skiftninger iblandt de kælnede, ømkødede, følsomme, lade og uskikkede end blandt dem, der ideligen tumle sig gaende, ridende,

¹ Lærde Eft. 1787 p. 679.

agende, kørende, jagende, dansende, springende, legende, brydende og boxende.

Det næste folkelig medicinske arbejde, Tode udgav, var

Der underhaltende Arzt.
über
Gesundheitspflege, Schönheit, Medicinalwesen,
Religion und Sitten
Kopenhagen
1785 - 1789 8vo.¹

Værket udkom bindvis og indledes med et langt, mærkeligt nok, paa fransk affattet hyldningsdigt til Wieland. I en 14 sider lang fortale meddeler Tode med en god portion selvros, at dette værks fremkomst skyldes det smigrende bifald, som hans danske Sundhedstidende er modtagen med, og at han nu har foretaget det dristige skridt at offentliggøre de i Sundhedstidende indeholdte almennyttige og underholdende artikler paa tysk.

Det første aar kom der allerede to bind, men i 1786 naaede han kun at udgive ét bind, og saa gik der flere aar, inden det lykkedes Tode at faa det fjerde bind udgivet i 1789. Trods det at Tode i fortalen til fjerde bind meddelte, at forlæggeren havde opfordret ham til at fortsætte og at han agtede at udvide tidsskriftets rammer ved at anmelde underholdende bøger og indflette udtog af endnu ikke oversatte romaner, ophørte værket med fjerde bind.

Inden »Sundhedsblade« ophørte i august 1786, havde Tode begyndt at udgive et lignende ugeskrift blot med en anden titel, nemlig

Sundhed og Underholdning,

som udkom i begyndelsen af 1786 i 8vo; der udkom ialt 24 hæfter paa tilsammen 376 sider. I sidste hæfte skriver Tode baade en afsked og anmeldelse, og heraf faar man en slags forklaring,

¹ Samtidig udgav T. flere ikke Medicinske Tidsskrifter (se nedenfor p. 124).

hvorfor han bestandig forandrede titlerne paa sine sundhedsskrifter, som fortsættes blot med et nyt navn, et forhold som datidens publikum ogsaa forundrede sig over,¹ idet anmelderen skriver: »Her har vi en ny titel paa det samme ugeblad, hvis titel hr. professoren for ikke længere end 8 maaneder siden ligeledes forandrede. Hensigten hermed var os forborgen, da bogen ingen fortale har, hvoraf man kunde vente aarsagen, indtil vi paa den allersidste side bemærkede, at det er sket, for at forfatteren kan faa mere fritid til at underholde sine læsere med andet end blot medicinske ting.«

I sine afsluttende bemærkninger betror Tode sine læsere af Sundhed og Underholdning, at han ikke vil aftrykke flere eksemplarer end der er abonnenter, thi, skriver han, et hundred eksemplarer af et værk, som ugentlig fortsættes, tager megen plads op. Nu vil ingen abonnere, med mindre han kan faa værket fra først af. Jeg maa derfor forandre titlen og paa ny begynde med no. 1, for at nye abonnenter kan tiltræde, de andre bryde sig ikke derom, thi da skriftet betales arkvis, kan det være det samme, om bindet bliver smalt eller korpulent (!). Desuden vinder ethvert tidsskrift ved enhver nybegyndelse, thi »forfatteren anspænder igen alle sine kræfter forat vinde nyt bifald. Saaledes puster jeg op, for igen at kunne give mit arbejde nyt liv og kraft«. Med slige mærkelige principer kan man bedre forstaa, at Tode ikke spandt silke ved sin udgivervirksomhed.

Af de anførte grunde betragtede Tode de i løbet af de sidste ni aar udgivne tidsskrifter som et sammenhængende hele med forskellige overskrifter, og »skøndt døden har bortrevet ham en del abonnenter, har jeg endnu efter ni aar 900 betalende læsere af alle stænder og mange har gjort mig den ære i hele ni aar at vedblive.«

Hensigten med tidsskriftet var (p. 375): »Midt i alt det spørgende ligger mangan en lærdom og undervisning, som gavner mange og kunde gavne langt mere, om visse folk ikke havde andet at bestille end at tænke paa gavn. Om adskillige nyttige eller skadelige ting have disse blade først underrettet publikum og opvakt den eftertanke, som de fortjente.« Tode fremhæver

¹ Se Lærde Eft. 1788 p. 88.

som sin fortjeneste, at han i modsætning til sine medautores har talt i dette skrift for fattige og fangne, og afslutter denne *afsked* og *meddelelse* med at bede sine læsere at skænke dette værks fortsættelse deres opmuntrende yndest, idet han fortæller, at fortsættelsen skal hedde *Hygæa og Muserne*.

Indholdet af »Sundhed og Underholdning« var som altid i Todes tidsskrifter meget vekslede og afslørede baade hans gode og mindre gode sider. Han skriver ud fra personlige erfaringer i sin barndom om *skoledisciplin* og paapeger den skade, som en daarlig lærer kan udøve paa børnene, hvorfor forældre altid nøje overveje, hvor de skal sætte deres børn i skole.¹

Vi træffer i »Sundhed og Underholdning« artikler om fluer, versificerede fortællinger, anekdoter og logogrifer.

P. 281 henvender Tode sig »Til de store og rige, til alle dem, som lykke har givet lejlighed til at udrette noget for ulykkelige og som sætte pris paa deres sundhed«, idet han stærkt anbefaler oprettelsen af et *Arbejdshus paa Christianshavn* ud fra den motivering, at der kun findes ét tugthus, *Børnehuset* paa Christianshavn, hvorfor iøvrigt hæderlige mennesker, der tvungne af sult og nød gribes i tiggeri, bliver ifølge loven hensatte til forvaring i Børnehuset sammen med alskens forbrydere. Hvis man oprettede et arbejdshus, kunde syndere, der begik lettere lovovertrædelser, hensættes i dette. Todes humane samfundsfølelse gav sig ogsaa til kende paa andre omraader. Saaledes skriver han et fornuftigt ord om *de stakler, der sidder i gældsfangslet (slutteriet)* i København under usle hygiejniske forhold og som kan faa Lov til at sidde der maaneder og aar. Han harmes herover, thi skaansel og barmhjertighed ere vore første pligter, og han anraaber dem, »som tale paa høien loft« om at bede om denne anstalts undersøgelse, hvorvidt det, som for hele snese aar siden blev funden nødvendig, kan passe til vore nærværende tider. To aar senere² behandler han gældsfangernes ynkelige tilværelse paa ny, beder om at der maa tilstaa dem nogen adspredelse i deres jammerfulde tilværelse og en smule mere brød

¹ En nærmere redegørelse for disse forhold findes under det afsnit, som omhandler den af Tode oprettede Efterslægtens Skole p. 197.

² Se *Musæum for Sundheds- og Kundskabselskere*.

for at stille deres egen og deres forladte børns hunger med, en lille portion af den friske luft, som endog slaver, kagstrøgne og brændemærkede skielmer og tyve faa. Tode nærer et særligt begrundet haab om, at hans ønske maa blive opfyldt, fordi glæden ikke i mands minde har været saa stor i Danmark og Norge som nu, da vor dyrebare kronprins ventes hjem (fra sin udenlandsrejse).

Tode finder anledning til at offentliggøre¹ følgende epigram om slutteriet efter det engelske:

Det i Ægypten var ej skik:
En som var død i giæld, begravelse ej fik;
Oplyste Christne nu langt bedre love have:
Forgiødet mand de levende begrave.

Det er ikke nødvendigt at gaa ind paa Sundhed og Underholdnings øvrige brogede indfald, kun skal bemærkes, at Todes for tiden stærkt vaagne interesse for theatret fandt sit udtryk i recensioner under rubriken: »*Den danske skueplads*« og f. ex. meddeler, at der d. 7 decb. 1786 opførtes første gang et fra engelsk oversat stykke »*Vestindianeren*«, som gjorde megen lykke og faldt i Todes smag, fordi »moralen er tydelig, stærk og nyttig og poetisk retfærdighed haandhæves paa exempelvis maade«.

Tode fortæller p. 310, at »Kærlighed uden Strømper« er bleven opført til indtægt for den store digters enke, og at pengene skulde indsættes paa rente til hans eneste barn, en haabefuld søns opdragelse. Stykket opførtes »i det kongelige herskabs høieste nærværelse, som naadigst skænkede 300 rdl., det øvrige af indtægten beløb sig til henimod 600 rdl. Efter forestillingen kom hr. Preisler frem med den unge Wessel og takkede i en kort tale.«

Endnu skulle vi til slutning omtale en artikel, der trods sin lidenhed og uskyldige form gav anledning til en af de voldsomste pennefejder indenfor den medicinske verden. Tode havde p. 104 skrevet en lille to siders notits »*Om tandpine og kamfer-*

¹ Hertha 1789 p. 234.

olie«, som nogenlunde kan sættes i den saakaldte tykke hvide kamferolies sted. Vel er i denne sidste ogsaa kamfer. Todes gamle fjende og argeste modstander¹ anmeldte Todes artikel² anonymt, hvorefter Tode svarede med følgende salut³: »Den recensent som i no. 6 af de nyeste Københavnske Efterretninger for aar 1788 vil lære mig, der i 19 aar har læst over materia medica, hvad der er eller ikke er i et lægemiddel, jeg selv offentlig tilraader, maa enten bevise, at den saakaldte tykke kamferolie, saadan som vi bruger den her, ikke indeholder kamfer, eller han skal være en stympet og en fuser i medicinen.« En maaned senere svarede Tode meer udførligt.⁴ Det, der navnlig ærgrede Tode, var, at den anonyme recensent havde hævdet, at oleum volatile ikke indeholdt kamfer og derfor hellere skulde kaldes den flygtige olie. Tode skældte recensenten ud for en løgnagtig praler, en fuser og henstillede til madam Berling, som ejede Lærde Eft., at erstatte denne fuser af en medicinsk recensent med en anden. Buchhave afslørede nu sin anonymitet ved at udsende et flyveskrift: »Til publikum, som læser prof. Todes Kritik og Antikritik 1788.⁵ Han fremhæver, at man efter Kritik og Antikritiks første no. skulde formode, at Tode vilde udbrede kundskab, vise billighed og retfærdighed, thi han lover, »at kritikken alene skulde holde sig til bogen; aldrig røre ved manden; være fri for gloser og stiklerier, magtsprog og diktator-tone, at han skal indestaa for, at kritikken aldrig skal gøre nogen uret som forfatter, aldrig fornærme ham som mand; hans hjerte, hans hensigt og andre skriftet ikke vedkommende ting aldrig skulde komme i betragtning. Udi antikritiken vil han, saa meget som muligt, stræbe at holde en velgrundet indignation i skranken«. — Man kan derfor forstaa, at Buchhave efter at have læst den Tode'ske programtale bemærker, at naar Tode i sit ugeskrift Kritik og Antikritik fortæller, at han har i sinde at skrive med retfærdighed og retsindighed om forfatterne og sine modstandere, er det lige saa latterligt som den præken, en be-

¹ Se Sundhedstidende p. 67.

² Lærde Eft. 1788 p. 95 og 140.

³ Kritik og Antikritik 1788, 8. febr.

⁴ i Kritik og Antikritik I-II B. 1788. No. 16-18 og 21.

⁵ paa 31 sider i 8vo.

skænket mand, der ligger i rendestenen, kan holde om ædruelighed. Tode kaldte Buchhave for en jammerlig recensent, der svarer med saadan væv, skryderi, grove løgne og skændige fordrejelser, og han erindrer ikke noget af den art, hvori en elendig skribent saa ganske desperat har skrevet sig selv fra vid og forstand og fra alle sine medborgeres agtelse. Da Buchhave havde fortalt om en patient, som Tode¹ havde omtalt led af gigtsmerter og som Tode havde behandlet med kamferolie med det resultat, at pt. døde 24 timer efter, udbryder Tode: »Her viser dette foragtelige menneske sin nedrige og lumpne tanke og fremgangsmaade med en gyselig tydelighed; djævlens har laant ham sin styggeste lalle til dette sorte træk. Noget maa han dog have følt, da samvittigheden tog sit gloende jern og jog ham det gennem sjælen, medens han hensmurte denne afskyelige løgn«. Iøvrigt kunde Tode godt forstaa, at nellikerodens patron vilde hænge i Todes skrifter, laste og dadle, endog uden grund, det kunde formodes, men at en doctor medicinæ og praktikus i København kunde skrive saaledes om kamferolie, det var ubegribeligt.

Iøvrigt fremhævede Buchhave i sit ovennævnte flyveskrift »Til Publikum o. s. v.«, at Tode er ingen helt uden i pennen, og naar han skriver uden at tænke eller bruge overlæg, vækker hans udgivne antikritiker afsky og væmmelse hos de fornuftige. Tode roser idag, hvad han fordømmer imorgen, og hvad er det saa, der har bragt den mand i en saa forskrækkelig forfatning, udbryder Buchhave. Om man paa dansk skal bruge ordet olie eller flygtig smørelse!

Inden vi forlader denne ejendommelige strid, skal vi gøre opmærksom paa, at Buchhaves flyveskrift fremkaldte samme aar et uhyre langt svar fra Tode i form af et flyveskrift paa ikke mindre end 98 sider. Det havde titlen: *Et lidet bidrag til den danske litteratur og kritiks historie i de sidste syv aar i anledning af hr. dr. Buchhaves skrift »Til publikum, som læser professor Todes Kritik og Antikritik«*, Kbhvn. 1788, i hvilket han raser mod Lærde Efterretningers recensenter, der skøndt unge mennesker og studenter vovede at opkaste sig til dommere over

¹ i Ny Sundhedstidende 1782 p. 118.

gamle og velmeriterede professorer. Da Buchhave river Tode i næsen, at Danmark har givet Tode brød og beskyttelse, skøndt han er født i udlandet, svarer Tode: »Er dr. Buchhave en bornholmer,¹ saa er jeg en dansk, det har jeg min konges haand for«, hvorefter Tode opregner alle de store mænd, hvis yndling han er.

I sommeren 1787 ophørte »Sundhed og Underholdning« med no. 24, men fortsattes i begyndelsen af 1788 med

Hygæa og Muserne.

»en fortsættelse af Sundhedstidende, Sundhedsblade og Sundhed og Underholdning«.

Dets levetid var ikke lang, thi det begyndte at udkomme i januar 1788 og sluttede 5 juni samme aar. Tidsskriftets form og indhold er ikke forskellig fra »Sundhed og Underholdning«, og Lærde Eft.² konstaterede ogsaa dets lighed med Sundhed og Underholdning, »hvilken titel disse flyveblade sidst havde og hvormed forfatteren fremdeles søger at underholde sine læsere«. I samme aargang (p. 688) beskæftigede anmelderen (dr. Buchhave) sig ogsaa med Todes skønlitterære bidrag, som han kritiserer skarpt samtidigt med, at han fremhæver hans selvros, idet han tilføjer: »Hvis det skulde hænde, at der i hans kritiske bemærkninger skulde forekomme noget, hvormed hr. forfatteren ikke fandt sig fornøjet, da forventer recensenten en sindig og grundig gendrivelse, som det sømmer sig for den lærde, thi hans vrede vil han anse som en buldrende torden, der strøifer forbi uden at gøre ulykke«.

Et par artikler fortjener nærmere omtale. Saaledes skriver Tode i sidste hæfte »*Om Strøsand*«, da Hygæa er i færd med at ende sin bane, derfor »Punktum, Strøsand paa«, hedder det nu. I den anledning raader han »mine skrivende, allerhelst de *skrivesalige* læsere«, hvilken slags sand man bør strø paa sine breve eller manuskripter for at modtage dem ikke skal faa skade

¹ Han var født i Pederskiær.

² 1788 p. 380.

af det, idet det kan fremkalde øjenbetændelse, nysen, snue, næseblødning, hoste, blodspytning eller lungesvindst, naar de indaande det sand, som slaas paa papiret.

I hans af selvros fyldte »*Afskedsord*« tegnes et godt billede af Todes friske og lunefyldte skribentvirksomhed og det vidner om hans energiske ufortrødenhed, naar det gælder om at bruge pennen: »Hermed slutter jeg da »Hygæa og Muserne«. For den yndest, med hvilken mine medborgere i 10 aar har bæret min pen og endnu vedbliver at bære den, aflægger jeg hermed min oprigtigste taksigelse. Feide, som under slutningen af disse blade er indløben, skal kraftigt opmuntre mig til at gaa frem i bestræbelser, som jeg ved sigte, og jeg tør haabe, tjene til almindelig nytte. Det er ikke let at gøre publikum bekendt med lægedomsmidler, uden at sigte for meget eller for lidt; men det tør jeg nok sige, at af hvad hidtil i det danske sprog er udkommet i dette fag, irtet er udarbejdet med mere varsomhed og fremsat med mere tydelighed end det medicinske i disse mine skrifter. Ligesom i alt andet saa og heri er jeg mig bevidst at have handlet som en god borger og som taknemlighed kræver af den, der har nydt saa overflødig godt i dette land. I dødens time skal min samvittighed ikke bebreide mig, at jeg har for-tjent, hvad had og misundelse udspyer mod mig. Som hidtil for 10 aar siden, saa for fremtiden skal jeg være for stolt og for stiv til at bukke for dem jeg ikke agter; til at løbe omkring og betle kanel og sukker til litterarisk risengrød; til at indflette fremskydende genier i mit gjerde, for at lade som de vare det de ere ved min kultur; til at lade mig tilfløite udødelighed af skillingsprofeter. Det folk jeg skriver for, den nation i hvis bifald jeg er lykkelig, indvikles ikke ganske af hovedstadens volde: I Danmark og Norge, overalt i rigerne boe de, der skulle bestemme mine skrifers værd. Tryk i den salige bevidsthed og de reneste hensigter og de redeligste bestræbelser, leer jeg af de elendige vaaben, som mine fjender maa gribe til. Sandhed skal jeg sige, efter min overbevisning skal jeg tale, skrive og handle uden at bryde mig om hvem og hvormange jeg derved staar iveien og hvad løgn man sammensmeder«.

Skøndt udpræget konservativ var Tode paa enkelte punkter

stærkt frisindet, hvilket blandt andet gav sig udtryk i hans *tolerance overfor jøderne*, hvilket fremgaar af tre artikler i Hygæa og Muserne,¹ idet han forsvarede jøderne paa et tidspunkt, hvor disse var genstand for befolkningens, især almuens spot og pøbelagtige overfald. Tode beklager det indgroede had, som almuen nærrede til den israelitiske race. Alle, som har med handelen at gøre, maa tilstaa, siger han, at en jødisk købmand ikke giver en christen noget efter i redelighed. De har af naturen herlige aabne hoveder, og hvor der er forstand, der kan man haabe. I deres hjerter har gud nedlagt dydens sæd saa godt som i vores. Skal København virkelig være det eneste sted, hvor man viste jøderne tilbage til deres gamle dragt, fordi nogle begik den græsselige fejl at gaa med blanke støvler og pidske i nakken og klæde sig som christne (hvorover visse kredse af befolkningen forarges). Jødernes retsløse stilling i samfundet vækker hans dybeste medfølelse og burde efter hans mening forandres. Todes krav om, at jøderne burde ligestilles med de christne, kæmpede han med iver for, da han i marts 1786 oprettede *Efterslægtsselskabets skole*, hvortil ogsaa drenge af jødiske forældre fik adgang.

Et interessant forslag til *Medicinernes og kirurgerne for-øning* fremsatte Tode i Hygæa og Muserne² ud fra den tanke, at der vilde vindes meget, hvis det kgl. kirurgiske akademi paa den ene side, det kgl. collegium medicum og det medicinske fakultet paa den anden side sluttedes sammen til en nøjere forbindelse. Man studser dog over dette forslag, thi fem aar i forvejen havde Tode i »Ny Sundhedstidende«³ fremsat »*Nogle spørgsmaal medicinalvæsenet hos os angaaende*«, hvori han hævdede med stor bestemthed, at lægevidenskaben var saa omfattende, at den ikke til gavn for publikum kunde udøves af en enkelt mand. Denne Todes vaklende og ustadige tænkemaade fremhævedes ogsaa af R. Buchhave,⁴ ligesom Buchhave aaret i forvejen⁵ havde rettet en stærk kritik mod Todes opfattelse

¹ Se Hygæa og Muserne p. 5-22-67.

² Hygæa og Muserne p. 225.

³ Ny Sundhedstidende 1783, ottende hæfte.

⁴ I Lærde Eft. 1788 p. 684.

⁵ ibidem 1787 p. 548-557.

dengang. Hele B.'s kritik er særdeles læseværdig, men vi skal nøjes med at anføre slutningen af den: Todes forslag gik 1783 ud paa, at *Physikaterne* burde deles i to embeder, saaledes at den ene havde det egentlige medicinske og pharmaceutiske under sig, medens den fornemste kongelige chirurgus, regiments- eller provincialchirurgus, skulde have med det chirurgiske og det chirurgien hidtil løsevne jordemodervæsen at bestille. Dette forslag mente Buchhave var uigennemførligt af hensyn til de forøgede lønninger og fordi de overordnede chirurger stadigt forflyttedes. B. foreslog derimod, at der i købstæderne skulde ansættes bedre lønnede stadslæger, som forstod at anvende begge de udøvende videnskaber. Paa Todes spørgsmaal: Kunde man da ikke med føje kræve af enhver af de tvende, læger og chirurger, en langt højere grad af dygtighed end nu, da man forlanger, at en medicinsk student i sine faa akademiske aar skal være bleven en god humanist, philolog, naturkyndig, botanist, chemist, anatomist, egentlig mediciner, chirurg og fødsels-hjælper paa en gang? Hvortil Buchhave svarede, at det kunde der efter hans mening ikke være noget til hinder for at blive opfyldt i de 6-10 aar, som studiet krævede, forudsat at studenterne ikke var nogle rene dosmere. En fysikus havde jo lært alt undtagen haandlægekunsten, som dog kun var en gren af hele videnskaben, og som det næppe kunde tage lang tid for en fysikus at tilegne sig med de anatomiske, physiologiske og medicinske kundskaber, han havde. Men da lægevidenskaben og haandlægevidenskaben havde en og samme oprindelse, samme hensigt og var opbygget paa samme grundvold, da de var saa nærbeslægtede, at den ene ikke kunde undvære den anden, saa burde alle ved de offentlige examiner underkaste og bedømme kandidaternes fremgang. Buchhave foreslog derfor dannelsen af et chirurgisk medicinsk akademi, hvor alle læger og chirurger skulde have samme uddannelse og hvorved begge videnskaber vilde faa en lykkelig befordring og fremgang.

Den gang talte Buchhave for døve øren, og Tode værdigede ham overhovedet ikke et svar. Nu da Tode fem aar efter fremsatte forslag om gennemførelse af ideer, som var undfanget af Buchhave, forstaar man dennes udtalelser om Todes vaklende

og ustadige tænkemaade. Iøvrigt skal det bemærkes, at Todes artikel i Hygæa og Muserne over dette emne var meget kortfattet og afsluttedes ved løfte om fortsættelse i et af de følgende blade, men fortsættelsen kom aldrig, enten fordi Tode havde glemmt det, eller maaske snarere fordi han ikke ønskede at indlade sig i polemik med Buchhave om denne sag.

Hygæa og Muserne havde som ovenfor berørt kun et halvt aars levetid, fra januar til juni 1788, men Tode havde dog faaet tid til at udsende 24 numre paa tilsammen 380 sider i 8vo samtidig med, at han havde udgivet det ovenfor omtalte c. 100 trykte sider store stridsskrift mod Buchhave og tillige siden for-aaret samme aar paabegyndt et nyt ugeblad med titlen

Musæum for Sundheds og Kundskabselskere,

der udkom 18 marts 1788 og ophørte 22 januar 1789, og som hverken kvantitativt eller kvalitativt afveg fra sin for-gænger. Ligesom Hygæa var Musæum i 8vo og sideantallet var nøjagtigt det samme for begge, nemlig 380. Hæfterne, hvoraf der var tyve, var af forskellig tykkelse og i betragtning af, at Tode samtidigt, som ovenfor omtalt, var sysselsat med flere andre arbejder, kan man godt forstaa, at de enkelte numre udsendtes meget uregelmæssigt med fra en til otte ugers mellemrum. En lignende mangel paa regelmæssighed har rimeligvis ogsaa gjort sig gældende ved udgivelsen af Hygæa og Musernes numre men kan ikke konstateres, da ingen af Hygæas 22 numre er daterede.¹

Musæum indeholder 11 anekdoter, men kun 5 logogrifer, endvidere lange oversættelser af en engelsk opera »Inke og

¹ Lærde Eft. 1789 p. 436 anmeldte Musæum med følgende ord: Det synes, at forf. er en stor elsker af forandringer, og at det bekendte Horatii: Mutatur in horas« er meget passende paa ham. Foruden mangfoldige andre ting kunne titlerne af denne bog, som saa mange gange er afvexlede, tjene til bevis. Saaledes blev den i begyndelsen kaldet »Sundhedstidende«, siden efter en liden forandring i udgivelsesmaaden »Nye Sundhedstidende«, derefter »Sundhedsbladet«, siden »Sundhed og Underholdning«; lidt derefter »Hygæa og Muserne«, strax derpaa »Musæum«, og i dette aar har den allerede faaet tre navne, nemlig »Hertha«, »Freyas« og »Sundhedsbogen«.

Yanko« samt fortællinger paa vers, hvoraf en »Solviseren« vistnok er et originalt produkt af Tode, medens »Testamentet« er en af Tode foretagen versificeret oversættelse fra det franske. Paa lignende maade har han behandlet »et mørkt spørgsmaal« efter det engelske og »Elskovsstævnet« efter det franske.

I fem afhandlingler breder Tode sig om aarsag, forebyggelse og behandling, navnlig den diætiske, af »Den gyldne Aare« (Hæmorrhoider). Todes pudsige og vidtløftige snakken illustreres ved en afhandling »Om Spadsering til Toldboden«, i hvilken det hedder: »Det sted, som man nu, ihvorvel af en saare undskyldelig grund, mest spadserer til, er Toldboden. Og den er just det sted, hvor man helst burde holde sig fra, naar man ikke har en (!) helbred. Kan det være sundt, hvor den raa søvind gør sig næsviis, og kildrer vore unge herrer i den nøgne hjertekule, og seer til om de smukke damer have buxer paa. Og ve den dame, der uden buxer gaar til toldboden! Hun maa have saa mange skiørter som en (!) løg har blade, og hun maa have dem saa lange, som de der ikke tør være deres pusse-lanker bekjendte, det nytter endda intet. Vinden kan liste sig gennem en sprække, som fanden fordum gennem et nøglehul; den hitter da nok ogsaa vejen, om hun ogsaa trippede med de smaa fødder som en podagrist. Kommer nu dette kolde pust til de ømskindedede og følsomme bene, saa giver det uordener i ting, der burde gaa saa rigtigt som raadstueuhret; saa driver blodet op til hovedet eller samler sig i brystet eller underlivet; saa standser uddunstninger og gigt og værk, hoste og snue, øretand- og halspine er følgen. Alt dette har den dame mindre at frygte, som bærer det man misunder kønnet. Ja den hustru, som selv ingen har, burde tage mandens, naar han skal ud om morgenen, om han endog skulde ligge i sengen, som en fattig poet. Men uden spøg, for alle svagelige fruentimmer, som ikke altid kunne sidde hjemme og for alle de fremvoxende som ville bevare deres helbred, er det høist magtpaaliggende at de bærer buxer, eller som det hos det smukke køn meget urigtig kaldes *underbuxer*«.

Todes levende interesse for theatret, paa hvilket han i denne periode dels havde indleveret originale komedier til opførelse,

dels havde faaet enkelte af disse opførte, viser sig ved at Musæum indeholder 11 større og mindre dramaturgiske afhandlinger af ham; disses nærmere omtale opsættes til senere, naar vi skulle belyse Todes virksomhed som dramaturg.

Ellers behandler tidsskriftet en del forskelligartede emner som f. ex.: Raad mod frost, forkert liggende indvolde, nyt middel mod gamle saar, raad mod stensmerter, tandpine o. s. v., altsaa et saa broget indhold at det har været en af grundene til, at Musæum delte skæbne med Todes tidligere ugeblade og afgik ved en tidlig død, hvilken han under rubrikken »Bekendtgørelse« p. 367 fortæller abonnenterne ved at erklære, »at han med dette binds slutning maa, imod sin villie, men nødtvungen af det ringe antal exemplarer, jeg har af de første 18 no. af Musæum, atter forandre titelen«, og idet han gentager de grunde, der tvang ham til 1786 at opgive »Sundhed og Underholdning«, saa »har denne forandring sin grund i noget ganske andet end ubestandighed og vil nogen assurere alt, hvad jeg har haft, saa skal jeg forpligte mig til at beholde en titel, i hvor mange aargange det bliver«.

Tode lader forstaa, at fortsættelsen skal hedde »*Freia*«, som delvis skal handle om det menneskelige legeme, liv, helbred, diæten og lægekunsten angaaende, »men fire til otte sider forholder jeg mig at fylde med noget underholdende i vers eller prosa«.

Tode holdt aldrig eller sjældent det han lovede, naar han afsluttede et ugeblad, hvilket betog abonnenterne lysten til at fortsætte subskriptionen, ligesom de følte sig brøstholdne ved Todes glemsomhed, der ytrede sig ved, at mange artikler afbrødes uden at blive afsluttede.

Musæum afsluttedes d. 22. januar 1789, og der forløb otte maaneder,¹ inden den lovede fortsættelse viste sig. Den havde ikke, som han havde lovet, navnet »*Freia*«, men blev kaldt

¹ Disse otte maaneder benyttede Tode til at skrive »*Dramatiske Tillæg*«, der saa lyset d. 17. decb. 1788 og fortsattes til 5. aug. 1789, altsaa inden Musæum ophørte. Dramatiske tillæg blev udgivet som kampmiddel mod Rahbek og indeholdt udelukkende dramaturgiske kritikere og fejder, hvorfor omtalen bør opsættes til et senere afsnit, hvor Todes virksomhed som kritikere bliver belyst.

Sundhedsbogen

og begyndte at udkomme d. 22. september 1789; der kom kun 8 numre, meget uregelmæssigt med ugers og maaneders mellemrum, som Tode bedst kunde faa tid til at gøre manuskriptet færdigt, og udgivelsen strakte sig over et aar, idet sidste nummer er dateret 15. oktober 1790.

Sundhedsbogen afveg meget fra de af Tode de senere aar udgivne tidsskrifter og mindede en del i format, tryk og udstyr om Todes første sundhedstidende, udgivet i aarene 1778—1781, men indeholdt, i modsætning til denne, kun populære artikler om det daglige livs hygiejne. Til gengæld er hans fantasi og ordrigdom mere svulmende end nogensinde. I en sexspaltet afhandling om »Sygdomme følge med enhver stand, næringsvej, kiøn og alder, land og opholdssted« udvikler Tode, hvorledes den rige og fattige udsættes for »physisk uleilighed og livets farer; hvorledes den rige plages af fedme og blodsygdom og dens døtre af apoplexi, indigestion og dens fostre, forstoppelse i underlivet og den flydende gyldne aare og hovne fødder, som kunne gøre de ynkværdige rige livet surt nok. Bondestanden har mindst at frygte for sundhedstab, fordi de lever et nøjsomt og arbejdsomt liv«. Tode slutter afhandlingen med at skrive: »At lade alle de sygdomme, som enhver profession er forbunden med, trække op som til en mønstring . . . vilde dog blive mere modbydeligt og nedslaaende end underholdende, allerhelst for mine smukke læserinder«. Men saa betænker han sig og gør opmærksom paa, at det drejer sig ikke om kyllinger, thi overalt hvor der er ildebrand og hvor det røde blod vælter ud af en arm synder som rettes, vil de altid finde damer iblandt tilskuerne. Altsaa naar det er tilfældet »mine deilige mandinder, saa ville vi i det mindste fremkalde et lille compagnie.« Hermed slutter afhandlingen, idet han tilføjer: »Mønstringen opsættes til en anden gang«, men den kom aldrig!

Tode kunde godt lide god mad og drikke, skrev artikler om pølser og aftensmad, roste vinen som den herligste essents, ja hele naturens quintessents, som er i stand til at fjærne den »fitplæt«, som sorgen sætter i sjælen. Men det bedste digestiv og mavemiddel er godt lune. Alle de mangfoldige stomatica er

intet mod den dejlige urt, som ikke faas paa apotheket, og som er et muntert og glad sind, og denne virker paa mad og drikke, at hverken flæsk eller kartofler, ja end ikke posten kan staa sig. Vin skal der til, uden vin er et pøsegilde en pønitenens istedetfor en højtid. Men til vin skal der sang, hvorfor Tode skriver en vise, hvis sidste vers lyder som følger:

Kæreste broder kast grillerne hen ;
See her er vin, denne prøvede ven ;
Niddinger snoer sig for lykken som aal,
Du som en kjæk mand staa fast og sig: Skaal !
Staae, Broer, staae fast, indtil flasken er tom.
Rusen, ei lykken, bør kaste dig om.

Et andet sted (p. 9) skriver Tode om »*Ordensstjernernes og andre militære prydelers physiske nytte*« og gør nar af dem, der, fordi de ikke selv have baand og stjerne, tale i foragtelig tone om dem, som bære disse udmærkelsestegn, der har deres moralske og politiske nytte. Men en stjerne, tyk og stærkt broderet, en guld- eller sølvpenge, som hænger i knaphullet, har tidt og ofte reddet livet. Og saa fortæller Tode som eksempel herpaa, at den »nu afdøde generalchirurg Schmucker, en mand, der har bivaanet alle de krige, Friedrich den Store førte, bevidner, at han mangan en gang har set, hvorledes en musket kugle, formedelst et saadant ærestegn, er bleven standset i sin fart, har vel brækket eller bøjet en saadan prydelse, men har ikke kunnet trænge ind i legemet og volde et dødeligt saar«. Derfor raader Tode soldater til at sy deres sølvpenge i trøjen eller vesten, thi »hvad saaledes er deponeret i trøjen, det er ogsaa der i sikkerhed, men hans liv kan have denne sparsommelighed at takke for«.

Ganske fornøjeligt er det at læse p. 58 en lang fortegnelse over »*de fremmede øllers (d. e. ølsorters) navne*«, alle tyske, hvorfra der findes 28 forskellige slags med de mærkeligste benævnelser som f. ex. Colbergerøl, Blak (Blæk), Werningerode, Lumpenbier, Kyretz, Mord und Todtschlag, en fjerde hedder Menschenfett o. s. v.

Sundhedsbogen slutter med en lang afhandling »om Aal«,

som ender saaledes: »For de sunde og raske er aal undertiden og med behørig tillavning spist, en ganske tilladelig ret, som baade kan tjene til at opøve og øve deri, thi alle slige seige, slimrige, fede, saavel som og haarde spiser ere en slags exercits og manøvre for maven. Følgelig gøre sunde personer vel i at gotte sig stundom med aal«, og dermed var Sundhedsbogen færdig d. 15. okt. 1790.

Skøndt Tode, som ovenfor anført, i »Musæum for Sundheds og Kundskabselskere« havde meddelt dets læsere, at fortsættelsen skulde hedde Freia, kom det bebudede blad til at hedde

Hertha,

som Tode allerede begyndte at udgive i februar 1789.

Naar Tode kaldte bladet Hertha i stedet for Freia, forklarer han grunden hertil i bladets no. 2 under overskriften »*Om dette blads navn*« paa følgende maade: »Jeg vilde gjerne give dette blad et navn af dette blads egen mythologi, havde altsaa tænkt at kalde det for fremtiden »*Freja*«, men da jeg eftersaa vor store Suhm, fandt jeg, at denne gudinde havde adskillige hændelser, som satte hende i lige saa tvetydigt lys som fru Venus. *Frygga* har heller ikke vogtet sig for den forargelige krønike. *Eir* var gudernes læge (formodentlig ogsaa gudindernes jordermoder) og synes da at kunne være saa god som Hygæa, men navnet er alt for kort. Jeg har derfor valgt den gode gamle gudinde *Hertha*. Hun har været Odins gemalinde og søster, hun er bleven dyrket her i Sjælland. Jeg har vandret i hendes forrige helligdom (ved Ledraborg); hun skal forestille jorden, som er sygdommenes hovedkilde og lægernes skatkammer, og man ved intet noget særdeles om hendes conduite at sige, hvilket altid er en berømmelse for et fruentimmer. Hende være altsaa bladet helliget«.

Megen mening var der ikke i dette typiske eksempel paa Todes let vrøvlagtige snakkesalighed i en humoristisk form, saa meget mere som Tode trods hans lange svada, allerede syv maaneder senere, i sept. 1789, benyttede navnet *Freia* til et nyt ugeblad af blandet indhold.

Hertha var paa 252 sider i 8vo, indeholdt anatomiske, kemiske og pharmaceutiske afhandlinger, medicinske og litterære notitser, blandede mellem hinanden i stort antal. Saa træffer man paa en beskrivelse af en lavementsmaskine, poetiske artikler i stort antal; de fylder 48 sider og bestaar af 17 kortere og længere versificerede ting, som dels er fabler og lignende, oversat fra fransk i episk form af Tode, dels originale digte og lykønskingsvers, stiledede til kongelige og civile personer. Han aftrykker en længere fortælling »*Hertuginde af Kingston*«, som Tode har oversat fra den franske »*Merkur*« og fylder det meste af 7 numre. Denne oversættelse belyser Todes mangler i sproglig henseende, thi dels er oversættelsen fuld af fejl, og den danske text indeholder en mængde tyske vendinger og er undertiden helt uforstaaelig. — Som eksempel paa hans stil skal anføres slutningen: »Paa en af disse rejser mødte hun en art af pillegrim, som var meget smuk: han havde et gennemtrængende øje og meget mærkværdigt i det hele af sine træk«. Fortællingen afbrydes her, fortsættelsen loves, men der kom ikke mere, maaske fordi Tode paa den tid var optaget af en strid med *P. A. Heiberg*, som med sin parodi havde gjort nar af *Baggesens* nys udkomne syngestykke »*Holger Danske*«. I den anledning findes der udtalelser fra Todes haand i *Hertha* (p. 53): »Tanker om *Holger Danske* og operer«, ligesom han i samme blad (p. 129) offentliggør 1ste akt af sit parodiske syngestykke »*Olger og Clara*« (se p. 159).

I »*Hertha*« skrev Tode »*Om Kærlighed som en kilde til sygdomme*« med megen aabenhed og karakteristisk lune. Tode har før i »*Sundhedstidende*«¹ behandlet det samme emne, men nu vil han afmale de gyselige følger, som kærlighed kan faa. Han advarer de smukke piger og raske knøse mod at blive løbske og udsætte sig for smitte paa følgende maade, idet han sideordner kærlighedens lidenskab og hunger, der begge to er drifter, som himlen har nedlagt i os. »Man siger jo undertiden, at man kan æde en af kærlighed, naar man er skrupsulten efter kys. Men egentlig er man dog kun lækkersulten, naar man er

¹ I p. 65.

forliebt. Den sande hunger tager til takke med daglig føde, og det gør de fleste elskere i vore tider ogsaa. De stille deres hunger i de smaa gader, men beholde alligevel appetit nok til en god ret i de store. Og ligesom man undertiden kan være til gæst, og maa endda gaa hjem og spise sig mæt, saa gives der og de elskere, som efter at have gottet sig med den søde, men saare fine ambrosia, de tilbedte læber yde, søge hen til et af *Venus's trakterhuse* og tilfredsstille den ikkun opvakte appetit med mere solide portioner, ja stundom forspise sig, saa at gudindens broder *Mercurius* maa sætte dem i stand igen« o. s. v.¹

»Hertha« udkom hver 14de dag, men efter at no. 16 var udsendt d. 27. aug. 1789, blev den delt i to afdelinger, hvilket begrundes i Todes »*Avertissement*« (p. 240), hvori han skriver:

»For fremtiden indeholder det blot medicinske artikler, hvilket herved bekendtgøres de herrer abonnenter, som mest har holdt bladet for det indblandte diætetiske og medicinskes skyld. Derimod udgaar et andet blad paa trykpapir, som ene og alene indeholder, hvad sundhedssager og diæten angaar, omtrent efter samme indretning og fuldkommen i samme tone som den første sundhedstidende i 4to. Offentlige sundhedsanstalter, sygdomme, lægemidler, spise og drikke o. d. l., det menneskelige legeme, medicinsk vejledning for lovkyndige o. a. m. afvexle deri. Alt det poetiske, egentlige moralske, litterariske o. s. v. finder alene sted i *Hertha*. Paa denne maade finder enhver læser, hvad han helst ønsker. At jeg ganske holder op med det morende, kan ingen forlange, endskøndt der nok gives de, der fandt deres regning derved«.

Det nye blad hed *Freia*, som kom fra sept. 1789 til juni 1790, ialt 12 no. med 188 sider, men da det ikke indeholdt folkelig medicinske emner, vil dets indhold ikke blive omtalt paa dette sted, men vi vil kun anføre, at Tode, tre maaneder efter at det sidste, no. 12, udkom, udgav

¹ Se *Hertha* p. 72 og flg.

Valhalla,

som var et ugeskrift af blandet indhold, hvorefter »Valhalla« sluttede og dermed, som Tode udtrykker sig i *Fortalen*, »alle de blandede underholdende ugeblade, som jeg hidtil har udgivet. Det som jeg paa eget forlag lader trykke, bliver blot af diætetisk og andet medicinsk indhold, og jeg haaber i en munter og morende stil som de første Sundhedstidender. Disse medicinsk underholdende artikler fortsætter jeg i »Medicinalbladene«, hvorefter nu allerede to er udkomne. Alt andet liv og sundhed ikke vedkommende, prosaisk og poetisk, som jeg vedbliver at skrive, optager boghandler Poulsen i sit maanedsskrift »*Iris*« (se p. 128)«.

I slutningen af fortalen bemærkede Tode, at da han selv har opmuntret Poulsen til at udgive *Iris*, saa kan han som en ærlig mand ikke andet end overlade til ham »det bedste jeg formaar at frembringe uden for mit rette fag, og for at gøre ende paa denne forlegenhed, som jeg maatte være i, naar jeg skulde gøre hans maanedsskrift og mit ugeblad lige interessante, har jeg taget den beslutning at lade mit gaa ind«.

Todes løfter, der skyldtes øjeblikksstemninger, skal man ikke tage altfor alvorligt, thi paa trods af hans ovenfor afgivne erklæring, ikke at ville udgive blandede underholdende ugeblade, udsendte han kort efter i de følgende aar endnu en række nye blandede tidsskrifter som f. ex. Sundhedsjournal 1793, Sundhedsraad 1795, nyeste Sundhedstidende 1799 og flere andre.

Todes arbejder vrirler af unøjagtigheder, fordi Tode paa grund af mangel paa tid ikke kunde passe sine mange forskellige jern, han havde i ilden paa samme tid. Paa Valhalla's titelblad staar der saaledes, at det blev udgivet oktober 1790, skøndt første no. er dateret København d. 19. juli 1790; sidste no. er dateret 25. febr. 1791.

Valhalla's 156 sider i 8vo indeholder 52 forskelligartede afhandlinger, blandt hvilke Todes egne poetiske frembringelser udgør en stor del. Desforuden træffer man paa anekdoter samt fire brudstykker af Todes rejsebeskrivelser (p. 66, 92, 106 og 101). Tode skriver om »Blaagaard Seminariet« paa Nørrebro

under overskriften »Glade Udsigter« (p. 9). Saa finder man tanker om stykket »Menneskehad og Anger« (p. 100), om »Middel mod sten«, om moden belyst gennem digte, om chemiserne (p. 2), de nye hattes oprindelse (p. 51), Orangeade eller Pomerantsdrik (p. 45) samt et meget langt epos om tøflernes sejr paa 18 sider (p. 72), Boghvedegrøds Nytte (p. 119) samt en lang artikel om brokbaand (p. 128), om druknendes redning (p. 44) m. m.¹

Medicinalblade,

som Tode i Valhalla angav skulde være en fortsættelse af denne, begyndte mærkelig nok at udkomme samtidig med denne, idet første bind offentliggjordes allerede d. 25. okt. 1790, hvorimod sidste no. først viste sig 15. febr. 1793. Første bind bestaar af 13 no., andet bind kun af 10 no. Numrene kom meget uregelmæssigt med store mellemrum, rent tilfældigt, og mellem de to sidste no. var der saaledes et halvt aars tidsrum. Undertiden standsede udgivelsen helt i perioder, fordi Tode som undskyldning angiver, at han har arbejdet paa en »Oversættelse af vor Saxtorphs ypperlige undervisning for Jordemødre« og en anvisning til at skrive recepter.² Men Tode trøster sig med, at den opmærksomhed, han muligt har tabt hos sine læsere formedelst sendrægtighed, vilde han vinde tilbage ved det interessante indhold af de følgende blade (se Medicinalblade no. 20, p. 281).

Dette tidsskrifts hensigt var, skriver Tode i »Fortalen« til første bind, som det eneste i sit slags i Danmark, der meddelte landets læger mangen brugbar efterretning. Tode havde derfor »den billige formodning, at mine kolleger i Danmark og Norge vilde opmuntre mig enten ved abonnement eller ved bidrag; men deri har jeg taget feik«. Imidlertid vil han endnu fortsætte dette arbejde, om gud skænkede ham liv og helbred, men blev opmuntringen ikke bedre, saa vilde han for fremtiden, truer han

¹ I samme tidsrum, som de sidst omtalte tidsskrifter blev udgivne, udkom *Kritik og Analyse*, der var en kritisk udsigt over den nyeste danske litteratur. Tode udgav den fra 1. maj 1789 til 3. novb. 1790.

² Todes *Receptschreiben* (se p. 30) udkom i aarene 1792-1798.

med, spare alt mit medicinske for de tyske læger,¹ som, efter hans mening, satte mere pris derpaa end hans kolleger, og kun skrive i det danske sprog til underholdning og nytte »af det smukke kiøn, om dets sæder og sysler, især det diætetiske af madlavning, børneopdragelse og forlystelser angaaende under titel af: *Damejournal*,² hvortil jeg nu udbeder mig abonnenter, da saasnt deres tal er større end deres, der holde nærværende blad, hiint skal begynde.«

Ogsaa i Medicinalbladene sysler *Tode* med alle mulige emner som langkaal, knæfald i kirken, og aal. Han skriver afhandlinger om oxekød, thevan eller kødsuppe for de syge og anbefaler grøn sæbe som udvortes middel mod tandpine, kirtelhævelser o. lgn., og slutter afhandlingen med at anbefale, at »I visse offentlige huse burde der stedse være varmt vand med lidt grøn sæbe til stede. Ved denne vadske burde husets kritik betrygges og mange merkurial midler mellem aar og dag spares«.

Det er ogsaa i Medicinalbladene, den mærkelige afhandling »*Om den kone som kurerede for Vandsot*«, der belyser Todes ejendommelige indstilling som læge og som findes nærmere gengivet p. 25 i afsnittet om *Tode* som universitetslærer og læge.

Han sætter pris paa, at kvinder pynter sig ærbart, og anbefaler hudvask og renlighed med lintøjet. Han gør nar af den mandsperson, som fortryder paa uskyldig pynt hos de smukke, idet han paa følgende drastiske maade (p. 223) udtaler, at han fortjente at faa sig en kæreste, der endnu gik med sorte strømper til røde sko, med opbundet nakkehaar, smurt med fedt som kølen under et skib, der løber af stablen, med ørene fulde af saa megen havejord, som der saas karse i, og overalt saa fedtet, at hun blev hængende ved ham hver gang han omfavnede hende. »Ja gid saadan en gammeldags pynthader straffedes med at finde paa sin elskedes hvide bryst grund til at tro, at de elskovsguder, som omflagre det, ere fluer, saa at han staar som en Tantalus, med en skaal sød mælk foran sig, som

¹ *Todes Medicinische Journal* begyndte han at udgive 1793 (se p. 42).

² Den blev til maanedsskriftet *Flora*, som udkom juni, august, september 1794.

han dog ikke tør nyde, fordi den der bragte den har snue og intet tørklæde!«

Tode skriver p. 251 en lang artikel »om Grønlangkaals ælde«, hvori »han undersøger denne nationalrets bestanddele og hele tillavning. Vi skulle gøre det med al den fuldstændighed, som sagens vigtighed kræver, og med al den munterhed som er uadskillelig fra min gode lune, og i en god lune er jeg altid, naar jeg skriver om hvad der smager godt«. Saa skriver Tode, at man kan ikke tale om langkaals bestanddele uden at tale om kaal, ikke om kaal uden at berøre kaals oprindelse, ikke om kaals oprindelse uden at titte ind i Noas ark, ikke om Noa og om hans store skib uden at gaa højere op, til verdens skabelse. Med læsernes tilladelse agter Tode altsaa at underholde dem med et par ord om Anno Eet og derefter spadsere gennem syndfloden og de fire monarkier, »hvorefter jeg skal have den ære at komme til kaal og fortælle dem hvad for en ting kaal er«. Derfor vil han efterse Mose første bogs første kapitler, og der, i den planteagtige verdens barndom, lede efter grønkaals første spire. »At hertil udfordres læsning, hovedbrud følger af fornødenhed.« Resultaterne af sine filosofiske granskninger skal Tode ufortøvet forelægge publikum og imidlertid bede dem om at anstille physiske undersøgelser med grønlangkaal og philosophiens sindbillede — kødpølse! (Fortsættelse fulgte aldrig).

Todes forsøg paa at være morsom virker lidt anstrængt og hele afhandlingen gør nærmest indtryk af at virke som fyldekalk og ligner flere andre afhandlinger i medicinalbladene i saa henseende. Naar Tode manglede stof, benyttede han sig af sine versifikatoriske evner og skrev digte, der ofte var lange og behandlede forskellige emner, som naar han i et digt paa otte vers, der fyldte næsten tre sider, priste »Punch«. Skriver han om »Æggemad«, raader han dem fra at spise for mange æg, thi følgen kunde let blive, at hønsestægten gik til grunde, og hvordan skulde vi saa faa den herligste af alle retter: »Hønsekød-suppe«!!

Paa den anden side findes i Medicinalbladene enkelte værdifulde medicinalhistoriske artikler. Saaledes skriver han om det

celebre dødsfald, som indtraf d. 16. novb. 1791, da Christian d. VII's berømte livlæge, konferensraad *Johan Justus von Berger* afgik ved døden, efterat livkirurgen, professor Kølpin d. 3. marts havde foretaget en opboring af hans højre processus mastoidesus, for muligt at hjælpe paa hans tiltagende tung-hørighed og øresusen. Aaret efter offentliggjorde Kølpin en beretning om Bergers sygehistorie og Kølpins operation, der angrebes i Københavns lærde Eft. 1792, no. 14, hvilket gav anledning til, at Tode i Medicinalblade skrev »*Om den nye operation for døvhed*« og heri forsvarede Kølpins handlemaade, der belystes ved en række artikler i Medicinalbladene. Disse indlæg er i deres opbygning helt forskellige fra, hvad Tode plejede at offentliggøre i sine mange sundhedsblade, thi naar Tode forsvarede Kølpin, bygger han sine indlæg paa realiteter, paa historiske oplysninger og er fri for al den theoretiseren og udenoms snak, som skæmmer hans talrige meddelelser om diætiske og indre medicinske sygdomme.

I Tilslutning til en lang beskrivelse af, hvorledes en kvaksalver har forsøgt at kurere kræftsvulster i brystet, meddeler Tode (p. 264), at Medicinalbladene paa mange abonnenters forlangende altid vilde faa en underholdende artikel. Dette skulde være lokkemad for at vinde abonnenter, men det hjalp ikke, numrene blev tyndere og kom sjældnere. Tode mistede interessen for bladet og dette ophørte d. 15. februar 1793.

Skøndt Tode nærmede sig tredserne, vedblev han ufortrødent at udgive nye ugeskrifter og trods optaget af at holde andre sideløbende litterære foretagender i live, blandt andet »*Tilskuerne*«, som begyndte at udkomme i januar 1793, udgav han

Sundhedsjournalen,

et medicinsk diætisk og underholdende ugeblad d. 29. april 1793. Som altid indleder Tode sine nye tidsskrifter med fagre løfter om regelmæssighed i udgivelsen og bedyrer, at dette blad aldeles bestemt, i modsætning til hans tidligere periodiske tidsskrifter, skal komme hver mandag. Han har hidtil været baade forlægger og autor, og anser det for den bedste borgen for tids-

skriftets fremtid, saa længe sundhed og liv tillader det. I dette blad lover Tode, at munterhed skal oplive det, »som ellers vilde være koldt og stivt«, og spøg skal blande sig i det alvorlige. Hvor det medicinske vil sætte det højtidelige ansigt op, der skal satiren flux være ved haanden med sin maske, og hvor det videnskabelige vil slæbe, der skal lunet træde det paa halen, saa det skal gaa rapt. Efter at Sundhedsjournalen er udkommen nogenlunde regelmæssigt i de første tre maaneder, udtaler Tode i fortalen til første binds 2 hæfte, at det er svært at skrive saadanne blade som disse og at veje materierne tilstrækkeligt behageligt for at holde krediten ved lige, men er fuld af energi og forsikrer paa ny, at tidligere fejl ved hans periodiske skrifter, nemlig mangel paa akkuratesse, nu er falden ganske bort, saalænge liv og sundhed tillader det, skal det vedblive, ligesom han højtideligt lover, at titlerne ikke skal blive forandrede.

Sundhedsjournalens indhold er meget blandet baade i medicinsk, diætetisk og underholdende art, men ligner ganske Todes øvrige sundhedsskrifter. Man læser om blindhed ved risengrød, diarrhoe og drikkesyge, jomfrudomstegn, suukne knappenaale, levendes begravelse, raad for svækket mave og lignende samt en del forskellige viser: Til min sætter, keglespillerens sang, om agurkesalat, sang om jordbær, sang til appetiten, skosang, om pølse, kraase, vanddrikken, sorgens nytte, om glæder samt om meget andet. I aargangen 1793 fandtes der ikke mindre end 24 sange af den slags, og flere af dem var meget omfangsrige. — Men pludseligt standser journalen, med 19. marts 1795, efter at 1¼ bind er udkommet, og først fem fjerdingaar senere, juni 1796, udkommer II binds anden og sidste del.

Aarsagen til denne lange afbrydelse var den store ildebrand, der hærgede København d. 5te—6te juni 1795 og som lagde Nikolai kirke og store dele af byen i ruiner, og blandt de brandlidte var ogsaa Sundhedsjournalens forlægger P. Poulsen, hvis bogtrykkeri var bleven ødelagt og først blev funktionsdygtigt igen i sommeren 1796, saa at Tode fra juni 1796 kunde fortsætte udgivelsen af Sundhedsjournalen, hvoraf der dog herefter kun kom tre maanedshæfter: juni, juli og august, og dermed var *Sundhedsjournalen færdig*.

Ingen vilde have undret sig, hvis Tode, da Sundhedsjournalen standsede paa grund af den store ildebrand, havde benyttet lejligheden til at unde sig et pusterum i sin omfattende og gennem 25 aar rastløst uafbrudt fortsatte udgivervirksomhed, men heri tog man fejl. Ildebranden var tværtimod en ny spore for Todes usvækkede iver efter at være sine medborgeres ufortrødne raadgiver paa sundhedsvæsenets omraade. For ham galdt det om hurtigst muligt at fremsætte sine raad i umiddelbar tilslutning til den pludseligt indtrufne ildebrandskatastrofe, hvorfor han strax satte sig i bevægelse for at finde en bogtrykker, der ikke hørte til de brandlidte. Takket være hans utrættelighed lykkedes det ham at finde en saadan, hr. Ljunge, og allerede fjorten dage efter ildebranden udkom

Sundhedsraad
i anledning af ildebranden.
Et medicinsk folkeblad,

der var et ugeblad paa tilsammen 376 sider og kom fra 16. juni 1795 til 27. febr. 1796, ialt 24 no.

I første no. skriver Tode, at han, indtil »Sundhedsjournalen« kan udkomme i orden igen, vil udgive disse Sundhedsraad. Alt hvad for det nærværende kan komme i betragtning som hørende til den offentlige sundhed og betrygning, og til sindets anstændige opmuntring efter tidernes lejlighed, bliver skriftets indhold (p. 16).

Hovedparten af de i »Sundhedsraad« indeholdte oplysninger gælder raad mod skader, der staar i forbindelse med ildebranden. Han advarer saaledes mod at komme for nær den brændte del af byen, fordi luften er for varm og ikke egner sig til indaanding, da den er fuld af kalk og gnister. Et længere kapitel »Noget til sindets opmuntring« indeholder stemninger som: »Ligeledes er der intet saa livsaligt henrykkende som at se redningssol gaa op over en almindelig jammers horizont«, idet Tode fortæller eksempler paa den hjertelige og kraftige bestræbelse, der udfoldedes for at hjælpe og lindre de brandlidte, »men hvem kan opregne alt det gode, hvormed den mildeste regering

søger at lette de ulykkeliges kaar?« I de to første no. faar man beretning om de foranstaltninger, der blev truffet og de hjælpemidler, som kongen og de private folk lod de brandlidte tilflyde.

Tode giver raad om, hvordan man skal forebygge husenes letantændelighed og hvorledes man bekvemmest kan redde gods under en ildebrand. Da Nikolai kirke nedbrændte, gav det anledning til en stor diskussion i Sundhedsraad om, hvorvidt den skulde opføres eller ej.

Sit princip tro serverer Tode afhandlinger om honningvin (mjød), om ingefærs oprindelse og godhedsmærke, en lang afhandling om sminke og carmin og en mærkelig undersøgelse »Om de sygdomme, som accoucheurer og advokater ere underkastede«, om spinatbuddings tillavning og nytte, om æggepunch, paa hvilken han ofrer en »Sang til æggepunchens berømmelse« paa 10 otte-strofede vers. I slutningen af Sundhedsraad angiver Tode, hvorledes man tilbereder en »Ypperstepræstesauce«, som han dog advarer mod at nyde for meget af, da den ikke duer for alle dem, »der have røde næser og anden fyrighed i ansigtet, da alle skarpheder tyer til de steder, hvor der allerede flere varer af denne sort ere henlagte til udførsel«.

Saa gik der flere aar, inden Tode genoptog udgivelsen af sine sundhedsblade med

Nyeste Sundhedstidende,

hvormed han afsluttede den lange række af sine blandede sundhedsskrifter. Nyeste Sundhedstidende var ligesom alle hans senere folkelig hygiejniske arbejder af blandet indhold, skøndt Tode i fortalen til Valhalla for 10 aar siden bestemt kundgjorde, at nu skulde det være slut med hans »blandede« arbejder.

Der udkom en aargang, et tykt oktavbind paa 836 sider i tiden oktober 1799—oktober 1800.

Tode udtrykker i fortalen sin glæde over, at han har fuldendt det første bind af sin Nyeste Sundhedstidende, og da anden aargang er begyndt, vil den, »dersom den Almägtige skænker mig liv og sundhed, blive ligeledes tilendebragt, ja det som er

mere, denne Nyeste Sundhedstidende læses endnu med samme fornøjelse som den ældste, der for næsten et qvart sekel udkom, læstes med«.

Dog beklager Tode, at den Nyeste Sundhedstidende ikke er saa munter og satirisk, hvilket skyldes »min fremfarende alder og i nogle flere hensigter, der ikke tillade min pen de samme friheder, som jeg tilforn har taget mig«. Tode omtaler ogsaa sin højst farlige sygdom (hjerneblødning) for tre aar siden, som efterlod en taleskavank og en lammelse af højre arm, men han takker Vorherre for at han overstod denne sygdom, dog »ingen vil fortænke mig i, at jeg betragter denne Nyeste Sundhedstidende med særdeles forkærlighed og næsten kunde kalde disse blade mine »*Lamhedsbørn*«, som han haaber, man ikke vil finde at være litterariske krøblinge«.

I sammenligning med Todes første Sundhedstidende var den »Nyeste Sundhedstidende« ringere i kvalitet, takket være at Tode baade legemligt og aandeligt var mærket af sin sygdom. Da han paa grund af denne ikke mere kunde bruge sin lamme højre haand, lærte han sig at skrive med kejten, men da »jeg kaldes et *animal feribax*¹ og har min største lyst at skrive allehaande bøger, er jeg nu nødt til at betjene mig af fremmed hjælp til at bære mine hjærnefostre paa papiret«.

Da Tode efter sin sygdom blev tvungen til at skrive med venstre haand, men resultatet ikke var godt, fremsætter han strax den tanke, at han vilde anse det for rigtigt, om alle landets børn lærte at skrive med begge hænder!

Indholdet af Nyeste Sundhedstidende bestaar for en stor del af oversættelser af afhandlinger fra fremmede kilder, efter-

¹ Udtrykket *animal feribax* er ret gaadefuldt. Ifølge hr. pastor v. Kettenburg, der som sagkyndig paa latinens omraade har givet os følgende forklaring, kan udtrykket enten skyldes en fejlagtig skrivemaade fra skriverens side, hvilket ligger nær, da Tode ikke kunde tale tydeligt, hvis skri-
veren manglede de fornødne sproglige kvalifikationer. Hr. v. Kettenburg mente, at man derfor i stedet for *feribax* satte *verbifax* og gengav det paa dansk med »Ordgyder« (animal oversat med person eller skabning), en lidt drilagtig eller mildt spydig betegnelse for »Skvadderhoved«. Eller man kunde maaske sige »Versifax« med betydning »Versesmed«, hvilket pastor K. anser for den rigtige tydning, da Tode gav sig stærkt af med digteriske produktioner.

retninger om grasserende sygdomme, diætiske forskrifter, poesier, mørke spørgsmaal, korte lægeartikler, logogrifer og gaader.

Under overskriften »Lægevidenskabeligt nyt« bekendtgør Tode, at han holder forelæsninger fra 11—12 over den indvortes kliniske praxis efter egne dictata og fra 6—7 de to første dage om ugen de samme forelæsninger, men *paa tysk* og de to sidste dage om pharmakopeen for de fattige patienter, men disse holdes *paa dansk*.

Tode syslede med de samme emner, som han tidligere gentagne gange har behandlet i sine ældre sundhedstidsskrifter, f. ex. om radesygen og dens behandling. Ved aarhundredskiftet (p. 206) takker han alle dem, der i et kvart sekulum har læst hans periodiske blade, og ofrer et brændende ønske, at sundhed vorde og blive alles del! Tode slutter med ønsket om, at der være ingen andre sygdomme til end de indbildte!

Tode elskede oxekød og skriver 4 lange artikler om dets fortræffelighed; en af disse afhandlinger har til overskrift: »Om det kære velsignede oxekøds diætiske nytte« (p. 229). Positive oplysninger finder man ved en beskrivelse af Blaagaards Lystslot 1757, da det ejedes af kammerherre Pless (se ogsaa Valhalla 1791, p. 9). Endvidere træffer man nekrologer over de Meza, etatsraad professor Mathias Saxtorph, der døde af apoplexi 61 aar gl. og professor Aasheim, som 51 aar gl. bukkede under for en ondartet feber.

I anledning af Johannes Stoll's bog (Giessen 1800), hvori diskuteres medicinens og kirurgiens forening, hævder Tode (p. 125), at den vordende læge maa have studeret eller dog læst latin, og ordningen, som den var den gang herhjemme, hvor Chirurgisk akademi var oprettet, var at foretrække, thi en læge udmærker sig mest enten som mediciner eller som chirurg. Denne deling medfører, ifølge Tode, den kappen mellem to forskellige grene, hvilket er til fordel for videnskaben.

I første bind findes en lang afhandling om fruentimmernes slør og om æggepunch, samt en beskrivelse af den saakaldte *Rumfordts Suppe*, et begreb som vi erindrer fra vor ungdom betegnede en ret, som ladegaardslemmerne trakteredes med paa visse dage om ugen. Tode siger, at det var en billig og nærende

ret, der ikke pirrede ens kulinariske gane. For den, der ikke kender dens sammensætning, kan det oplyses, at der i Nyeste Sundhedstidende for 18. okt. 1800 findes en opskrift over de ingredienser, som er nødvendige til at fremstille Rumfordsuppe baade efter engelsk og fransk maner.

Medens I binds 52 numre kom regelmæssigt, indtraadte der en pause paa omtrent et halvt aar inden II bd.s første no. udsendtes 15. april 1801, og dette II bd. naaede kun den halve tykkelse af første bind, og dets udgivelse strakte sig over 1½ aar. Af dets 26 no. naaede Tode at faa 23 færdige i syv maaneder, fra april til okt. 1801, men i 1802 kom der kun to no. og det sidste no. kom først 8. januar 1803, og dermed ophørte Nyeste Sundhedstidende. P. 129 findes en nekrolog over overkirurg dr. Alexander *Kølpin*, der døde ^{20/1} 1801. »Han var den ældste af alle doctores medicinæ i København, som var promovet før mig, saa at jeg nu er den ældste af alle doctores medici Hafniensis«. P. 184 findes en nekrolog over stadsfysikus *Mangor*, som døde ^{16/3}, 63 aar gl. Iøvrigt indeholdt II bd. artikler af lignende blandet indhold som I bd., hvorfor de ikke skal omtales nærmere.

Todes forskellige Sundhedsugeblade er de kilder, hvorfra oplysning om hans virksomhed som hygiejniker kan hentes. Paa sine ældre dage, tildels efterat han var bleven apoplektisk, udgav Tode et optryk af de vigtigste af sine artikler under titlen:

Danske prosaiske Skrifter

i aarene 1793-1798, hvis I Bind omhandler hans moralske og satiriske afhandlinger.

Tode har, skriver han i fortalen, ikke medtaget alt, men kun det, som efter hans mening fortjente den ære at bevares for forglemmelsen.

Det første bind indeholder en lang artikel, hvori Tode synger *ægtestandens berømmelse*, idet han priser ægtestanden, dog kun fra et ensidigt mandfolkeligt standpunkt. Hans eget ægte-

skab var notorisk meget uheldigt, men da artiklen om Ægtestandens berømmelse er skreven 1778 i I bd. af hans »Sundhedstidende«, p. 113, og Tode den gang kun havde været gift faa aar, havde han endnu ikke gjort de sørgelige og pinlige erfaringer, som hans hustrus mindre gode egenskaber forvoldte ham, hvorfor han berømmer ægteskabet, naar det er harmonisk, som et af de bedste midler til at bevare liv og helbred, og han vil bevise, at ægteskabet er den største hjælp i sygdom, »ja den eneste, hvormed nogle betydelige maladier kunne kureres«. Tode taler som anført kun om den nytte, mandfolk kan høste af ægteskabet, og opregner alle de sundhedsfjender, blandt hvilke mennesket lever og viser, hvorledes en forstandig og kærlig hustru kan fjerne visse farer, naar det gælder om at spise og drikke. Tode skriver fornøjeligt om, hvorledes offentlige spisesteder synder i retning af madlavning, hvorimod manden, der har en retskaffen hustru, faar sundere mad, end naar han spiser paa spisekvarterer. Man spiser bedre hjemme hos sin hustru, hvis mad er friskere, hvorved appetiten skærpes, maven styrkes, fordøjelsen befordres, aabningen underholdes og vædskerne renses, thi mange mavre, tynde og tørre mandspersoner bliver fede og fyldige, naar de er blevne gifte, mange skrantninger erlange i en frisk og sund hustrus arme den styrke og helbred, som lægerne ej kunne forskaffe dem. Ægtestanden behøver ingen blodrensende midler, hans hustru laver ham den bedste medicin i køkkenet. Efterat have anført en række poetiske citater og foretaget philosophiske sidespring, hvori han drager tilfelts mod rationalisme og materialisme, slutter Tode sin lange artikel med en beskrivelse af, hvor ilde en mand er faren, som under sygdom bliver passet af sin elskerinde, hvorimod den gifte plejes trofast og uegennyttigt af sin hustru. Elskerinden derimod lader den syge ligge og sysselsætter sig alene med at gøre bytte, forat have noget i behold efter skibbruddet, eller hun stoler paa et godt testamente, og ønsker derfor af sit ganske hjærte, at himlen vil tage det gamle gnæv, det vandrende hospital, den medicinkiste en gang til sig og gøre ende paa den ubehagelige trældom. I modsætning hertil beskriver Tode den trofaste hustru som et mønster paa kvindelig skønhed og fuld-

kommenhed, der svøbt i en tynd kaabe med det lange tykke haar spillende i kunstløse lokker omkring en alabaster hals med en bekymret, ængstefuld sjæl i sine træk, med de store øjne fæstede paa den slumrende mand, saa fast og stivt som den beklemté solicitant i en ministers forgemak stirrer paa den dør, hvorfra hans hjælp skal komme. Hun jager fluerne bort fra hans ansigt, tæller minutterne forat se, naar den time kommer, da han skal have medikamenter o. s. v.

Tode skriver »Om store Genier, entusiasme og raptus« og faar heri lejlighed til at haane de recensenter, der som ukyndige og slettænkende mere ser paa hvem der har skrevet det, de skal bedømme, end paa hvad de har skrevet.

I en henrivende og fornøjelig artikel behandler Tode *Kærlighed betragtet som sygdom*. Som indledning bemærker han, at hans læsere maaske ville baade undres og fortryde paa, at han har valgt denne materie, og at en saa hellig drift som kærlighed er, skal have samme skæbne som gæs og østers at gennemhegles af hans satyriske medicinske pen. Kærlighedens epidemi uddør aldrig hos os og undergraver smukke folks sandser og sundhed, hvorfor hans artikel skal gavne de unge og mere de ældre læsere. Tode har den største agt for kærlighed, dens magt er uimodstaaelig, allermindst tør han, som uværdigen regner sig til poeterne, nægte kærligheds indflydelse paa en digters geni. Dens drifter og sødheder, dens templer og offerer er undertiden saare urene. Som sygdom maa den nærmest henføres til febrene (febris amatoria). Kærligheden har lighed med orme-feber, den giver blege kinder, blaa kredse om øjnene og svækket appetit. Ubønhørte elskere kunne hverken spise eller drikke og er derfor meget tjenlige i en belejret fæstning (!). Naar sygdommen, kærligheden, har grebet personen saa stærkt, at han truer med selvmord, saa har sygdommen tændt en feber og forvolder stærke opstigelser til hovedet, og i saa fald anbefaler Tode aareladninger, kølende pulver, sennop og surdejg under fødderne. Ytrer derimod offret for den ulykkelige kærlighed en vis hengivenhed i sin umilde skæbne, skal man blot give ham en god dosis bitter pomerans eller en god dansk kümmel, der rejser hans livsaander.

Blandt Todes moraliserende artikler skal vi omtale en, der handler »*Om fornøjelighed*«, som nedstammer fra himmelen, thi »i det mindste kommer den aldrig til nogen anden end dem, som Gud har besynderlig kær og som han vil skulde være ret lyksalige her paa jorden. Til fornøjelighed henregner Tode ikke den stemning, som opstaar, naar man sidder ved bredden bord

i drikkende klynge
og hikkende syng,

thi den, der ejer den sande sjæleskat, fornøjelighed, han besidder herredømme over sine sindsbevægelser, og denne fornøjelighed er den bedste læge, fordi den holder vor jordiske hytte i god stand og beskytter den mod de storme, der angriber den udefra, indtil den levende aande (d. e. Stahls anima), det udødelige væsen, som har beboet den, gaar tilbage til ham, som gav den oprindelse. Kun ved fornuftig opdragelse, ved at vænne ham til virksomhed og pligtopfyldelse fra lille af, saaledes at en god samvittighed, ikke folkets men Guds stemme, kan bo i hans bryst.

Giftermaal bør man betragte, siger Tode, fra individets og ikke fra statens standpunkt, thi betragtede man ægtestanden kun fra den statistiske side, kunde man ønske, at mange mennesker aldrig blev gifte, og at der blev gjort de alvorligste anstalter til at forhindre kontrabande i den hellige ægtestand. Derfor nedlægger han en bestemt protest mod de statistiske skribenter, der blot af hensyn til landsherrens gavn anser det for nødvendigt at forbedre slægten, befordre folkemængden og forhindre svaghed, usundhed, vantrivning og dødelighed i den tilvoxende slægt og som derfor har forbudt ægteskab mellem dem, der lider af 20, i artiklen nærmere opførte sygeligheder.

Tode betragter, som sagt, forholdet fra menneskets og ikke fra statens side.¹ Herre Gud! siger han, vi er jo alle skabt af Vorherre, og ægtestanden tjener og sigter ikke blot til at forplante det menneskelige køn, men ogsaa til gensidig hjælp og haandsrækning til visse, os alle tilladelige medfødte drifters fyl-

¹ Artiklen bør læses i sin helhed i »Ny Sundhedstidende 1783 p. 481 og 495.

destgørelse. Hvorledes skal en mand, spørger Tode, forholde sig i saa henseende til disse naturens krav, naar ham paa medicinsk politiets vegne ægteskabet blev forbudt? Man siger nok, at han skal overvinde det ved religionens og filosofiens hjælp. Ja! det er let nok sagt, men ikke let gjort. Der kan være øjeblikke, hvor kød og blods fändenivoldskhed løber sjælens filosofiskhed omkuld. Desuden er det lige haardt nok, at den ene borger i staten skal filosofere sine drifter bort, medens den anden faar lov til at fornøje den. Enhver er dog sig selv den næste. Usunde børn avler maaske usunde børn og bliver til byrde for staten. Ja! ganske rigtigt, men saa er det statens sag at drage omsorg for dem, og det vil en christelig stat gøre. Tode kunde tænke sig, at man burde tilraade svindsottige og andre slige ved afkom skadelige personer at vælge sig midaldrende ægtemager med ufrugtbare lænder, men Tode anser dog ikke midlet for sikkert, thi aldrende mænd er undertiden frugtbare nok, ligesom han til slutning peger paa den mulighed, at de, der er udelukkede fra hymens rettigheder, alligevel smutter ind gennem amors hemmelige trappe.

Tode drager tilfelts mod de *rigelige aftenmaaltider* af forskellige grunde. Dels er overdaadighed en slemmere plage end hungeren selv, den avler nemlig først hovmod og senere fattigdom. Men hvad skal man da gøre, spørger folk, man skal dog spise til aften! Ganske rigtigt, men hvem siger, at det skal ske i den sildige aften ved den gyselige midnatstid, naar den hele kongestad ligger ligesom i gravens kolde skød. Og husk saa paa, hvor forargeligt det er paa den tid, da den vaandefulde syge ligger og tæller timerne og lytter efter den kære vægters traurige raab, at saa hundrede familier skal være oppe forat smarodse. Medens mange tusinde drager i de usleste huler med nøgne lemmer og tomme maver, saa sidder de saa kaldte smukke folk med spildt overflødighed og fortære i et maaltid mer end hundrede hungrige kunne mættes af. Nej! Man skal være fornuftig og følge den Salernitanske skoles raad: *Coenato parum d. e.* Du skal spise saa lidt og saa let som muligt om aftenen og ikke pakke to, tre, fire forskellige kødmat eller fisk og andre ting i en og samme mave.

Et andet Sted advarer Tode *mod brugen af mange lys i værelset*, fordi det skader øjnene, disse ædle og umistelige dele. Men desforuden forgiftes luften derved og bliver mere ubrugelig til aandedrættet, hvad den engelske fysiker Priestly har belært ham om.

Naar Tode skriver om *de dødes begravelse i kirken*, sker det ikke udfra hygiejniske synspunkter, men fordi han vil revse den megen forfængelighed, som finder sted ved private mænds begravelser. Han finder det nemlig anstødeligt, at man kappes om, hvem der kan faa sine ben anbragte saa nær som muligt det helligste sted. Den fattige og den rige burde dog være lige i Guds hus. »Skulde Gud befale den engel, som kommer forat vække de døde, først at gaa til alteret og kalde dem op efter rangen, som kunde det være en bedemand!«

Tode harcelerer over Danskernes *overdaadighed i nydelsen af lækre spiser*, og at de særligt foretrækker dem, der er indførte fra udlandet. Man skulde tro, skriver han, at Danmark var et usselt land, som ingenting frembringer, der var værd at smages af smukke folk, saa at det maa hente alt, hvad der behøves til sine indbyggers livsophold, langt fra over sø og salten vand. I en sammenligning af vore Københavnere med de gamle Romere gør Tode opmærksom paa, at de mest ufyldelige romerske fraadsere og kræsenste lækkerhalse holdt alene det udenlandske, det fremmede, det sjældne, det kostbare for værdigt til den ære at kildre deres svælg og at udspile deres vom. Det er ligesaa hos os, thi Københavnere maa endelig have lybske tvebakker, hamborger røget oxekød, westphalske og bayonneske skinker, brunswigske og lybske pølser, spanske ansjovis, flamske sild, lyneburger negensgen (?), engelsk, hollandsk, limburg, fransk, danziger og parmesanost, franske reinetter, borsdorfer æbler, bilbaokastanier, franske cathrineblommer, indianske fuglereder, østindiske asia, chinesisk soya, engelsk sennop, tysk peberrod, levantiske og martinique kaffebønner, Narbonne honning, Danziger pryssing, London porter, Burton ale, lige indtil Nürnberger bogstavkager og engelsk saaleleder. Med munden priser og roser han sit fædreland, men naar det gælder den mindste praktiske prøve, saa farvel patriotismus.

Fruentimmernes aftenpromenader, deres udflugter i tømørke, deres bevægelser i maaneskin, deres trippen i dunst-opfyldte gader kan efter Todes mening have bedrøvelige følger for helbred og frugtbarhed. Navnlig er det galt, naar disse aftenpromenader foregaar i en streng vinters klingende frost i tummelfulde, glatfrosne gader, saavel som i skyggede damperige alleer. Thi hvorledes er hun udrustet paa dette tog? Med et par fragmenter af en hanerumpe, nogle favne baand og en del spindelvæv over en mægtig tot fremmed haar; med titelbladet af en silkekaabe over skulderen, med tynd silke eller sirs og linned paa kroppen og med et par bomuldsstrømper paa benene og tynde sko. Følgerne er, at den grumme luft, som kan skyde i luften, rammer en svag lunge, en svedig hals og et par uforvarte ben. »Enten er lægevidenskabet en drøm, eller saadanne forseelser kunne ei begaaes ustraffet«.

En fransk læge, Laurent i Strasborg, havde, *forat forebygge at koner døde i barnsnød*,¹ fremsat det forslag, at kun de personer af det smukke køn, som kunde fremlægge en doktors attest paa, at hendes bækkenparti ikke var for snævert, skulde have tilladelse til at gifte sig. Det var vand paa Todes mølle, der skrev et fornøjeligt indlæg i anledning af »Et artig forslag at afvende den fare, som følger med barselfærd, hvori han gør tykt nar af forslaget og skriver blandt andet om, hvormange tusind velskabte unge fruentimmere hellere vilde forblive i den enlige stand end opfylde saadanne anstødelige vilkaar at skaffe sig slige lægeattester. Hvormange mandfolk vilde da ej studere medicinen for attesternes skyld? Hvormange pelvimetre (d. e. bækkenmaalere) vilde da ej opfindes? Og hvilken læge vilde være i stand til at trofast vidne, at være ubøjelig ved en forelsket skønheds hjerteskerende suk? Skulde en læge, menneskekærlighedens redskab, kunne være saa haard at nægte en sejerrig brunette eller en indtagende blondine tilladelse til at krone en tilbeders ønsker? Ved den yndige skabning, som endog misundelse fandt uden fejl, skulde en læge finde fejl? Et fruentimmers hovedbestemmelse skulde komme an paa et pelvimeter? Naar him-

¹ Paa grund af for snævert bækken.

melen havde begavet en pige med alle de yndigheder, som kunde vinde en værdig mands hjærte, med alle de egenskaber, som kunde gøre ham lykkelig, saa skulde alt dette ej kunne berettigge til giftermaal, fordi hun manglede nogle linier i den af fødselshjælperen fastsatte dimension? Hun kunde have sundhed i ansigtet og himmelen i hjærtet, men maatte alligevel forblive ugift, fordi hun ikke var bred nok over ryggen.«

Dette udvalg artikler maa være tilstrækkelig til at give læseren en forestilling om karakteren af Todes moraliserende, satiriske udfald mod hans medborgere. De er af en meget godmodig natur og giver ham lejlighed til at dokumentere sine ejendommelige livlige og noget barokke stilistiske evner, der hyppigt virker meget fornøjeligt paa læseren.

Vi skulle nu i

II bind af Todes samlede prosaiske skrifter, som udkom 1794, stifte bekendtskab med hans

»*Diætetiske afhandlinger*«, der omfatter de mest forskelligartede ting vedrørende luftens, fødemidlernes og klædedragtens indflydelse paa sundheden, mer end halvtreds artikler paa c. 400 sider.

Tode ivrer mod *misbrug af for stærk opvarmning af værelser*, advarer mod pludselig afvænnning fra overdrivelse af forskellige slags.

Tode mener, at ligesom man kan drikke sig ihjel, æde sig ihjel, kan man ogsaa *studere sig ihjel*. »Ved studering lokkes nemlig blodet til hjærnen, aarerne i denne ædle del udspændes for meget o. s. v. Kort sagt studering har brudt mangan en pande og forkortet mangt et liv. Man vil indvende herimod, at der aldrig findes et eneste eksempel i dødningelisterne af personer, som have studeret sig ihjel.« Men det betyder intet, siger Tode, thi man finder jo heller ikke angivet som aarsag til døden, at man drikker sig ihjel, spiser sig ihjel, dandser sig ihjel eller ægrer sig ihjel. Vi kan ikke undersøge, mener Tode, hvorledes det gaar til. »Nok at sagen er rigtig, at muserne alt for let bortrykke et geni; i de 36 aar jeg har været i København,

have adskillige personer været nær ved at dø denne glorieuse død, men er lykkeligen blevne reddede i tide«. Todes beviser for hans meningers rigtighed virker ikke altid overbevisende.

Tode advarer folk, der er vant til at drikke brændevin, mod *farerne ved pludseligt at blive afholdende* og fortæller, at han har kendt en mand, som var ansat paa en amtstue ude paa landet og daglig drak ti til tyve drammer; denne mand fik nu tjeneste ved et collegium, hvis præses kunde lugte spiritus paa tre skridt nær. Den omtalte mand begyndte nu at drikke vand, blev tungsindig og melankolsk og døde snart. »Hellere maatte den gode mand bleven ved med at drikke«.

Tode omtaler *farerne ved at spise og drikke for meget i varmen*, eller at klæde sig for varmt. Et sted dvæler han ved omtalen af *apoplexi*, som han kalder for den skrækkelige datter af orgasmus og plethora, som har første prioritet i korthalsede, rødjede, bredskuldrede meget fede legemer. Saafremt en saadan mand synder mod de anførte poster (diætetiken) paa en hed dag, bliver den hans dødsdag. »For saadan en mand burde det dejlige flag paa trakteurhuse*ne* have den samme nytte, som et dødningehoved har for en eremit som et Memento mori.

Tode angiver 15 regler for »*Hvorledes forekommer man en forkølelse*« og hvorledes man har at forholde sig for at afværge de sygdomme, som en forestaaende forandring i hedt vejrlig truer med. Man skal holde maven i orden, vogte sig for slappende, opblæsende spise og drikke, hvortil han regner seltservand, men paa den anden side opmuntre den til virksomhed og understøtte dens kræfter, og det sker ved et godt glas vin, gode mavedraaber, krusemyntevin etc. Men det bedste middel er et glad hjerte og et fornøjet sind, og i mangel af det skal man gøre rent i køkkenet ved hjælp af rhabarberdraaber, 60 hver morgen i thevand.

I en »Sammenligning af de planteagtige og de dyriske spiser« *foretrækker Tode kød* fremfor *planteføde*, thi han betragter det som »et stort bevis for, at animalske spiser ere os bestemte til føde, at smaa børn har større lyst til kød og fisk fremfor brød og andre slags vegetabilier«, ligesom smaa børn,

der faar kødmat, altid er sundere og stærkere end dem, der ikke faar den — men Tode kommer dog til den slutning, at en vel afpasset proportion af dyreriget og planteriget er i forening en af sundhedens hovedstøtter, medens ensidig vegetar-mat skader sundheden og trivslen.

Mod blodrigdom og skorbut anbefaler han kaal og supperter, ligesom han angiver en række diætiske forskrifter vedrørende forskellige retter som søbemad, ande- og gaasekød, kramsfugle, grise-steg, rødbeder, hvidkaal, agurker, syrer, spinat og mange andre ting. Rettesnoeren for anbefalingen af de forskellige sager er, om Tode kan lide dem eller ej. De roses, naar Tode holder af dem og fraraades, naar de ikke finder hans behag. Til den sidste gruppe hører f. ex. *andesteg, rødgrød og frikadeller*. Om *rødgrød* skriver han, at denne borgerlige grød gør tyk, naar den tumler sig i de ædle jordbærs eget bad, i den *snehvide fløde*. Tode ser aldrig rødgrød uden at tænke paa den unge Hr. Jost, der paraderede udenlands for sine rede penge:

In Franchreich war er ein Baron,
In Holland Herr von Josten,
Und zeigte seines Vaters Sohn
In Süden, Westen, Osten.³

Thi hvormeget man end pynter denne bogbinderklister, beholder den dog altid sit raa naturel og sin grove karakter. Den vil altid ligge saa tung i maven som en stor engelsk hund paa en kanapé, den vil argumentere med knyttede næver; den vil med et ord forvolde en polsk rigsdag, hvori det tilsidst gaar ud over de arme tarme, den kan afstedkomme kolik, blodgang, diarrhoer, forstoppelse o. s. v.

Om æg skriver Tode, at de ere uopløselige i al slags vædske, som de kunne møde i vort legeme, derfor kunne de kun blandes med andre fødemidler, men opløses ikke; alligevel er æg nydt med maade en gavnlig spise. Et andet sted (*Medicinalblade*) skriver Tode en pudsig, noget vrøvlet artikel om æggemad, hvori han advarer mod at spise for mange æg, fordi det kunde

¹ Sundhedstidende III p. 109, 11/4 1781.

medføre, at alle æg bliver spist, hvoraf følgen vilde blive, at man ikke kunde faa kyllinger og derved gaa glip af hønsekødssuppe, som Tode sætter over alle spiser.

Forat bevise *faaremælks skadelighed* fortæller han om en ung mand, der efter at have spist æblegrød og faaremælk døde fire, fem dage efter af tarmforstoppelse, som ikke var til at afvende trods aareladninger, stimulerende lavements, kraftig laxerende olie og salte, men altsammen uden nytte, koldbranden var ikke mere at afvende (p. 223). Denne sygehistorie illustrerer godt, hvor ringe beviskraft de af Tode angivne diætiske forskrifter besad.

Hans diætiske artikler rummede talrige selvfølgeligheder og krydredes med sidespring samt indfletning af anekdoter, der fyldte op i teksten til ingen nytte. Man kan overbevise sig herom ved at læse en lang artikel, Tode har skrevet om: Hvad har man at iagttage ved at spadsere? Artiklen sluttes med varmt at anbefale spadsereturen ud til Friderichsberg, hvis skønheder beskrives og afsluttes med en panegyrisk udtalelse om den afdøde Frederik d. Vte. Denne lyder som følger: O! maatte hans forklarede øje skue ned og mætte hans seraphiske sjæl med en lyst, som er en himmelfyrste værdig! Maatte han skue sine sønner, sine sønnebørn straalende af livsalighed som han i sin tid! Maatte engle nedbære hans faderlige velsignelse og blande den med folkets, og udøse den over hans dyrebare afkom (p. 314).

Sidste artikel i II bind handler om *Smaabørns opfostring* og om ammer i anledning af, at der 1781 var udgivet nogle blade i Holsten af en anonym forfatter, som Tode oplyste var afdøde general von Schmettau. Titlen paa disse blade var: Anweisung wie man im Notfall Kinder ohne Brust gross machen kann. Tode fremhæver disse blade, som lægger en priselig menneskekærlighed og patriotisme for dagen, at Tode maa tage sig den frihed ord til andet at aftrykke og at ledsage dem med anmærkninger. I artiklens næsten 50 sider knytter Tode bemærkninger til originalens enkelte afsnit og drager blandt andet til felts mod to Pariserskribenter Le Camus og Vandermonde, af hvilke den første i sin *Traité sur la communication des maladies et des passions* og den anden i sin *Manière de per-*

fectionner l'espèce humaine paastod, at det vilde være tjenligere for mødre og børn, dersom disse blev opfødte uden patte. Fortyndet mælk er den bedste drik for en syg patteglut. Hos den diende kone er denne fortyndelse let nok at tilvejebringe formedelst megen drik. Men komælk, den svære tykke komælk, skal fortyndes med vand, med et lige saa fremmed legeme, ligeledes underkastet hundrede fejl. Imellem tynd modermælk og fortyndet komælk bliver en uendelig stor forskel. Ingen anden mælk er saa tjenlig til et barns føde som menneskemælk, det er saa afgjort, saa bekendt en sag, at næppe nogen forlanger, at man skal bevise det. Tode fremhæver farerne ved at bruge ammer eller kunstig ernæring med komælk, hvilket er forbunden med megen ulejlighed og fare, kræver langt mere øvelse, forsigtighed, omhyggelighed og taalmodighed fra den opfødendes side. Tode citerer læger og filosoffer, som have mindet mødre om deres pligter. En græker har allerede sagt: Ikke den, der føder barnet til verden, men den som opföder det, er moder. Gellius, Cicero, Plutarchus og mange flere gamle skribenter have lastet de mødre, der ikke selv diede deres børn. »Skaberen har begavet de smukke baade med den evne at føde børn til verden, at formere menneskeslægten og med den at opføde deres livsfrugt i sin spædeste alder. De redskaber, kræfter og drifter, han har nedlagt i det kvindelige legeme i hensigt til begge disse evner, ere højst beundringsværdige. Jo mere man betragter denne husholdning, jo mere maa man tilbede en uransagelig visdom, en uendelig almagt, en uudtalelig godhed.«

Tredie bind af Todes samlede prosaiske skrifter indeholder

Folkemedicin,

det vil sige populært affattede lægeskrifter, der tilsigter at give lægfolk oplysning om sygdomme og lægemidler, samt meddeler folket praktiske vink, hvoraf de kan drage nytte i det daglige liv.

Det udkom 1795 paa et tidspunkt, da den store ildebrand lagde store dele af hovedstaden i aske, hvorfor Tode beder

publikum om undskyldning for de fejl, som findes i bogen og som er en følge af de med ildsvaaden forbundne forstyrrelser.

Bind III fortæller folk blandt andet om *kopper*, deres indpodning, om hvorledes man skal forholde sig med børn, naar de faar kopper, om kighoste, skørbug, hypochondri og kryderposer, hvorledes man skal give smaa børn brækmidler og lignende praktiske ting.

Tode kan ikke lide the, som han kalder for et nødvendigt onde, hvortil vi nu engang er blevne vante og derfor maa forskaffe os. Men det er slet ikke sagt, at Chineserne alene bør forskaffe os denne saa uundværlige drik. — *Todes danske nationalfølelse* maa have luft ved at meddele, at vi her i Danmark frembringer adskillige planter, hvoraf kan laves en delikat drik, der med begærlighed vilde drikkes af vort publikum, naar blot man ikke kaldte den for melisse eller ærenpris, men gav den et østerlandsk navn Lisabella eller Tripri. Den danske havemelisse er en af de bedste væxter til at sætte i de chinesiske blades sted. De unge blade bliver plukkede, sammenrullede, tørrede i skygge og indpakkede i daaser. En anden plante, som Tode anbefaler som erstatning for the, er jordbærplanten, navnlig den som voxer vildt.

I en artikel om »En meget nem maade at bruge *det kolde bad* paa« fortæller Tode, at Antonius Musa, livlæge hos kejser Augustus, ved hjælp af kolde bade helbredte kejseren, der var stærkt svækket efter krigstog og kærlighedsbedrifter. I den anledning gjorde kejseren ham til romersk ridder og satte selv ringen paa hans finger. Derfor er det, at enhver doctor medicinae ved promotionen faar en ring paa fingeren, et dyrebart mindesmærke, som lægerne har forud for de øvrige fakulteter. Og da denne ring har sin oprindelse af kolde bade, saa var det ganske naturligt, om en læge, der er stolt af sin videnskab, med en særdeles varme ophøjede det kolde bads fortrin, hvortor Tode finder sig foranlediget til at skrive en længere artikel, hvori brusebadet anbefales.

Tode skriver om *engelsk syge, vinddrivende midler, tandpine, skarlagensfeber, aareladning, navlesnorens udtrykning* etc. Han anbefaler *sæbebalsam* mod forstuvning, svækkelse,

stivhed og ubevægelighed i leddene, endvidere var det godt mod vattersot i underlivet samt brugbart til oplivning af drukne, kvalte og besvimedede.

Bindets 400 sider er fyldte med lignende oplysninger fremstattede i nogle og halvtreds større og mindre artikler.

Tode omtaler »*En ny vederkvægelse for syge og sunde*« ved tilførsel af *dephlogisteret luft*, en viden, han har høstet ved at læse sine kollegaer professor Kratzensteins fysik og lektor Tychsens kemi, og han betragter det som en »ære og glæde at være den første, som gør den fine verden i København bekendt med en af de største skatte, naturen yder kunsten, en af de sundeste og livligste vederkvægelser, som det menneskelige legeme kan gottes med, og for at regne alting (med) en af de herligste maader at udmærke sig fra og opløfte sig over de ringere« (p. 283 o. flg.). — Man lægger mærke til Todes ligegyldighed over for de lavere stillede i samfundet, en arrogance, som faar et endnu skarpere udtryk, naar han i samme artikel erklærer, at han kun skriver for de fine og højadelige, thi p. 291 siger han, at man »behage først og fremmest at erindre sig, jeg har kun med de mægtige og rige, de velhavende at tale«. I sygestuer paa hospitaler maatte hospitalerne betale omkostningerne ved fremstillingen af den rensede luft, men, bemærker Tode p. 298, »jeg har udtrykkeligen talt i mine blade om de mægtige og rige, som dem, der burde føre sig den rene luft til nytte«. Han tilraader frisk luft i sygestuerne ved at aabne vinduerne og lave træk (som han kalder for doktorvennen) og slutter artiklen med en karakteristik af den dephlogistiserede luft, som vi vil aftrykke som et malende eksempel paa Todes stil: »Bedre end træk er den kunstigt frembragte rene luft, som udbreder sig bedre og kan frembringes, hvor man vil: Damer, som flyder af sved kunne uden at give svanehalen og snefjeldet (til) pris for den udvortes luft, der kommer ind gennem et aabent vindue og snuser omkring ikke som en Sephir men som en Boreas, ikke som en cavalier, der siger sødheder, men som en gadejunker, der kniber, naar han kareserer. Den dephlogistiserede luft er lig en kastiliansk elsker, som underholder sin herskerinde med ren seraphisk kærlighed i henrykkende toner, og som ikke tænker

paa andre favours, hvis følger vist ikke kunne føre sig de herlige tiriksdalers kammer i det nye jordemoderhus til nytte; den atmosfæriske luft derimod, som kommer ind gennem vinduet, holder som en femersk bonde (en bonde fra Femern) med sit farlige Finsterriden.«¹

I fortalen til III bind lovede Tode, at IV bind af hans samlede prosaiske skrifter skulde handle om det medicinske politivæsen, men da IV bind forelaa trykt tre aar senere (1798), var det noget helt andet end det, han havde anmeldt, hvilket muligvis forklares ved, at han i mellemtiden var bleven apoplektisk. IV bind bestaar nemlig af en vidtløftig redegørelse for *Salernerskolens diætetiske leveregler*.

IV bind rummer *Diætetiske afhandlinger*, nærmere betegnet drejer det sig om:

»Almindelige og særdeles sundhedsregler efter den salernitanske skoles latinske vers.«

Det meste af, hvad der findes her, er gentagelser af, hvad Tode har meddelt i II bind (diætetiske afhandlinger) og i III bind (Folkemedicin), hvor han udtalte sig om vin og stærke drikke saavel som the, kaffe, chokolade, brød og fl. a. ting. IV binds indhold er for Salernerskolens levereglers vedkommende en gentagelse af, hvad Tode skrev i sin »Nye Sundhedstidende« 1782—83, men i dette IV bind boltrer Tode sig i næsten 400 sider i barokke, lunefyldte, men ofte paradoxale kommentarer, som han knytter til Salernerskolens leveregler, der, skrevne paa latin, oversættes af Tode i bunden stil til dansk forat oplyse den danske læsekreds om denne 700 aar gamle skoles betragtninger over diætetikens betydning for menneskenes sundhed.

I det store og hele slutter Tode sig til de regler, som skolen i Salerno omkring 1099 lod forfatte ved Johan af Milano til nytte for Robert, hertug af Normandiet, og udnævnt tronfølger i England. Tode gør opmærksom paa, at der ganske vist ikke

¹ Dat Finsterriden paa Femern bestaar deri, at elskeren rider om aftenen hen under sin hyrdindes kammervindue, staar paa sadlen, kryber ind og underholder hende reellitæter. Paa dette lille land gør man ikke mange fine ord, men des flere og des bedre klømper, og klømper gøre kiød og blod, og kiød og blod fordærver taillen.«

er megen methode i ordningen af dem, men det passer Tode helt godt, thi han bemærker med tilfredshed, at afvexling skal være sjælen i enhver undervisning, hvis den tillige skal virke underholdende.

Indledningen til de salernitanske leveregler oversættes af Tode som følger:

Roberto af Normannia

Et cetera et cetera
Til konge af England udkaarne
naade af Gud og fred tilform.
Den høje skole i Salerne
har ødt sin tran og brudt sin hjerne
for ret med flid at lede ud
de bedste lægekunstens bud
for dem, som ville leve længe
og avle favre, raske drenge.

Hvis du vil have sundest blod
og aldrig mangle kraft og mod,
men være nat og dag tilpas,
vogt dig for mange fulde glas,
din aftensmad lad være let;
stat op, naar du har spist dig mæt;
fly middagssøvnen som en pest,
hold ej paa en besværlig gæst,
men i al ære og respekt
fej ud alt, hvad som blev reject;
sid ikke et helt sekulum
der, hvor man gjerne sidder krum.
Søg idelig at være fri
for sorg, fortred og bryderi,
saa skal du leve mange aar
og blive karsk ved sølvgraa haar.

Tode deler teksten op i smaa stykker, som han behandler kapitelvis og belyser først reglen:

*Vogt dig for mange fulde glas,*¹ ved at give en levende beskrivelse af fyldebøtter og drankere, der ere runde som oxehoveder og blussende røde som en tjæretønde, naar den staar i lue, saa at skildvagten ved et krudttaarn ikke tør lade dem komme paa ti skridt nær. Tode tilraader paa den ene side nøjsomhed, men er man buden til en herremand i Jylland og kongens skaal drikkes, saa maa man af kærlighed til kongen og hans hus tømme sit glas, vise sit hjærtelag og lade lykken sørge for resten, thi en rus af kongens skaal giver ingen hovedpine, naar den drikkes med redelig hjærte og med lange drag, og skulde han ogsaa falde, saa faldt han med ære, thi som poeten siger:

Hvo som falder af saadan rus,
Han falder jo for kongen og hans hus.

Jeg selv, siger Tode, der ellers er saa bange for vin som en skægget gammel pige for kys, har drukket en hel pægl, da et selskab en gang gjorde mig den ære at synge en liden prøve i den bachanalske smag, hvortil min næsvise muse havde ladet sig forlede.

Naar Tode taler om *Coenato parum* d. e. din *aftensmad* lad være let, udbreder han sig over *koldskaals* fortræffeligheder og kalder den for den nordiske Biskop, hvis sammensætning han offerer otte sider paa.

Han *advarer mod langvarige selskaber*, thi det værste er, at man skal sidde saa længe og synder mod diætetiken, ligesom man bør fly middagsøvnen som en pest. Ganske vist gør svine det, thi naar en so har spist sig mæt, søger den hen til møddingen og lægger sig til at sove, og derved befinder dette filosofiske bæst sig meget vel. »Man kan ikke nægte, at dette svinebæstargument er meget overbevisende for alle dem, der tænke, føle og leve som svin. Men for de uphilosophiske sjæle, som ikke søge deres physiske og moralske mønstre paa møddinger, er det aldeles uden kraft og nytte«.

Et langt afsnit paa 50—60 sider handler om levereglen: *Nec mictum retine, nec comprime fortiter anum*, hvilken Tode har gengivet i følgende danske oversættelse:

¹ Se *Ny Sundhedstidende* 1782 p. 26.

Hold ej paa en besværlig gæst,
men i al ære og respekt
fej ud alt hvad som er reject.
Sid ikke et helt sekulum
der, hvor man gjerne sidder krum.

Det handler om *urinering, flatus og defækation* og bør læses i originalen i sin helhed. Først taler Tode om farerne ved at holde urineringen tilbage, naar trangen melder sig. Berører en passant, at »dyden boer i midten« af de to porte, hvorigennem vesica og rectum udtømmes, men vil »tilbageholde en mængde satyriske fysisk moralske betragtninger, som denne »dyd i midten« giver anledning til, og haste til det ubehagelige emne«. Han har talt om »de ting, som naturen skiller sig af med paa solsiden, de som den driver afsted paa mørkesiden, ere af to slags, som begge ikke taale at ligge over, uden at hævne sig paa herberget«. Tode taler om flatus (vinde), som han betragter som tegn paa gode sunde indvolde, naar de kan køre de urolige gæster paa porten, »thi jo raskere naturen viser sig i denne udkastelse, jo dybere tonerne, jo større takterne, jo alvorligere genre, jo bedre. En crescendo af halve takter er et herligt tegn, der viser vias amplas, meabiles robore præditas: Det er næsten det samme som en god sonore basstemme fra lungen«. Tode forsvarer sig imod mulige angreb paa ham, fordi han beskriver disse forhold saa indgaaende ved at hævde, at en læge har lov til at skrive om alt, hvad der hører til hans kald, »og hvo af dem, der kunde finde denne artikel om vind skurrende, forargelig, kommer vel aldrig i selskaber, hvor der sidder en eller anden skryder ved bredden bord og praler med sine fortjener . . ., at enhver retsindig mave bliver oprørsk«.

Fej ud alt som er reject eller, som man siger paa fransk: allez à la garde-robe, paa dansk ligefrem uden metaphor men med en ellipse, aabning. Denne velgæring af naturen tjener lige meget til moralsk som til fysisk nytte for mennesket, men er en af de modbydeligste, ubehageligste ja styggeste ting i naturen, der geraader den, der lettes ved den, selv til stor væmmelse, der forgifter saa at sige hele atmosfæren.

Tode siger ikke ligefrem, at mennesket i denne betragtning kommer svinet nær, men omskriver det paa følgende maade, at det kommer de dyr nærmest, som bedst kunne udtale, hvad ni hedder paa fransk.

Selvfølgelig, mener Tode, at det vilde have været en nem sag for skaberen at befri det menneskelige legeme for denne ulejlighed, men han tror, at naturens konge med villie ikke har villet befri ham for disse væmmelser, forat han med alle sine stolte tanker om sin fortrinlige værdighed ikke skulde blive alt for kæphøjet, men føle sig til visse tider langt ringere end mange foragtede skabninger som orme og insekter!

Det er en ydmygende betragtning, siger Tode, for det stolte menneske, at hans fysiske, ja en del af hans moralske lyk-salighed skal bero paa saadan en uædel dyrisk funktion som fordøjelsen. Den mest opløftede vise er en stakkel, naar han ikke ret digirerer. Skarpsindighed, munterhed, sindsrolighed søger man forgæves i hovedet, naar den anden ende ikke samtykker. Denne foragtede del af legemet har et langt større Liberumveto end den bedste polske herremand. Den kan forstyrre de dejligste koncepter, projekter, teorier og systemer. En Montesquieux, en Newton, en Leibniz havde aldrig kunnet blive det, de ere blevne, dersom deres uædleste del ikke havde givet sit minde dertil.

Efterat Tode har behandlet diæten i iste del af IV bind, vender han sig i anden del til de midler, *som tjene til at styrke hjærnen*, og udbreder sig om nytten ved at vadske hovedet i koldt vand, snuse vand op i næsen, anbefaler legemlig bevægelse, gaaende ud fra den salernitanske regel, som han oversætter saaledes:

Saa maa du og dig røre tit
og strække dine lemmer lidt.
Dit haar maa du hver morgen kæmme,
ej heller tænderne forglemme.
Jo mere skallen renses tæt,
jo mer er hjærnen rask og let.
Jo mindre du til ro dig giver,
jo mindre stift dit legem bliver.

Tode ivrer mod brugen af paryk, sminke og pudder. Alt hvad der er falskt og opdigtet, alt hvad der ikke er natur, det er ikke sand yndighed, sand skønhed og støtter sig i saa henseende til, hvad Boileau har sagt: »Rien est beau que le vrai«. En udtalelse, han tidligere, 1772, benyttede som theaterkritiker i »Blandinger«.

Hvor Tode taler om spiser, som kunne tjene til føde og fedme, bemærker han, at det er bekendt, at ingen ting bidrager mere til en mands forvandling, til en slags pude som det første aar efter giftermaal, opremser de forskellige fødemidler, som hans faktotum, Salernerskolen, har angivet som nyttige til dette øjemed, dog betvivler han rigtigheden af den gamle tro, at hønsetestikler skulde være en lækkerbidsken for husfædre, som gerne vilde se en lang række af livsarvinger.

Honningvin, som Salernerskolen ikke kendte, faar en rosende og vidtløftig omtale af Tode, som aftrykker et langt digt, han har skrevet om honningvins berømmelse, hvori den græske filosof Demokritus spiller hovedrollen.

Punch anbefales som et godt vinddrivende middel, ja den kan endog helbrede vattersot, og om Æggepunch skriver Tode et langt digt, hvori dens fortræffelige egenskaber berømmes.

Iøvrigt er IV bind fyldt med beskrivelser af de forskellige midler, som skolen i Salerno har anbefalet, og hvortil Tode knytter kommentarer i fri og bunden stil.

Vi maa nøjes med denne antologi af Todes prosaiske skrifter, hvoraf læseren vil kunne danne sig en forestilling om Tode som populær medicinsk hygiejnisk forfatter; men inden vi betragter denne side af Todes forfatterskab i dets helhed, maa vi supplere den med enkelte ting, som han har udgivet efter 1798, det aar, hvor sidste bind af hans samlede prosaiske skrifter udkom, ligesom ogsaa et enkelt arbejde fra 1795 fortjener at fremdrages.

Da København d. 5te—6te juni 1795 hærgedes af en voldsom ildebrand, som lagde en stor del af København i grus, var Tode stærkt optaget af forskellige litterære arbejder. Han udgav »Sundhedsjournalen« samtidig med, at han arbejdede paa udgivelsen af sine samlede danske poetiske skrifter. Men des-

foruden var han optaget af at skrive en tysk medicinsk journal, der fremkom i aarene 1793—1804, og tillige udgav han »Flora«, et maanedsskrift for det smukke køn.

Saa indtraf ildebranden under dette og faa uger efter udgav Tode »*Sundhedsraad i anledning af ildebranden*, hvis nærmere omtale findes p. 98, hvortil henvises.

Todes trang til at offentliggøre folkelige skrifter i sundhedens tjeneste gav sig, navnlig paa de senere aar, udslag i oversættelser og bearbejdelser af udenlandske arbejder. Saaledes udgav han 1794 »*Forsøg til en sundhedscatechismus* efter det tyske af hofraad og doctor B. C. Faust, helt igennem omarbejdet og mangfoldigt forøget af Tode«. Det skulde være en folkebog for almuen, især for den ringe mand og bonden. Texten bestod af en række spørgsmaal og svar, men medens den tyske original nøjedes med 240 spørgsmaal, indeholdt Todes danske bearbejdelse ikke mindre end 389 paragrapher, som indledes med »Den sundes morgensalme, hvori han bønfalder Vorherre om at fri ham fra brøst og kvide, og naar han iler til lægen forat faa raad, da at Gud vil signe lægens raad og flid. Bliver man syg, bør man bruge en retskaffen læge. Man skal ære en læge med tilbørlig ærbødighed, thi Herren har skabt ham, og lægedommen kommer fra det højeste; kongen ærer ham.«

Tode har endnu i slutningen af 17 hundredtallet udgivet englænderen Cadogan's *populære afhandling om gigt* (1796), W. Buchan's *Huslæge*, endvidere *Nöthiger Unterricht für Hypochondristen* (1797) og samme aar en fra tysk fordansket bog, hvis titel var: *En fornuftig lægmands erfaringer i en haardnakket gigt og hypochondri*, saa og den gyldne aare og andre sygdomme, som ved simple midler bliver cureret til nytte for andre patienter.

Vi har gjort rede for Todes forfattervirksomhed som hygiejniker ved at fremdrage et skønsomt udvalg af hans mangfoldige artikler, spredte i hans talrige folkehygiejniske maanedsvise eller egentlig offentliggjorte sundhedsblade. Tode tilkommer æren at have været den første, der har slaaet til lyd for en offentlig hygiejne herhjemme. Ingen har før ham i Danmark gennem skrifter forsøgt offentligt at vække sine medmenneskers

interesse for hensigtsmæssigheden af at forebygge sygdomme ved at leve et sundhedsmæssigt set fornuftigt forebyggende liv. Tode har, som F. Ingerslev udtrykte i sit Ugeskrift for Læger 1918, p. 710, været banebryder paa hygiejnens store og vigtige omraade, og som saadan været en af de mest originale og mærkelige skikkelser indenfor den danske lægestand, thi han var den første bevidst og kraftigt arbejdende hygiejniker blandt vore læger.

Man kan kun beklage, at Tode ikke fik mere ud af sine velmente bestræbelser, end han gjorde, thi som hygiejnisk samfundsforbedrer høstede han i virkeligheden ingen synlige frugter af sit mangeaarige slid.

Grunden hertil var tildels hans mangel paa evne til at kunne koncentrere sig om bestemte opgaver i længere tid. Todes mangeartede virksomhed var præget af rastløshed, interessen for de enkelte forskelligartede afsnit af hans brogede virksomhed slappedes hurtigt, og gang paa gang ophørte hans tidsskrifter og bøger at udkomme midt i værkerne, for aldrig senere at blive afsluttede. Han havde for mange jern i ilden paa samme tid, til at han var istand til at passe dem ordentlig. Foruden sine mangfoldige sundhedsblade, som kom meget uregelmæssigt trods Todes gentagne forsikringer om det modsatte, rystede han lærebøger, komedier, romaner og fortællinger ud af sine ærmer. Samtidig var hans tid under flere langvarige perioder stærkt optaget af omfattende litterære kampe med læger i ind- og udlandet samt af kritiske angreb paa datidens litterater og dramaturger.

Men foruden denne brist i Todes arbejdsmetode var der et andet forhold, som bevirkede, at Todes velmente bestræbelser kun kom en ringe del af samfundet til gode. Tode skrev, som han gentagne gange pointerer, *kun for de fine, højadelige og rige folk*, hvorimod han ganske oversaa de lavere stillede i samfundet, der fik lov til at sejle deres egen sø. Todes læsekreds var derfor meget indskrænket, eksklusiv og faatallig, og kun faa mennesker nød godt af hans sundhedsblade, der, fraregnet de første, han udgav, udsendtes i ringe antal og hurtigt hørte op at udkomme paa grund af abonnenternes faatallighed.

Todes hygiejniske forskrifter røber hans mangel paa virkelig naturvidenskabeligt grundlag. Hans kendskab til datidens anatomiske, physiologiske og fysisk kemiske viden var ringe, hvorfor hans hygiejniske hovedregler hovedsagelig hvilede paa de 700 aar gamle salernitanske leveraad. Tode indlader sig aldrig, eller i hvert tilfælde ganske undtagelsesvis, paa at forsøge en videnskabelig begrundelse af sine levereglers rigtighed, men nøjes nu og da blot med at meddele læserne, at han ikke nærmere kan undersøge, hvorfor det forholder sig, som han siger, men nøjes med at erklære kategorisk, »at det maa være nok, at sagen er rigtig«!

Todes hovedfortjeneste var hans forsøg paa at popularisere de gamle salernitanske leveregler, som han ved sin danske genivelse gjorde tilgængelige for sine landsmænd. Hans artiklers overskrift havde ikke sjældent en stærk hygiejnisk klang, men viser sig undertiden at være af en ren moraliserende art. Man spidser saaledes øren, naar man støder paa en af hans advarsler mod begravelser paa de københavnske kirkegaarde, fordi man tror, at han af hygiejniske grunde, af frygt for infektion af drikkevand og lignende vil løfte en advarende røst mod disse begravelser; ved nærmere undersøgelse fremgaar det, at Todes artikel udelukkende er dikteret af moralsk forargelse over, at fornemme og rige folk ønsker af forfængelighed at begraves saa nær alteret og kirkemuren som muligt.

Men trods alt og skøndt hans samtid og de efterfølgende slægtled ikke høstede fordel af Todes forebyggende hygiejniske virksomhed, fortjener han alligevel som den første danskkri- vende sundhedsapostel at mindes med ære.

TODES IKKE MEDICINSKE TIDSSKRIFTER

Efter at vi i det foregaaende har behandlet Todes medicinske tidsskrifter, skal vi kun berøre en lille gruppe arbejder, som udmærker sig ved, at indholdet ikke har nogen berøring med lægevidenskabelige, folkelige hygiejniske emner. De første tre smaa bind af denne slags skriver sig fra 1784—1786, en periode,, som omtrent falder sammen med, at Tode begyndte at

optræde som skuespilforfatter. Disse tre arbejder, »*Københavns Universal Magazin*«, »*Nyttig Underholdning*« og »*Nyt og Gammelt*«, udkom samtidig med, at Tode var stærkt optaget af sin Udgivelse af to store blandede folkelige medicinske tidskrifter, af hvilke det ene »*Sundhedsblade*« udkom paa dansk, det andet (*Der unterhaltende Arzt*) paa tysk. Denne mangesidige, omfattende og samtidige udgivelse af arbejder har voldt Tode store vanskeligheder, da han baade var forfatter, forlægger og redaktør, samtidig med at han skulde sørge for, at de enkelte tidsskriftsnumre udsendtes til abonnenterne.

Københavns Universalmagazin

kom hver lørdag, sidste nummer 34—35 er dateret juni 1784. Magazinet var det tykkeste af de tre skrifter (228 sider) og indeholdt kun underholdende læsning og fortællinger, som Tode oversatte fra engelsk, tysk og fransk, samt anekdoter og anmeldelser fra udenlandsk litteratur. Som tegn paa, at Tode paa denne tid var stærkt produktiv som skuespilforfatter, offentliggjorde han i Magazinet en original komedie, hvis titel var »*Mændenes nye skole*« i tre akter, om hvilken Tode oplyser (p. 142), at »Forfatteren til *Sundhedstidende*« har ogsaa i dette stykke benyttet sig af nogle proverbes dramatiques, men forandret og lokaliseret denne, saaledes at stykket kan anses for originalt. Iøvrigt var denne komedie den femte, han havde skrevet og den femte, hvori »kielen forliebelse ingen rolle spiller«. Magazinet levetid var kort, thi da andet kvartal var tilende, var dets skæbte beseglet, idet forlæggeren I. L. Thiele standsede foretagendet, da abonnenternes antal aftog og der intet haab var om at vinde nye. Om Magazinet skal til slut kun bemærkes, at K. L. Rahbek udtalte, at Magazinet hellere burde hedde *Københavns Pulterkammer*, da indholdet var blandet sammen, og at denne sammenblanding var grunden til, at det snart gik under.¹

Tode var ikke generet af uheldet, men fortsatte ufortrødent, thi aaret efter udkom

¹ Se *Lærde Efterretninger* 1785 p. 436.

Nyttig Underholdning
for unge læsere af begge køn.

København 4. juli 1785.

Værket var kun paa 112 sider i 8vo. I en længere fortale helliger Tode sine unge medborgere, »som er vort dyrebare fædrelands haab og glæde, sin pen og offerer dem sit ringe pund«. Endvidere skriver han, at en mand, som fra sin barn-dom er bleven undervist og øvet i dyd, vil blive den tro, saa længe han lever, og anfører Horats ord: *Qvo semel est imbuta recens servabit odorem, testa diu* (d. e. Den første lugt som karret faar, i lang tid ej forgaar). Den nyttige underholdning bestod i moralske fortællinger, populære naturvidenskabelige meddelelser, anekdoter og beskrivelser af ædle handlinger. Bogen slog ikke an, og allerede 10. novb. 1785 ophørte den, efter at 14de no. var udkommet.

Saa gik der atter et halvt aar, inden Tode paa ny forsøgte at udgive et lille bind folkelæsning under titlen

Nyt og Gammelt
lidt for enhver,

hvoraf der kun kom 6 no. fra 13. maj til 1. juli 1786, ialt 96 sider i 8vo.

Hensigten med dette blad var, bemærker Tode, at gavne og fornøje. »Dette er vel en gammel regel for alle forfattere, men de mindste har hidtil fulgt den — altsaa nyt — om den her bliver opfyldt— man vil forsøge«. Tode var hverken heldig i valget af sit stof eller dets udarbejdelse, thi af 96 sider handlede de 37 om Romerkrigene under konsulerne, og 36 sider optoges af en selskabstale »til unge landsmænd«. Syv selskabs-sange til druens og vinens pris paa tilsammen 33 vers fyldte resten af »Nyt og Gammelt« med undtagelse af 9 sider indtoges af versificerede fortællinger, fabler, oder og lignende.

Publikum paaskønnede ikke Todes anstrængelser, thi foretagendet afgik ved en stille død sex uger efter, at det var begyndt.

Freia

udkom fra september 1789 til juni 1790, ialt 188 sider i 12 no. i oktav; hører ogsaa til de af Tode udgivne uge- og maanedsskrifter, som indeholder ikke medicinske emner. Det omfatter en rigdom af anekdoter og logogrifer, et rigt udvalg af poetiske bidrag, der dels bestaar af kong Wolmers kronik, oversat fra tysk, dels en 30 sider lang, af Tode besørget, versformet oversættelse af »Hudibras«, der rækker over fire numre, ligesom Tode ogsaa lader aftrykke en af ham selv skreven kollegial drikkevis (p. 64) paa otte tryksider. Endvidere støder man paa lidt theaternyt fra Paris, »hvor der, trods de gyselige uroligheder, Paris sukker under, ingen splid kan ganske udrydde nationens attraa til skuespil«. En længere rørende fortælling af Tode »Den usynliges Brev« fylder en del af Freia, men slutningen paa historien skylder Tode os, thi skønt han p. 80 lover fortsættelse, kommer den ikke, en skæbne, som andre artikler i »Freia« deler med denne fortælling. Todes varme interesse for den dramatiske kunst ytrer sig ved, at han aftrykker brudstykker af oversættelsen af et par engelske komedier, 6 scener af »Den halte Elsker«. En enkelt artikel af mere praktisk natur, nemlig »Middel for rotter«, danner en undtagelse fra Freia's øvrige litterær-poetisk-episke moraliserende indhold. Tidsskriftet indleder hverken med en fortale eller med afsluttende bemærkninger, hvormed Tode som oftest plejede at tage afsked med sine tidsskrifter, naar de ophørte, enten fordi de ikke interesserede ham længer, eller fordi de ikke kunde bære sig økonomisk. »Freia« afsluttedes med en selskabssang, som priser de frie forhold, under hvilke menigmand og smaafolk lever her hjemme.

»Freia« sidste no., det tolvte, udkom juni 1790, og tre maaneder efter udgav han »Valhalla«.¹

¹ Se ovenfor p. 92.

Iris¹

hører ligesom »Kritik og Antikritik« ikke til de af Tode selv udgivne blade, men er for de første 5 aarganges vedkommende i den grad præget af Todes bidrag, at man kan betragte dem som et af hans børn, selv om udgivelsen var S. Poulsens, hvis navn, og ikke Todes, findes paa titelbladet.

Maanedsskriftet begyndte januar 1791, der kom fire bind, hvert paa ca. 350 sider i 8vo, aarligt. Til hvert bind hørte et register, som var omhyggelig ført og omfatter *prosaiske af-handlinger, poesier* samt *Kritik og Analyse*.

I maanedsskriftets første bind aftrykker Tode *fortalen* til den med dette maanedsskrift forbundne *Kritik og Analyse*. Han gør i den opmærksom paa de krav, der bør stilles til den, der i blade og tidsskrifter giver sig af med offentlig kritik. Tode forkaster anonymitet, thi kun den, der skriver under navns nævnelse, bør agtes som recenseur. Det er umuligt at kritisere alting, thi videnskabens mangfoldighed kræver speciel kendskab til dens enkelte grene. I Danmark mangler vi, i modsætning til Tyskland, sagkyndige kritici i de forskellige fag, og derfor vil der altid herhjemme være misvæxt i litteraturens rige. Tode vilde gerne indskrænke sig til det fag, i hvilket han i 17 aar har været en af Tysklands litterariske dommere. Men da paa den anden side den af ham begyndte kritik er bæret med bifald og ikke har været uden nytte, saa vil han alene skrive i »Kritik og Analyse« (p. 371), idet Tode dog er klar over, at han ikke kan bedømme alt, men kun anmelde det. »Det der er over min horizon (føjer han selvbevidst til) udkommer der ikke saa meget af, og jo mere fremmed man er overfor en ting, jo forsigtigere er man i sin dom«.

I første bind af »Iris« foreslaar Tode »forbedringer vedrørende Assistenshusets ledelse« til fordel for de fattige laantageres indløsning af panter, et forslag, som roses af Rasmus Nyerup i hans »Københavnsbeskrivelse« 1800, p. 650.

I marts 1791 begyndte Tode at offentliggøre sin originale og

¹ Var en fortsættelse af Valhalla (se p. 92) og sammen med Kritik og Analyse (p. 173) skulde de tage konkurrencen op med *Rahbeks* »Minerva« og »Den danske Tilskuer«.

nationale roman »Kærlighedens Nytte«, som fortsættes i de følgende kvartalsbind og først blev sluttet i 1792. Da »Iris« skulde optage konkurrencen med Rahbek og Prams »Minerva«, blev der i lighed med dette blad sørget for en oversigt over »Europas politiske forhold«, hvis forfatter var Tode, som heller ikke veg tilbage for at skrive om »Kundskab Hieroglypher og det gamle Ægyptens Gudelære«, ligesom han offentliggjorde en mængde poesier og versificerede oversættelser af fabler fra fremmede sprog. Paa pag. 353 anmelder Tode sin *Valhalla*, om hvilken han bemærker, at Herr Poulsen har lovet at optage i »Iris« alt det, Tode havde tænkt at skrive i dette blad. Ogsaa de følgende kvartalshefter af »Iris« 1791 og 1792 præges af Todes indlæg.

I februar 1791 (p. 199) anker Tode over, at Abrahamson i »Til Nytte og Fornøjelse« Nytaarsgave 1790 bruger å istedetfor aa, et bogstav, som Abrahamson i »Minerva« novb. 1789 har foreslaaet brugen af. Abrahamson forsvarer sit å i aprilhæftet af Iris p. 47 »Om det danske aa«, hvorpaa Tode tager til genmæle med stor vidtløftighed, først i okt. kvartal af Iris p. 154 senere med et nyt indlæg i januar kvartal af Iris p. 362, hvor Tode offentliggør »Et par ord igen om det dobbelte a« og lover yderligere fortsættelse, thi Tode vilde altid have det sidste ord.

Inden vi forlader 1791, skal anføres, at Tode under rubriken »Theaternyt« i oktober, p. 350, anmelder et nyt syngestykke »Lilla« eller »Sjælden er Skønhed og Dyd«. Musikken, siger han, er smuk, men teksten er pølsesnak, og den kan han ikke gøre rede for, »thi naar har man kunnet skeletere pærevælling«.

I januar kvartalet 1792 kommer han i strid med den tysk reformerte præst von *Gehren* (p. 136—217) og ender med at fraraade præsten at fortsætte striden, fordi denne, der er frisk arriveret fra Tyskland, ikke kender de danskes tænkemaade, og Tode slutter med ønsket om, at den blide fredens engel, som stedse har vaaget over de reformerte menigheder, fremdeles vil holde den i varetægt og med vældigt rystede vinger bortpuste stridsavlende — og uenigheds — sæd.

I samme kvartalshefte meddelte Tode, at han havde i sinde at udgive »en udsøgt samling af alle sine poetiske og prosaiske skrifter, som er folkelæsning, fra den *medicinske Tilskuer* (se p. 58) indtil de nu vedvarende *Medicinalblade* (se p. 93), saaledes at hvert fag bliver for sig selv og at det didhørende, som jeg selv tør haabe endog efterverdenen vil finde læseværdig, samles af de forskellige bind og hefter. Begyndelsen skal gøres med mine poetiske arbejder, hvoraf atter det første vil være fabler og fortællinger, hvoriblandt Gay's bedste fabler ville findes oversatte efter tidernes lejlighed, *læredigte, satirer, sange, dramatiske poesier* o. s. v. *Hudibras* skal findes fuldstændig oversat, og Embryonen til et originalt komisk heltedigt skal nok blive fuldbaaren«. . . .

2' kvartalshefte 1792 indledes med en original komedie i 5 akter af Tode med titlen »*Alle i Vildrede*«. Stykkets text afsluttes p. 84 med følgende ejendommelige udtalelse af Tode, der skriver: »Om dette stykke fortjener at spilles dømme publikum.¹ Skulde den kongelige direktion finde for mange personer deri, skal jeg gerne slaa 4 til 5 ihjel, thi som autor har jeg jus vitæ et necis over dem«.

I juli kvartal begyndte Tode at offentliggøre »*fragmenter af en rejsebeskrivelse*«, som fortsættes i de følgende bind af *Iris*. I betragtning af at hovedformalet med Todes fleraarige udenlandsrejse var at uddanne sig som læge og drive intern medicinske studier, undrer man sig over, hvor lidt man faar at vide om, hvad han har tilegnet sig af medicinske nyheder. Todes rejsebeskrivelse afviger i saa henseende stærkt fra »*breve fra en ung rejsende læge*« (jan. kvartal, *Iris* 1794, p. 36), hvori findes fyldige oplysninger om studieforholdene i Tyskland, beskrivelse af lægevidenskabelige indretninger, omtale af læger han traf og disses forelæsninger og videnskabelige samlinger. I sammenligning med disse breves indhold faar man det indtryk, at Tode har interesseret sig for alt andet end det lægevidenskabelige, og at formalet med hans rejse, at uddanne sig til hofmedicus og professor i intern medicin, ikke har optaget

¹ Tode var ikke forvænt i saa henseende, se under kapitlet: Tode som skuespilforfatter.

hans tanker i særlig høj grad under hans lange rejse. Todes rejsebeskrivelse er affattet ud fra det synspunkt, som enhver intelligent turist, der ikke er læge, anlægger.

Det er ogsaa ganske interessant i den unge læges rejsebreve at finde rosende omtalt de samme tyske læger professor Hoffmann og Baldinger fra Göttingen, som Tode i sine fejder dængede til med de forfærdeligste udtryk (se p. 49).

I juli kvartal 1793 berømmer Tode paa overdreven begejstret maade *Badens* »Universitets journal«, idet han udbryder: »Hvem der kan føle værdien af det nøje prøvende, det rigtigt værende, det koldblodige og grundige, det alvorlige og strenge, midt iblandt det tumultariske, begejstrede, legende, som tidens genius frempuster med sine vinger, den vil sætte tilbørlig pris paa det nye halvaarsskrift« o. s. v.

Det er ganske interessant i vore dage, hvor planer om den hurtigste og bedste forbindelse mellem København og Hamborg via Lolland—Femern har aktuel interesse, at læse i januar kvartal af *Iris* 1793, p. 280, at Tode allerede den gang for 150 aar siden anbefalede ruten som den hurtigste og bedste.

I samme kvartal findes en del poesier af Tode, saaledes »ved en Kalvesteg« (p. 72). P. 143 er aftrykt en lang selskabs-sang paa 10 vers, som handler om *en Kalkunsteg* samt en sang paa 13 vers (p. 148), som han kalder for »*Torskevisen*«, hvis første vers lyder som følger:

O, du den første og den bedste
Blandt dine brøders store tal!
Du os paa denne højtid gæste
Og lækker gane kildre skal,
Vid, du hos os er lykkelig
Ei skal din lige æde dig.

hvilket giver en forestilling om Todes evner som humoristisk digter og versemager.

I oktober heftet 1793 findes en del af Tode skrevne anmeldelser dels vedrørende nye skuespil dels en nedsættende kritik af den evangelisk *christelige psalmebog*. Under rubriken

»*Theaternyt*« meddeler han, hvilke nye skuespil er opført paa det kgl. Theater, og blandt disse nævnes »*Husarerne*«, et syngestykke af Tode, musikken komponeret af regimentskvartermester Wedel (p. 175). »*Husarerne*« blev opført 1793 paa kongens fødselsdag (se *Iris* januar kvartal 1794, p. 210).

Om *sig selv som digter og forfatter af bordviser* findes flere fornøjelige udtalelser i *Iris*. Saaledes udtaler Tode (p. 327, 1793 oktober kv.) i sin anmeldelse af »*Nyeste samling af selskabssange*, især for blandede selskaber 1793: »Dersom jeg nægtede, at det smigrede mig i saa hæderfuldt selskab, saa sagde jeg usandt og tilstod ugærne at ville undvære denne ære, saa spadserede jeg ligeledes forbi sandhed. Kun en ting beder jeg læseren at erindre, at jeg er en af de autorer, som udgiveren (Poulsen) staar mest i forbindelse med. Jeg har bestandig del i hans *Iris*; han er forlægger for mine værker. Det er altsaa ganske naturligt galanteri af ham, at han anmoder vor fælles ven Herr Haste at tage mig med paa Pegasus og saa sætte mig ind imellem Biskop Balle og Kaptain Abrahamson, hvorpaa han rider videre, for at hente flere ...

Hvad de *bordviser* angaar, som jeg har gjort, da glæder det mig at have indført dette slags digte i den poetiske praxis. Jeg har hørt, at denne ide og dens virkeliggørelse har vundet nogle af vore bedste digtere og litterariske fædrelandselskeres bifald. Dette nye vehikel og digere satire har moret dem. Men hvad mere er, de er blevne lastede af dem, jeg umulig kan fortryde at blive lastet af. Nu ved man, at dadel fra visse kanter kan være en lige saa kraftig opmuntring, som ros fra andre; jeg bør altsaa ikke være tvivlrædig om, hvad jeg har at gøre«.

I samme bind p. 104 skriver Tode et Københavnerbrev til hofboghandler Poulsen, som er rejst en tur til Norge. Brevet er skrevet i juni 1793, da Tode fortæller, at det vrimler med folk fra landet, der skal annamme renter og betale, i hvilken anledning Tode udbryder: O! Ellefte! blandt alle dage den gyseligste din stygge komme fører med og jammer følge dine fjed, hvor mange hjerter vilde gløde, hvor mange tunger kvæde tak, om Rundetaarn dig vilde støde en gang ud af vor almanak.

Tode har tidligere i en polemik med Rahbek paastaet, at

han ikke dyrkede klubber, som blomstrede stærkt paa de tider, men det passer næppe, ligesom det modbevises direkte af Tode's udtalelse i den ovenfor omtalte epistel til hofboghandler Poulsen, hvori han slutter med at sige, at resten maa vente, »indtil vi med gammen i *Dreiers klub kan sidde sammen*, og bollen ryger paa vort bord og venner munter halvkreds slutter og graadig nyder dine ord om ædel Norges flinke gutter«.

I sammes aprilhefte 1793 findes en del viser f. ex. »en Harestegssang«, en balvise o. s. v. samt en rosende omtale af Olufsens skuespil »*Gulddaasen*«, som lige var opført anonymt for første gang.

De første bind af *Iris* var fyldte med bidrag fra Tode, men efterhaanden mistede han interessen for den, hans artikler blev sjældnere, og efter at han i 1796 foråret havde faaet et slagtilfælde, hørte samarbejdet med *Iris* op.

Iris fortsattes fra januar kvartal 1795 under navnet *Iris og Hebe*, men med samme form og indhold som før.

Man studser lidt over denne titelforandring, begriber ikke, hvorfor navneforandringen havde fundet sted, indtil man læser forklaringen, forfattet af Tode, som under titlen »*Captatio benevolentiae*« trykt i *Iris og Hebe* jan. kvart. 1796, p. 134, anbefaler navneforandringen i en 11 sider lang artikel i form af et langt epos, ret vittigt, men meget knudret og noget vrøvlet i tankegangen. Tode formoder, at abonnenterne er blevne trætte og gnavne ved at se *Iris* stadig serveret i blaat omslag. »Den muntre *Iris* dagen vækker, den faure *Hebe* nektar rækker«, derfor skal de nu i forening for fremtiden dele maanedsskriftet ud til publikum. Nogle holder mere af den brunette *Hebe*, medens andre foretrækker den blonde *Iris*, »de begge banke paa en dør, et skyldig knix de begge gøre, det paafund gør vor Poulsen ære ... Kort sagt for en nu to at sende, det er en ganske snild prospekt«. Nogen betydning for maanedsskriftets fremtid fik denne navneforandring ikke, men Tode fik lejlighed til at skrive sin *Captatio benevolentiae* og derved at røre sin pegasus.

I januar 1796 findes den tale, som Tode holdt i det forenede *Selskab* paa dettes 21. stiftelsesdag d. 26. novbr. 1795. Sel-

skabet stiftedes for 20 aar siden af en forening af sexten mænd til *indbyrdes fornøjelse og sindsadspredelse efter nyttige sysler*, og det var 17 af denne forenings brødre, som for ni aar siden havde stiftet *Selskabet for Efterslægten*.

I juli kvartal 1796 findes en interessant beretning af Tode »*Om mit ophold paa Fredensborg*«. Han var da 60 aar gammel og der var forløbet ca. 30 aar efter hans ophold ved Frederik d. Vtes hof. Tode erindrer sin daværende velynder og velgører, hofchirurgen justitsraad *Braun*, om hvem han siger, at han havde nogen fejl, som ligger til det klima, han levede i: »Han havde en bestilling ved hove og det er moralsk usundt«. Tode raadførte sig med ham i alle svære sygdomstilfælde, hvilket lagde grundvolden til hans bestandige og uforanderlige godhed for ham. Tode omtaler specielt, at *Braun* har i sin tid hørt collegier hos *Friedrich Hoffmann* og *Stahl*, hvad der sikkert, gennem det *Braun* lærte ham, har præget Todes lægebehandling senere hen i livet, idet denne udmærkede sig ved sin simpelhed, hvilket han siger var i overensstemmelse med *Brauns* kurmethode og mindede stærkt om de af *Stahl* indførte principer ved behandling af indvortes sygdomme (se ovenfor under afsnittet: Tode som universitetets lærer og læge, p. 22). *Braun* var en studeret mand, der kunde sin latin, og det har sikkert glædet ham at mødes med Tode paa dette omraade. Naar Tode var alene paa medikamentstuen i kavalerfløjen paa Fredensborg, hvor han og *Braun* mødtes daglig til lægekonsference, nedskrev Tode med sirlig skrift paa kvartblade latinske tankesprog, som han fortrinsvis hentede fra Horats *Oder*. Tode aftrykker sin Horatske yndlingsmaxime:

Lætus in præsens animus quod ultra est
Oderit curare et amara lento¹
Temperet risu Nihil est ab omni
Parte beatum

Denne Horatske sentens har Tode aftrykt i *Iris* og *Hebe juli kvartal* 1796, p. 261, men enten har hans hukommelse

¹ Istedetfor *amara lento* har Tode: *acerba læto* og *temperat* for *temperet* og istedetfor *nihil est ab omni* har Tode *nihil est exomni*.

svigtet ham, eller han har sjusket med korrekturen, thi det, der staar i Iris og Hebe, passer ikke helt med originalen, saaledes som den er gengivet i Lembckes udgave af Horats Ode 1883, liber II 16, p. 121, 7. vers.

Den ordrette oversættelse er ifølge bibliotekar *Alfred Krarup*, der har været saa venlig at besøge den for mig, følgende:

Vort sind nyder øjeblikket
og bekymrer sig ikke om fremtiden
men formilder den bitre skæbne
med et roligt liv
intet er lykkeligt fra enhver side.

Den samme Odes vers er frit gengivet af digteren *Axel Juel*¹ saaledes:

Aldrig i verden naaes den sande lykke
nyd da hvert Nu, lad fremtids uro hvile
Bitterhed kan det muntre sind forsøde
blot ved at smile.

Tode udtalte sig om alting, saaledes skriver han f. ex. i »Iris og Hebe« 1796 III, p. 87 »Om theologiske undersøgelser« henvendt til pastor Mourier ved fransk reformert kirke. Han discuterer heri religionssager, skønt Tode, som han selv siger, ikke forstaar noget af det (p. 90).

I foraaet 1797 ramtes Tode, som ovenfor nævnt, af en hjerneblødning, der lammede hans højre side, og paavirkede hans taleevne, og fra den tid hørte hans bidrag til »Iris og Hebe« op med at flyde (dog ikke ganske), thi i aargangen 1797 træffes en større kantate forfattet af ham til højtideligheden i Det forenede Selskab 27. maj samt et par andre smaa-sange, men i de følgende aargange 1798—1805 findes intet af Tode.

Inden vi forlader omtalen af Todes virksomhed ved »Iris«, skal hans bidrag til belysning af *europæiske politiske forhold*

¹ *Axel Juel*: Horats Ode i Gyldendals boghandels smaa digtsamlinger 1923 p. 59. »Om fred i sindet«.

berøres. Under rubriken »Udsigt over Europa« behandlede Tode politiske begivenheder i de europæiske lande og fik her ved lejlighed til at lufte sin misfornøjelse med revolutionen i Frankrig. I forskellige hæfter af maanedssbladet »Iris« 1791 taler Tode om Frankrigs fremfusende revolution, thi det som England har arbejdet paa i halvfjerde hundrede aar, vil de hede Gallier gøre færdig i mindre end halvfjerde aar, men følgen er ogsaa, at resultatet bliver slet, og at landets velstand ødelægges. Den regeringsform, som er indført, kan ifølge alle tidsaldres erfaring ikke bestaa. Det er altid lærerigt, naar de vise forfalder til daarskab. Tode udbryder: Frankrig, ulykkelige Frankrig, og raser mod Nationalforsamlingen, ligesom han opfordrer royalister og de fremmede magter til at forene sig mod deres fælles fjender, ligesom han haaber, at de nationer, som gerne vil lege revolution, vil tage et nysepulver for at klare hjærnen og se, hvad saadan en forfatning kan føre til.

Disse udtalelser affødte fremkomsten af et anonymt skrift: *Aufforderung zu einem Zuge gegen die Nationalversammlung in Frankreich* (aus einer dänischen Handschrift übersetzt Hamburg 1791, 42 s., hvis forfatter var Frantz Wilhelm Trojel, f. 1746, d. 1816 (se Erslevs For. lexikon III 1853, p. 402), hvori der ironiseres over Todes affejende stilling til den franske revolution og forfatteren udtaler det ønske, at »Hr. professor Tode wird sich überreden lassen mit ins Feld (gegen die Nationalversammlung in Frankreich) zu ziehen, wenn nicht als oberste Feldarzt, so doch wenigstens als einer *Tyrtäus*; und sollte dann wider alle Wünsche und Vermuthungen euer vorhaben mislingen, sollte ihr den Tod finden, wo ihr die glänzendsten Lorbeeren suchtet, so werden auch unsere Tränen fließen, so wird auch *Tyrtäus Tode* in unsterblichen gesängen ein Denkmal errichten, — aere perenneus

Regalique, situ Pyramidum altius,
 Qvod, non imber edax, non Aquilo impotens
 possit diruere

(som ikke den graadige regn, ikke nordenvinden
 er istand til at ødelægge).

Herpaa svarede Tode ved at udgive en 8 sider stor piece: *Ydmygst bøn og begæring til forfatteren af skriftet: Auforderung zu einem Zuge gegen die Nationalversammlung in Frankreich saavel som til andre den franske revolutions venner i Danmark*, København 1791, hvori han i henhold til trykkefriheden, der hersker i Danmark, beder de ædle og gode herrer om at lade ham beholde sin ret til at dømme om en sag, som ikke mere vedkommer dem end ham, og lade ham være fri for uhøfligheder, naar han umuligt kan have fornærmet dem i andet, end *at han ikke er af deres mening*.

Tilskuerne
et Ugeskrift
af blandet indhold
første Bind
København 1793.¹

Tidsskriftet udkom anonymt 11. Januar 1793. Det foregaves at være udgivet af 9 personer, alle pensionister men forskellige i køn, alder og stand. De bor sammen, hver i sit værelse, men mødes om aftenen i en fælles sal, hvor de læser blade og fortæller hinanden, hvad de har oplevet og gør anmærkninger derover. De i »Tilskuerne« offentliggjorte artikler hidrører fra disse 9, hvis navne er: Anathocles, Barbarossa, Fiorella, Kronion, Heliodorus, Petronella, Adrianus, Ulva og Rosimunda. Anonymiteten varer imidlertid ikke længe, thi allerede ved slutningen af første bind (p. 397) opgiver Tode den og fortæller, at det er ham alene, der udgiver »Tilskuerne«. Han har moret sig over at høre folk rive ned paa de første numre, som efter deres mening var noget tosset væv og vaas, skønt de var

¹ Paa titelbladet af 1. bind af *Tilskuerne* anfører Tode sin Yndlingsmaxime: *Ipsa varietate tentamus efficere, ut alia aliis qvædam fortasse omnibus placeant* (Plinius *Epistolæ*), hvilket betyder: Vi forsøger ved selve afvekslingen at naa til, at noget maa behage nogle, andet andre og maaske et og andet alle.

skrevne af den samme forfatter, »som man i 20 aar har gjort den ære at erkende for en af de vittigste og som man endog i »Minerva« har bevist den hyperboliske høflighed at kalde Cræsus paa vid«. Man bebrejdede ogsaa Tode, at han havde benyttet titlen »Tilskuerne«, fordi der allerede fandtes en anden »Tilskuer«, men Tode hævder, at han har forretten til denne titel, da han allerede for 20 aar siden (se p. 58) har udgivet en »Tilskuer« (Tode tænker paa sin »Den medicinske Tilskuer« 1771).

I første bind fortæller forfatteren under det fingerede navn »Fiorella« (p. 29), hvorledes han havde begivet sig til Østergade, forsynet med en bog hvidt papir, hvori der under visse rubriker skulde indføres al den stads, som de spadserende damer havde paa, for at se hvorvidt mangfoldighed og forskellighed i pynt kan gaa. Resultatet var imidlertid daarligt, fordi vejret var slet, men forfatteren haabede paa bedre resultat en anden dag, naar der var stor højtid f. ex. en concert eller jødedaab i en af kirkerne.

P. 33 fortælles en skrækkelig røverhistorie om, hvorledes en brud i nærheden af København blev traadt ihjel af gæsterne efter at være kastet omkuld paa gulvet. Efter en lang og omhyggelig referering af hvordan slige rygter opstod paa grundlag af sludder og vrøvl, slutter det med en moral, at man ikke skal løbe med sladder, men tale sandhed.

Mange forskelligartede emner behandles som: Tiggere i København, fornemme officerers ligbegængelse, anekdoter o. s. v. I en del sange af Tode behandles alle mulige forhold i digterisk form, som naar han synger »Amagertorv til ære« (p. 62), eller naar han under højst vexlende forhold angiver »Den rette vej«. Paa p. 105 træffer man en hyldestsang til skuespiller herr Knudsen, medens det nye gyldne A. B. C. (d. e. leveregler) belyses i et digt paa 25 vers. Skuespiller Frydendals evner som fremstiller af skolemesteren besynges p. 113 i et digt, og aftenstjernen hyldes paa vers p. 143. Napoleons krige spores i »Tilskuerne« i form af »Militariske tanker af en østerisk officer«. Man støder hist og her paa epigrammer, gaader og breve, hvori der rettes forespørgsler indsendte til »Tilskuerne«, som besvares

i det følgende nummer af Tode, ligesom der p. 137 ankes i en længere artikel over det ulyksalige raadgiveri, som alt for mange mennesker befatter sig med, og for hvilket ofte en medborgers ære bliver et offer. Et andet sted (p. 161) fortælles om de nye herlige forbedringer i fangevæsenet, og man studser noget ved at træffe paa en elegie »Over store Marenstab«, p. 167, idet det viser sig, at »Store Maren« var den ølflaske, som kunde rumme tre potter, og elegien skyldes den ulykke, at den faldt paa gulvet og gik i stykker.

P. 172 omtales forskellige slags aristokrater som *Fødselsaristokrater*, *Grunkearistokrater* og *Kløgtaristokrater*, til de sidste hører mænd, hvem himlen har skænket store forstandsgaver. Saa læser man en række prosaiske artikler, f. ex. »Betragtninger over politiets nye uniformer« (p. 233 og 284). Om botanikeren *Øder* findes en interessant indsendt nekrolog, p. 321, hvoraf fremgaar, at han var født 1728 i Ansbach og døde 28. januar 1791 som landfoged i Oldenborg. — En fortælling med titlen »Coelestine« fylder hele no. 39, 46 og 48, og et særdeles omfangsrigt epos om »Woldemar og Gertrud« breder sig over flere numre, ligesom Tode i to numre har indrykket to sange om Gammelstrand. Som det fremgaar af det ovennævnte, var indholdet af første bind meget blandet og ikke medicinsk.

Det andet bind var en direkte fortsættelse af første bind, saaledes at baade nummereringen og pagineringen var fortløbende i de to bind; II bind begyndte med no. 53 og pag. 401 d. 7. novbr. 1793 og fortsættes til no. 94, der udkom 28. oktober 1794 og med paginering fra 401—732. Indholdet var som første bind en blanding af prosa og digt. Tode discuterer klubbernes fordele for publikum og hæver digteren *Thomas Thorups* syngestykke »Peters bryllup« til skyerne, da det opførtes, »da vor elskede kronprinsesse første gang efter sin opkomst fra barselsengen glædede Thalias tempel ved sin nærværelse«. I syv artikler bliver moderne behandlet. Saa findes der tre fortællinger, nogle fabler og et langt digt om Musiken (p. 465), som han var en stor ynder af, om tallotteriet (p. 167) og desuden en række sange til vinens pris samt adskillige epigrammer.

Af en erklæring p. 561 erfarer man, at teksten til Todes syng-

stykke »Husarerne« ikke forelaa trykt, da det opførtes første gang 1793 (se p. 132), thi han ansaa de første forestillinger af et endnu utrykt stykke kun som prøver, forfatteren anstillede for at faa at vide, om det vandt publikums bifald, og kunde da eventuelt rette mulige fejl. Imidlertid havde han haft den glæde, at der kun ankedes paa enkelte steder, som han haabede paa kunde forbedres, naar han fik det udgivet. I sammenhæng hermed nævnedes Tode, at han havde forandret tre gange paa skuespillet »Søofficererne«, og at baade stykket og forfatteren havde vundet derved (se nedenfor under afsnittet »Theaterkritikeren og Skuespilforfatteren Tode«).

Tode er begejstret over to mærkværdige opfindelser: *Luftmaskinen* og *Telegrafan* eller signalanstalten, som gør aaret 1794 uforglemmelig saa længe verden staar.

Da *Christiansborg brændte* d. 26. febr. 1794, følte Tode sig foranlediget til at skrive et længere digt formet over »Kong Christian stod ved højen mast«. Som eksempel skal første vers aftrykkes:

Se Christiansborg saa klippefast
I røg og damp!
Se luen gaar med graadig hast;
Alt højen loftets hvælving brast;
Alt staar den svære marmor-last
I røg og damp.
Kom hjælp nu hver, som hjælpe kan;
Med ilden vov for Christian
En Kamp.
o. s. v.

»Tilskuerne« delte samme skæbne som de øvrige *Tode'ske* produkter, thi trods forlæggeren, bogtrykker Poulsens opfordring i en fodnote p. 432 til at abonnere paa »Sundhedsjournalen« (som udkom 29. april 1793) og »disse blade«, maatte »Tilskuerne« høre op d. 20. okt. 1794.

TODE SOM SKUESPILFORFATTER OG DRAMATURG

Naar vi nu tildags mindes Tode, er det særligt som læge og professor i medicin ved Københavns universitet i forbindelse med hans ovenfor beskrevne virksomhed som vor første hjemlige samfundshygieniker.

De fleste aner ikke, skøndt det fremgaar af hans autobiografi, at han fra ungdommen har været stærkt litterært interesseret og at han, samtidig med at han stod i lære hos hofkirurg Wohlert, dyrkede i smug de skønne videnskaber, og denne lyst til at sysle med andre interesser end de lægevidenskabelige fulgte ham troligt gennem livet. Det var ogsaa, medens han boede hos Wohlert paa Købmagergade, at han nærrede stor interesse for theatret og skuespilkunsten, hvilket fremgaar af Todes udtalelser i det af ham udgivne »*Dramatiske tillæg til Musæum og Kritik og Antikritik*« 1789, p. 64, hvor han oplyser, at han som flittig tilskuere allerede 1757 (Tode var da 21 aar gl.) blev bekendt med nogle af de da levende, uforglemmelige skuespillere Londemann, Madam Linkewitz, Hr. Clementine og Hortulan. Nogle aar senere, da han kom hjem fra sin udenlandsrejse, blev han huslæge hos Clementine, og manges en time, skriver Tode, har jeg hørt ham fortælle om theatrets oprindelse og tilvæxt og sige sine tanker om, hvad der blev opført og hvorledes det blev spillet. Desværre nedskrev han intet af, hvad han i saa henseende fik at vide af Clementine, som var en stor skuespiller fra Holbergs tid, hvilket vor udmærkede

theaterhistoriker Robert Neiiendam i et brev af 6/9 1939 har fortalt os, var meget beklageligt, »da vi ved saa overordentlig lidt om Holbergs daglige færd i den institution, hans aand havde muliggjort«.

Medens Tode som ung ivrigt studerede fra tilskuerpladsen, hvad der foregik paa theatret paa Kongens Nytorv, kom han en kortere tid, 1771—72, i mere intim forbindelse med theaterverdenen, idet han ansattes ved den af den theaterinteresserede Christian VII indkaldte franske theatertrup, som optraadte paa Hoftheatret paa Christiansborg, og hvis direktør var Enevold Brandt. Det var Brandt, som havde faaet Tode ansat, men dennes virksomhed som theaterlæge var kun kortvarig, thi efter hofrevolutionen i januar 1772 sendtes skuespillerne hjem til Frankrig, og Todes gærning som theaterlæge var endt. Imidlertid har Todes flittige omgang med den franske skuespillertrup bidraget til at stimulere hans levende interesse for theatret og skuespil særligt paa en tid, hvor der fandtes en forbavsende mangel paa gode danske originale komedier. De skuespil, som den danske skueplads kunde byde paa, var nemlig, fra regnet Holbergs komedier, meget middelmaadige, og synderlig bedre var de ikke, da Tode i begyndelsen af firserne fremtraadte som skuespilforfatter.

Vi skal blandt de forfattere, hvis stykker Tode rimeligvis har overværet opførelsen af, nævne *Joachim Richard Paulli*, som forsøgte at gøre Holberg rangen stridig som komedieforfatter. *Th. Overskou*¹ fortæller, at Paulli, da det første danske theater aabnede d. 23. sept. 1722 i Grønnegade, hvor *Holbergs politiske kandestøber* blev opført første gang d. 27. sept. samme aar, debuterede som forfatter af et originalt stykke, hvis titel var »Dend seendes blinde, en comedie paa tre akter«. Om den udtaler Overskou, at den var lige saa flau og mat, som Holbergs lystspil var vittige og lunefulde. Tode har haft lejlighed til at se dette stykke, thi ifølge Rahbek² blev det opført ni gange paa det af Frederik d. V. aabnede theater paa Kongens

¹ *Th. Overskou*: Den danske Skueplads I 1854 p. 213.

² *Rahbek*: Bidrag til den danske Skueplads' Historie, København 1822 p. 43.

Nytorv, hvor det spillede sidste gang 12. okt. 1768, og da var Tode 34 aar gl. lige hjemkommen fra sin udenlandsrejse faa maaneder i forvejen. Paulli var en modstander af *Holberg* og skrev flere komedier om julestuen og maskeraden, ligesom han havde den dristighed at omarbejde *Holbergs* »den politiske kandestøber«, i hvilken anledning *Holberg* tog til genmæle og forsikrede, at dersom han vilde bruge repressalier for Paullis adfærd imod ham og hans kandestøber og examinere »seendes blinde til gengæld, skulde han forundre sig over, hvordan han var kommen paa de tanker at agere comedieskriver. I sin fortræffelige bog om den danske komedies oprindelse¹ udtaler *Eiler Nystrom*, at Paullis virksomhed som komedieforfatter stod daarligt maal med hans gode villie, og at resultatet maatte blive daarligt paa baggrund af *Holbergs* digtning.

Todes smag blev næppe forbedret ved at se Paullis skuespil blive opførte, og blev heller ikke bedre ved at studere *Charlotte Biehls* dramatiske produkter, som fremkom 1764 med »Den kærlige Mand«, der som den første originale danske komedie efter *Holbergs* død opførtes det aar paa den danske scene. Det var en efterligning og klodset overdrivelse af *Goldonis* »Den kærlige Kone« og overgikkes kun i slethed af et andet af jomfru *Biehl* skrevet stykke, som hed »Haarkløveren«, der opførtes første gang 16. januar 1765, men gik kun fire gange over scenen.

Det var i denne de originale komediers dødsvandsperiode, at Tode afslørede sig som dramatisk forfatter og vakte en del opsigt ved sine to første skuespil, der ragede op over, hvad der paa den tid var fremkommet af originale danske skuespil. Siden 1779 havde Tode i stilhed syslet med at skrive komedier. Af disse offentliggjordes der i tiden 1782—84 ikke mindre end fem originale komedier, af hvilke dog kun de tre første, 1) Sø-officererne eller dyd og ære paa prøve, 2) Ægteskabsdjævelen eller bankerotten og 3) Bussemanden eller Oldfux forvandlinger blev opførte, medens resten ikke naaede saa vidt.

¹ *Eiler Nystrom*: Den danske Komedies Oprindelse, Kbhvn. 1918 p. 161.

Søofficererne eller dyd og ære paa prøve

blev første gang opført 31. januar 1783¹ og naaede det respectable antal af 29 opførelser i tidsrummet 1783—1815. Det opførtes i første sæson syv gange, blev henlagt i tre aar, fik i sæsonen 86/87 kun tre opførelser, medens de øvrige 19 opførelser er fordelt over de følgende otte og tyve aar med en eller to opførelser i hver sæson; opførtes sidste gang 17. mai 1815.²

Det var i »Søofficererne«, at *Adam Oehlenschläger*, i sin kortvarige virksomhed som skuespiller, optraadte d. 5. sept. 1786 som George King, en søløjtnant paa halv gage.

Første udgave af Søofficererne
eller dyd og ære paa prøve
en
original komedie
i fem akter
København 1782

offentliggjordes, før stykket indleveredes til theatret, fordi, som Tode fortæller, i »Noget til Slutning«, manuskriptet havde en forfærdelig længde, var i sex akter,³ og fordi han troede, at en dramatisk forfatters første forsøg, hvoraf man skal dømme, om han har et kald til at skrive for theatret, bør udgaa i trykken førend det opføres. Stykket blev under trykningen ganske omarbejdet og sammentrukket til fem akter, »saa at jeg ikke mere frygter, at det vilde gøre mindre lykke paa theatret end i kabinettet«.

Stykkets idé stammer fra en engelsk anekdote, som Tode havde fundet sept. 1777 i et magazin, »men sammenlignet med stykket vil man finde, at de syv ottendedele hører mig til«. Første udgave indledes med en underdanig dedikation til hendes kgl.

¹ Ifølge Aumont og Collin: Det danske Nationaltheater 1748-1889.

² I fortalen til I. C. Langes: I. C. Todes udvalgte Skrifter, Kbhvn. 1834 blev søofficererne »undertiden opført endnu«.

³ Tode anmeldte stykket i dets oprindelige sexaktede format til subscription i Sundhedstidende 1781.

majestæt dronningen, der slutter med følgende ord: Men naar en Juliana Maria værdiger mit ringe forsøg med et allernaadigst bifaldssmil, saa ville alle skinsyge og hyklere tabe modet, og jeg vil under vor store og gode dronnings beskyttelse kunne fuldende et andet, næsten færdigt stykke.

Todes Søofficerer var ifølge Rønning¹ et eksempel paa det moraliserende drama. Stykket er konstrueret udelukkende ud fra den tanke at vise dydens sejr over slethed, den førstes belønning og den sidstes straf, og denne tanke er gennemført paa en meget plump maade, saa at de moralske ribben stikker overalt igennem det poetiske kødlag. Den mand, der er uroen i stykket, fortsætter Rønning, den der sætter handlingen i gang og holder den gaaende, er greven af Worthington. Han er den concentrerede ædelhed. I første scene, hvor han taler med Lord Bellamy, der undrer sig over, at greven har opgivet sit ministerembede, fortæller denne, at han har forsøgt at gøre som privatmand, hvad der ikke lykkedes for ham som statsmand, nemlig: »at opmuntre modfalden flid, at sætte miskendt fortjeneste i sit rette lys, at redde undertrykt uskyldighed og at frelse en vankende dyd af fare; det er min daglige syssel og min sødeste fornøjelse«. Stykket ender med, at alle gode belønnes og de onde straffes. Inden tæppet falder for sidste scene, synger løjtnant Kings baadsmand Jack en sang til sømandens pris, hvis første strofer:

Vi sømænd gør ej mange ord,
vi hverken hykle eller prale

endnu lever i den danske nations bevidsthed som det eneste folkelige minde om Tode.

Anden udgave af Søofficererne var den afkortede og til de kongelige skuepladers brug omarbejdede »af forfatteren til Sundhedstidenden«, København 1782. Da stykket gjorde lykke, mente Tode ifølge sine udtalelser i Sundhedstidenden, at det var, fordi han havde fundet den rette vej til naturens hjerte og fremsat karakterer og maximer, som ikke kunde andet end

¹ Rønning: Rationalismens historie II p. 346.

behage, og at mangfoldige tilhørere hørte i stykket deres eget hjærte tale.

Tode var henrykt over den lykke, stykket gjorde, og tilskrev det stykkets indre værdi, men den offentlige mening, repræsenteret af Lærde Efterretninger,¹ gød dog nogen malurt i bægeret, idet anmelderen bemærkede, at stykket kun var over det middelmaadige, men tilføjede, at da et nyt originalt stykke var et saa sjældent syn hos os, maa det dog vække opmærksomhed her hjemme. Anmelderen var *W. H. T. Abrahamsen*, som var født i Slesvig 1744 og siden 1792 ansat som lærer i dansk ved landkadetakademiet, og som saadan var han den første her i Danmark, som gav offentlig undervisning i modersmaalet. Recensenten havde en del at udsætte paa stykkets udviklede konstruktion og dialogernes vidtløftighed, men trods stykkets naivitet og ubehjælpsomhed erkender han dets værd, skøndt det ingenlunde er et mesterstykke. Naar det trods sine svagheder har vundet bifald, er grunden den, siger recensenten, at Tode er bleven publikums yndlingsforfatter, en opfattelse, som Tode selv delte, thi i den prolog, som han selv havde skrevet, og som skuespiller Schwartz fremsagde, finder man følgende, der havde direkte adresse til Tode:

Jeg kan ikke troe, parterret nener
at dømme strængt. De har for mange venner
ved Deres muntre Sundhedstidende.

Mærkelig nok havde Tode til den tredie forestilling af »Sø-officererne« lavet en ny og forbedret prolog, i hvilken anledning recensenten i Lærd. Eft. udtaler sin forundring, eftersom han ikke kan begribe, at en prolog, som kun skal fremsiges ved den første forestilling, skal optrykkes paany i forbedret skikkelse. Paa den anden side har prologen ganske vist vundet derved, thi Tode har i den nye udgave udeladt den besynderlighed, at han vil skænke publikum alle dets daarligheder, naar det til gengæld vil skænke stykket sit bifald. I prologen opregnes indholdet af sundhedstidenden, hvilket giver recensenten lejlighed til at bemærke, at man her genkender hr.

¹ L. Eft. 1783 p. 199.

forfatterens løjerlige sammenparring, hvilket fremgaar tydeligt af følgende citat :

Velsignet puff, tolv retter smørrebrød,
geniemænd, faaremælk, æblegrød
ja, pøsegilder, konsultationer
og valbygæs og stadens amazoner.
Uhyre spænder, bitte kritici
og kærlighed og cremor tartari,
nathuer, frikadeller, pebersvende.

I sandhed en mærkelig prolog til et skuespil, der handler om »Søofficererne eller dyd og ære paa prøve«.

I slutningen af stykket fortæller personerne, hvad meningen med stykket har været, hvilket giver recensenten anledning til at bemærke, at hvad enten det kan belægges med Diderot's autoritet eller ej, er det næppe nogen skønhed. Recensenten kan nok begribe, at det ikke kan nytte at slutte et skuespil med almindelig snak (*locus communis*), hvorunder tilskuerne faar tid til at lægge lorgnetterne i lommen, lægge hat og stok fra sig, trække handskerne af o. s. v., men dette ligner jo en hel katekisation, naar greven af Worthington spørger, hvad lærdom enhver kan drage af hans eksperimenter, og det gør da enhver regnskab for, og tilskuerne forholde sig da som ved en moral.

Straalende af selvglæde skrev Tode i »Ny Sundhedstidende« »Et par ord om forfatterens komedie og prologus«, hvori han udtrykker sin henrykkelse over den lykke, han har opnaaet ved at vinde plads blandt nationens heldige dramatiske digtere, ligesom han i anledning af kritikken i Lærde Eft. skrev i »Ny Sundhedstidende« »Et par ord om komedien Søofficererne«, og atter og atter vender han tilbage til Lærde Eft.s kritik, mod hvem han retter sin modkritik.

Der findes endnu en af Tode udgiven Tredie »afkortede og forbedrede« udgave af Søofficererne, uden aarstal, som R . . . . k (Rahbek) anmeldte i Lærde Eft. 1785 1. april p. 198. Rahbek var paa den tid angrebet af Tode, fordi han havde

udtalt sig nedsættende om »Søofficererne«, »Bussemanden« og »Ægteskabsdjevlen«, af hvilke de to sidste havde haft en krank Skæbne. Denne kritik havde endda været saa kraftig, at Tode ifølge Ny Sundhedstidende havde anlagt sag mod en af Lærde Efterretningers recensenter. Rahbek udtaler sig skarpt om den tredie udgave af »Søofficererne« og siger blandt andet: Saa behageligt det var for os at miskendes og angribes af en digter, vi fra mere end en kant agtede, saa kært og smigrende maa det være os, at se af denne udgave, at han ikke mere kan anse vore indvendinger for fostre af misgunst eller bihensigter, da han har gjort os den ære at følge dem. Hvor vilde vi ikke tro recensentskabets besværligheder og ubehageligheder belønnede, kunde vi engang haabe at se en udgave af Asmus og Rasmus, som holdt sig til sagen og ikke var fyldt med fornærmelser; og af hans vaabendragers tillæg, fri for grovheder, i det mindste fri for grovheder sagte i en tone, der er ingen mand anstændig, mindst en mand af hans stand.

Todes afkortede og forbedrede udgave af »Søofficererne« findes i hans samlede udgave »Nye originale Skuespil« 1790, V, no. 1.

Søofficerernes gunstige modtagelse paa scenen bibragte ham, som berørt, den tro, at han var en fremragende dramaturgisk forfatter, og at hans virkekreds i saa henseende var for lille i Danmark, hvorfor han lod Christian Heinrich Reichel oversætte den til tysk: »*Die Seeofficiere oder Tugend und Ehre auf der Probe*«, Lustspiel in fünf Akten von dem Hofmedikus und Professor Tode zu Kopenhagen (Leipzig 1784 juli). Denne tyske udgave dediceredes til Excellenzen Christian Friedrich v. Numsen, direktør for Øresunds toldkammer og den vestindiske handel. Tode har foretaget en række textforandringer, slutningsscenen er omarbejdet og baadsmandens sang »Vi sømænd gør ej mange ord« er udeladt. Oversætteren oplyser i fortalen, at stykket indtager en fremragende plads blandt hofmedikus Todes skuespil.

Tode havde som ovenfor anført i »Søofficererne«s dedikation til Juliane Maria antydnet, at han var i færd med at fuldende et andet, næsten færdigt stykke, som under navnet

Ægteskabsdjæveln eller Bankerotten
en original komedie i fem akter
ved
forfatteren til Sundhedstidende
København 1783

(Kostede 24—28—32 skilling efter papirets beskaffenhed).

Stykket blev opført i samme sæson som »Søofficererne« kun syv uger senere, d. 25. marts 1783, men opnaaede kun sex opførelser og blev spillet sidste gang d. 3. januar 1788. Datiden fandt stykkets plan simpel, fattelig og underholdende, der fandtes baade komiske og rørende scener, var rig paa situationer, der udsprang af karaktererne,¹ ja recensenten var i den grad greben af de rørende scener, at enkelte aftvang ham ved læsning baade taarer og gysen. Anmeldelsen er anonym, men sandsynligvis skreven af Rahbek, thi det tilføjes, at ingen maa tro, at vi søger ved denne berømmelse at gøre professoren vaabenløs og underkøbe ham til at lade den sag falde, han i Sundhedstidende har anlagt mod en af os, der frimodigt havde sagt sine tanker om »Søofficererne«. Lærde Eft.s velvillige omtale af »Ægteskabsdjæveln« hjalp ikke, og efter at det i løbet af fem aar kun opført i alt sex gange, gik det som ovenfor anført for sidste gang over scenen 3. januar 1788.

Samme aar som »Søofficererne« og »Ægteskabsdjæveln« blev opført, udgav Tode et tredie skuespil med titlen

Raadførslerne
eller
Advokaten
og hans fuldmægtig
en
original komedie
i fem akter
ved
forfatteren til Sundhedstidende
København 1783.

¹ Se Lærde Eft. 1783 p. 440.

Hvad stykkets oprindelse angik, meddelte Tode i en henvendelse »Til Læseren«, at idéen til enkelte scener og karakterer er tagne af de smaa komedier eller fragmenter, som under titel af Amusements de société ou Proverbes dramatiques udkom 13 aar iforvejen, men disse scener er ganske lokaliserede og omarbejdede til den anseelse af originalitet, at Tode i saa henseende sidestiller sig med Holberg, Molière og flere andre, hvem lignende omarbejdelser og efterligninger er bleven tilstaaet, og derfor anser sig for berettiget til at kalde stykket sin egen ejendom, »thi min er den halve plan, hovedintrigerne, forviklingen og opløsningen, og mere end $\frac{3}{4}$ er ganske originalt«.

Men det hjalp altsammen intet — stykket naaede aldrig at blive opført og blev, vistnok af Rahbek, ilde medtaget i Lærde Eft. (1783 p. 396), som bemærkede, at han, for at Sundhedstidendes abonnenter ikke skulde risikere at faa flere dramatiske stridsskrifter istedetfor digteriske og medicinale lærdomme, ikke vil kritisere, men kun anmelde dette stykke, i hvilket der findes en splinterny art af komiske situationer, som har den negative fortjeneste, at Molière, Holberg, Terents og flere andre, som recensentens kollega ikke erkendte for sine mynstere, ikke har forpidsket dem.

Uheldet med »Raadførslerne« knækkede imidlertid ikke Todes lyst til at fortsætte sin virksomhed som komedieforfatter, hvortil han mente sig udrustet med særlige evner, thi i løbet af det følgende aar, 1784, udgav han et par komedier, som delte skæbne med »Raadførslerne«, aldrig at blive opførte. Af disse tvende komedier hed den første

Halmkurven
eller
Den snilde Kammerpige
Original komedie
i tre akter
efter Mad. A . . . . . H . . . . . s plan
ganske omarbejdet
ved
Forfatteren til Sundhedstidende
København 1784.

Denne komedie var den første omarbejdelse af Madam Halds: Polie Kammerpige (se nedenfor under »Bussemanden«). Stykket spillede kun af sex personer, men blev aldrig opført, hvorfor han omarbejdede det og gav det navnet »Bussemanden eller Oldfux forvandlinger« (se nedenfor).

Det andet skuespil havde titlen:

Mændenes nye Skole
En original Komedie

i tre akter

af

forfatteren til Sundhedsbladene

og blev offentliggjort i Tode's »Universalmagazin«, hvoraf der kun udkom tre hæfter i begyndelsen af 1784.

Stykkets personliste omfatter kun 8 personer i modsætning til »Raadførlernes« 27 og »Ægteskabsdjevlelsens« 15 personer, og Tode fortæller i »Til Læseren«, at han ogsaa i dette stykke har benyttet nogle proverbes dramatiques som forbillede, dog kun saaledes, at man maa anse stykket for at være et af Tode's originale produkter. Endvidere fremhæver Tode, at det er den femte Komedie, han har skreven, hvori forliebelse ingen rolle spiller. »Dette er dog noget, som vedkommende burde lægge mærke til. Længe have de franske stykker, hvori elskoven er hovedsagen, været væmmelige for den bedre part af vort publikum. Baade i denne post og i henseende til moralsk nytte have mine 4 allerede udgivne stykker fundet almindelig bifald. Raadførlerne have tilvisse stødt vore geniemænd, gadejunkere, svingelfruer (?), ubeføjede kunstdommere og a. fl., men denne misfornøjelse er en ære for stykket, thi den »Lapis infernalis« (d. e. Helvedsten) er god, som kommer patienterne til at give sig«.

Rahbek giver »Mændenes Skole« det glatte lag,¹ idet han bemærker, at saa kedelige personer, som optræde i dette stykke, havde han ikke ventet af Søofficerernes og Ægteskabsdjevlelsens forfatter.

¹ Lærde Eft. 1785 p. 460.

Naar »hr. professoren har forøget den erindring, som findes bag stykket i »Universalmagazinet«, med at give vedkommende (formodentlig os) en snibbe, fordi de ikke havde lagt mærke til, at dette var det femte stykke, Hr. prof. havde skrevet og det femte, hvori ingen kiælen forliebelse ingen rolle spiller«, bemærker R., det første have vi unægtelig lagt mærke til, siden vi have recenseret dem alle fem. Hvad det andet angaar, da ville vi ikke indlade os med at undersøge, om forliebelsen i Sø-officererne er kiælen eller spiller hovedrollen, endnu mindre om elskoven spiller hovedsagen i de franske stykker, som Hr. prof. tilstaar, men blot forsikre, at dersom recensenten af Halmkurven ikke har anmærket, at den deri forekommende forliebelse ikke er kiælen, kommer det ikke af at han ikke har bemærket det; thi det er tydeligt nok. Dernæst har han (»d. e. Tode) ved sin epilogus saavel som ved sit motto forsøgt at indbilde læserne, at de »der skreg mod hans stykke, vare folk, som satirens svøbe rammer; geniemænd, gadejunkere, svinkelfruer, ubeføjede kunstdommere o. s. v.« Hertil bemærker Rahbek, »at dette indfald er ganske sindrigt saavel som, at han ligner sine raadførsler med lapis infernalis (Helvedsten), der er god, naar den kommer patienten til at give sig. Men Herre Gud! Det træffer jo ogsaa undertiden ind, at man kaster et medikament bort, fordi det ikke duer«.

Todes tro paa sin egen dygtighed som dramatisk forfatter kunde ikke rokkes ved de skibbrud, hans sidste skuespil led, men søgte aarsagerne til sit uheld alle andre steder end hos ham selv. Han fortsatte sine forsøg som theaterforfatter, men noget større held havde han heller ikke med det næste skuespil, som under navnet

Bussemanden eller Oldfux forvandlinger

Komedie i tre akter

ved

forfatteren til Søofficererne og Ægteskabsdjævlens

København 1788

kun blev opført en eneste gang, d. 11, decb. 1788, hvilket skuffede Tode dybt,¹ hvad man kan se af en udtalelse i hans »Dramatiske tillæg« (1788—89), hvori han førte paa den tid en skrap litterær fejde med Rahbek, som bestred Todes evner til at skrive dramatiske arbejder. Tode forsøgte at forsvare sig mod Rahbek ved med megen pathos og selvros at erklære: »Hvormange har frembragt noget bedre end »Søofficererne« og »Ægteskabsdjævelen«, og hvilken af vor tids dramatiske autorer her skulde omarbejdet en fremmed plan med mere kunst end jeg tør sige jeg har vist i »Bussemanden«. Todes mangel paa selvkritik skinner klart frem af denne erklæring, thi »Bussemanden« hørte trods gentagne omarbejdelser til en af Todes mest vanskabte og uheldige børn.

»Bussemanden eller Oldfux forvandlinger« var ifølge »fortalen« en omarbejdelse af madam Hald's »Den polie Kammerpige«, som forfatterinden for tre aar siden havde bedt ham om at rette paa, da hun forgæves havde forsøgt at faa det antaget til opførelse paa theatret. Efter at Tode havde omarbejdet det, fik det som ovenfor anført navnet »Halmkurven eller den snilde Kammerpige« og blev som saadan antaget til opførelse. Paa overauditor Rosenstands raad foretog Tode imidlertid yderligere forandringer med stykket. Oldfux rolle er Todes egen og da den, siger Tode, er den vigtigste person i stykket, mener han, at han kan udgive det under sit eget navn. Publikum maa selv bedømme, hvorvidt han dertil er beføjet, »naar jeg med Madam Halds tilladelse har ladet planen af hendes eget stykke aftrykke tillige med mit«.

¹ Skuffelsen var allerede i sommeren 1783 saa stor, at der endog gik rygter om, at Tode vilde nedlægge sit autorembede, thi i et brev, som Oluf Worm skrev d. 22/8 1783 (se *Nyt theolog. bibliothek* XIX 1831 p. 140) til professor Rasmus Nyerup, omtales, at Tode havde (allerede dengang) i sinde at ophøre sin forfattervirksomhed »just da det syntes at love den lærde verden saa store ting, og det gør mig ondt. Det gaar gemeenlig med disse geniemand, at de glimrer som metæfer for en kort tid og derpaa forsvinde. Alt, hvad som koger stærkt, uddamper tilsidst, og en brusende vittighed taber i kort tid sin vittighed; handler da ikke en autor snedeligen og fortjener han ikke tak af publikum, at han bryder af, naar legen er bedst, og ikke dræber sine læsere med sit bundfald. Maaske ogsaa Tode kan have i sinde at hævne sig paa sine uerkendtlige landsmænd, som ikke forstode at ære hans theatralske muse med det bifald, han ventede«.

»Bussemanden« naaede som sagt kun en eneste opførelse i decb. 1788, i hvilken anledning Rahbek skrev,¹ at det er en bekendt sag, at disse saa ofte forvandlede forvandlinger snart skulde forvandles for fjerde gang, men da deres fejl uden tvivl ligger i emnet, ville de vel ikke saa let være at forandre.

Til opførelsen af »Bussemanden« knytter sig Todes angreb paa skuespiller Gjelstrup, hvis, efter Todes formening, fejlagtige opfattelse af rollen var grunden til stykkets vanskæbne. Vi skulle ikke belyse denne strid her men henvise til omtalen af den nedenfor (p. 155 og 177).

Rahbeks antydning af, at Tode tænkte paa en ny omarbejdelse af »Bussemanden« i haab om, at han derved skulde gøre stykket mere theaterbrugeligt, slog til, thi han lavede det om og serverede det for publikum under navnet:

Vrantenborg

Original Komædie

i fem akter

En omarbejdelse af Bussemanden eller Oldfux forvandlinger af
forfatteren til Søofficererne og Ægteskabsdjævlen.

Medens »Bussemanden« var paa 120 sider, svulmede »Vrantenborg« op til 148 sider, og samtidig voxede antallet af personerne fra 5 til 15, men ligemeget hjalp det, stykket blev aldrig opført. Todes skuffelse og bitterhed voxede ved hans uheld som dramatisk forfatter, og han rettede ikke alene bebrejdelser mod kritikerne, men angreb ogsaa skuespillerne, og i »Museum for Sundheds- og Kundskabselskere« 1788—89 fralagde han sig selv skylden for, at »Bussemanden« ikke havde gjort lykke, og kastede den over paa iscenesættelsen og skuespillerne, hvis forkerte opfattelse af rollerne var aarsagen til det daarlige resultat. Paa den anden side fandt han en slags trøst i, at »Bussemanden« dog var bleven opført en gang og ilde be-

¹ Rahbek: Dramatiske Samlinger p. 224.

dømt, thi i samme nummer af »Museum« (p. 170—75) skrev han en længere artikel: »Mere om theaterstykkers vanhæld«, hvori han hævder, at han foretrækker, at et skuespil bliver hysset ud og trampet ihjel, end at det paa grund af husets tomhed skal lide den skrækkeligste straf, nemlig at afgaa ved en stille død, thi det er evig død.

Todes bebrejdelse mod skuespillerne var særlig rettet mod den fremragende karakterskuespiller Adam Gottlob Gjelstrup (1753—1830), der er bekendt som den største fremstiller af Arv, Jeppe og Studenstrup. Tode beklagede, at Gjelstrup ikke havde fattet hans idé, og at han havde sagt mere, end der stod i Oldfux rolle i komedien »Bussemanden«.

Denne reprimande vilde Gjelstrup imidlertid ikke lade sidde paa sig, men udgav en piece paa 24 sider, hvori han udførligt fortæller om alle de forandringer, Tode ustandseligt foretog med Gjelstrups rolle under prøverne paa det kgl. theater, og defor kaster skylden tilbage paa Tode. Ydermere skrev Gjelstrup et aabent brev »Til publikum«, hvori han sagde, at Tode ikke burde vælte skylden for stykkets slette succes over paa ham, thi dersom publikums yndest er vigtig for nogen, saa maa det være for en skuespiller; den som søger at berøve ham den, er hans fjende.¹

Tode har foruden de alt nævnte dramatiske værker endnu skrevet et par mindre skuespil, som skal kort berøres.

Alle i Vildrede
original komedie i fem akter.

Denne komedie findes ikke i fortegnelsen af Todes komedier, men vi fandt den tilfældigt ved en gennemgang af hans skrifter, skjult i Todes maanedsskrift »Iris« 1792 aprilhæftet. Stykket spiller i en købmands dagligstue i København og personlisten omfatter 19 skuespillere.

Stykket er som sagt ikke optrykt noget steds selvstændigt

¹ Se Robert Neiiendam: Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder. København 1911 p. 239.

og derfor fuldstændig glemmt. Tode havde selv følelsen af, at det ikke duede i den foreliggende form og derfor næppe vilde blive opført paa theatret, thi han tilføjer i Iris p. 84, 1792 en Efterskrift: »Om dette stykke fortjener at spilles, dømmer publikum. Skulde den kgl. direktion finde for mange personer deri (føjer han flot til), skal jeg gjerne slaa 4 til 5 ihjel. Som autor har jeg jus vitæ et necis over dem«.

Saa godt som alt, hvad Tode skrev, sørgede han for at faa trykt og udgivet, og derfor støder man ogsaa paa en lille piece paa 16 sider, der bærer titlen

Drama
opført
d. 14. martii 1793
i
anledning
af
mine fraværende venners glædesfest.

Piecen er en lejlighedsspøg i form af et drama, ret naivt og klodset, hvori han selv optræder under navnet »Noged«, en underlig fyr: Jeg selv! Desforuden forekommer der en mængde græske guder samt Pegasus, poeternes hest. De er indbudt til Middagsfest hos Minerva, som foreslaar, at selskabet skal sørge for, at ønsker til bedste for en vakker familie blandt de dødelige skal blive opfyldt. Cupido oplyser, at det gælder den Kisby'ske familie paa Rosendal, hvor der idag holdes bryllupsfest, hvorefter Venus og Cupido synger en duet, medens Ceres, Plutus og Mars foredrager en terzet.

Til Todes dramatiske værker hører endnu tre paa tysk skrevne skuespil, af hvilke det første stammer fra tiden før han blev apoplektisk og havde titlen:

Natur und Liebe
Schauspiel in fünf Acten zum Gebrauch
der
holsteinischen Gesellschaft
zu Kopenhagen
von
einem Mitglied derselben
Kopenhagen 1794.

Personlisten omfatter 25 personer.

De følgende to lystspil er skrevne under Todes apoplektiske invaliditet:

Röschen und Hannchen
oder
Der bömischen Musikant.
Ein Lustspiel
in fünf Akten
von
Dr. Johann Clemens Tode
Kopenhagen und Leipzig.

I »Vorrede« oplyser Tode, at dette stykke skal tjene som bevis paa, at man kan skrive et 5 akts stykke, der spilles af kun tre personer. Tode vil lade dette stykke efterfølge af andre, »da ich auch meinen theatralischen Nachlass dem deutschen Publikum vorzulegen wagen will«. Man er berettiget til at be-
tragte denne udtalelse som udtryk for Todes tiltagende man-
gel paa selvkritik som følge af den ved apoplexien betingede
svigtende hjærnefunktion. Tode har selv en følelse af, at dette
skuespil vil blive udsat for en haard kritik, hvorfor han søger
at afvæbne den ved at oplyse, »dass das aesthetische nicht mein
ordentlichen Fach ist, sondern dass ich darin nur ein Lieb-
haber bin«.

Som et sidste bidrag til sine teatraleke efterladenskaber offentliggjorde Tode endnu

Die Erscheinungen
Lustspiel in vier Aufzügen
von
Dr. Johann Clemens Tode
Kopenhagen und Leipzig
1800.

om hvilket der staar i »Vorrede«: Hier ist die Fortsetzung des angekundigten, dramatischen Nachlasses von mir.

Dermed afslutter Tode sin Virksomhed som dramatisk forfatter, men der staar endnu tilbage for os at omtale hans bidrag som Syngespilforfatter, en virksomhed, han allerede havde paabegyndt 1790 paa et tidspunkt, da hans virksomhed som dramatisk forfatter var stærkt afkølet efter den daarlige modtagelse, hans senere skuespil havde modtaget.

TODES SYNGESPIL

I 1789 forsøgte Tode sig i en ny genre, syngespillet, idet han i fjerde no. af »Hertha« offentliggjorde første akt af

Olger og Clara

Et skuespil i 3 akter i rimløse værs
og med sang som ere lagte under Kunzens musik.

Den fremkom som parodi paa Jens Baggesens syngestykke »Holger Danske«, der ogsaa var parodieret af P. A. Heiberg med hans »Holger Tyske«. Gennem flere numre af »Hertha« blev første akt af Olger og Clara trykt, for at man, som Tode udtrykte sig, kunde bedømme,¹ hvilken af disse to parodier Holger Tyske eller Olger og Clara gjorde den bedste virkning. Tode lover hr. translator Heiberg, der har bedt himlen om at bevare ham for Olger og Claras fortsættelse, at han kan være forvisset om, at fortsættelsen ikke skal udeblive, thi jo mere Heiberg laster stykket, er Tode vissere paa, at det ikke er slet. Tode kan godt forstaa, at Heiberg er bange for, at hans eget arbejde skal tabe ved siden af Todes. Efterhaanden arbejder Tode sig op til at benytte ganske ubeherskede udtryk, thi paa sidste side af »Hertha« (p. 252) meddeler han, at hensigten med at lade første akt af Olger og Clara indrykke i »Hertha«

¹ Hertha 1789 p. 184.

var den, at den skulde tjene til en kontrast med den gemene og foragtelige Holger Tyske.

Den strid, som i denne anledning brød ud mellem Heiberg og Tode, var meget bitter, men skal ikke berøres her, da den vil blive omtalt nærmere nedenfor, naar vi belyser Tode som polemiker og kritiker.

Det næste syngespil, som Tode skrev, hed

Ole og Sidse

originalt skuespil med musik

i tre akter

af

J. C. Tode.

Musiken af forskellige componister.

»Som man raaber i skoven, saa faar man svar«

Peder Syv.

København 1790.

Stykket var en parodi paa Peter Andreas Heibergs tre akts syngestykke *Selim og Mirza* med musik af syngemester Zinck. Blev opført første gang paa den kgl. skueplads d. 1. febr. 1790 i anledning af kongens fødselsdag.¹

Man finder i fortalen til stykket en udtalelse af Tode, som karakteriserer hans arbejdsmethode, thi han fortæller, hvorledes han bestræbte sig for at bruge gamle, næsten glemte melodier til sin parodi i stedet for de af Heiberg benyttede, men var nødsaget til at bruge en af Hr. Zinck selv, »da jeg ikke snart (hurtigt) nok kunde finde paa nogen anden, thi megen umage, hovedbrud og tid maa slige arbejder udenfor mit rette fag aldrig volde mig. Det er skrevet *currente calamo* og trykt efter kladden, og meget mere er en parodi ikke værd«.

¹ Se P. A. Heibergs skuespil 1806 II udg. udgiven af Kn. L. Rahbek II del og omtales af S. Birket Smith: Til belysning om litterære personer og forhold i slutningen af 18de og beg. af det 19de aarh. 1884 p. 14.

Ole og Sidse blev rost for dets megen vittighed og lune.
Todes tredie syngestykke hed

Theresia

et syngestykke i 4 akter

til brug for den kongelige skueplads.

Texten af Tode

Musiken af Regimentskvartermester Wedel

København 1794.

Theresia var allerede 1793 opført paa kongens fødselsdag under navn af »*Husarerne*«, hvilket meddeles i oktoberhæftet af »*Iris*« 1793 under rubriken »*Theaternyt*«, som indeholder en fortegnelse over de stykker, der er opført paa det kgl. theater. Ifølge »*Iris*« 1794 januar kvartal var det opført tre gange. Paa det tidspunkt forelaa skuespillet ikke trykt, men af en erklæring i »*Tilskuere*ns« andet bind p. 561 faar man at vide, at Tode ansaa de første forestillinger af et endnu utrykt stykke som prøver, forfatteren anstillede forud, for at faa at vide, om det vandt publikums bifald eller ej, og kunde da rette mulige fejl, inden det blev trykt. Imidlertid havde han haft den glæde, at der kun ankedes paa steder, som han haabede paa kunde forbedres, naar han fik tid. Imidlertid var stykket, da det blev trykt i 1794, helt omarbejdet og fik navnet *Theresia* efter hovedrollen *Theresia*, og Tode roste madam Berthelsen og udtalte sin taknemmelighed for den talentfulde maade, paa hvilket hun havde udført rollen.

Todes virksomhed som dramatisk forfatter var, som man ser, kvantitativt meget betydeligt og strakte sig over c. 10 aar, fra 1782, men var i kvalitativ henseende meget ringe, thi fraregnet hans første skuespil, *Søofficererne*, der havde en vis succes d'estime, *Ægteskabsdjævelen* med sine sex opførelser og *Bussemanden* med kun een opførelse, naaede ingen af de øvrige at blive opført. Omtrent samtidig med hans sidste *Forsøg* som original skuespilforfatter debuterede Tode som

ROMANFORFATTER

med »*Kærlighedsnytte eller tre dages tildragelse*«, der offentliggjordes i Iris 1791 og først afsluttedes sammesteds i 1792. I bogform udkom romanen først 1803 som første supplement til Todes samlede prosaiske skrifter. Romanen er paa 470 sider og falder i en række kapitler, blev stærkt rost af Rahbek,¹ var allerede 1798 oversat paa tysk og udkom under titlen: »Die drey Charlotten« baade i København og Leipzig og fik her en god omtale i Allg. litterar. Zeitschrift, som en ved tone og indklædning meget tiltrækkende historie, hvis mangfoldige karakterer var fulde af sandhed og natur, og virkningen af det hele forhøjedes meget ved den moralske tendens.

Romanen er senere optrykt i den af I. C. Lange besørgede udgave af I. C. Todes udvalgte skrifter, København 1834.

Todes roman betegnede en nyskabelse indenfor dansk litteratur og i sammenligning med Charl. Doroth. Bichls og Rahbeks moralske sentimentale fortællinger et afgjort fremskridt.

Rønning² fremhævede, at »Kærligheds nytte« besad to fortrin fremfor Rahbeks fortællinger, som altid lægger scenen udenfor Danmark, medens Todes fortælling udelukkende foregaar i København og nærmeste omegn. Endvidere har den det andet fortrin, at den sentimentale luft er som blæst bort. Personerne,

¹ Lærde Eft. 1805 p. 489.

² Rønning: Rationalismens tidsalder III² 1899.

skriver Rønning, er nok meget outrerede, men det var jo ikke mere end, hvad man kunde vente paa dette udviklingstrin. Tode har bragt en mængde figurer fra samfundets forskellige lag frem paa scenen og ladet dem tumle sig omkring mellem hinanden i en række hurtigt vekslede situationer. Romanen var langt fra at være fuldkommen, men Rønning betragter den som den første læselige danske roman.

Efterhaanden som romanen blev offentliggjort i »Iris«, anmeldtes den i Lærde Eft., hvis anmeldelser anfører Todes vittighed, som er hartad udtømmelig, hans stil god og yndet, ligesom anm. ikke begriber, at Tode, som allerede har skrevet saa umaadeligt mange vittige skrifter, endnu kan have den rigt strømmende aare, der aldrig lader ham i stikken.

I 1936 skrev Hakon Stangerup sin doktorafhandling »Romanen i Danmark i det 18de Aarhundrede«, i hvilken han underkastede Todes »Kærligheds nytte eller tre dages tildragelser« en indgaaende kritisk undersøgelse. Ligesom Rønning fastslaar han, at Tode er den første, der har skrevet en brugbar dansk roman, samt paaviser, at Todes forbillede har været den engelske humoristiske forfatter Smollet, hvem Tode selv erklærede i fortalen til sin oversættelse af »Roderick Random« (1802) har været en autor, han har fordansket con amore, og som har været det sande mønster, hvorefter han har dannet sig til en humoristisk forfatter. Stangerup paaviser de store lighedspunkter mellem Todes roman og Smollets romaner, men medens Smollets romaner er eventyrromaner, der spænder over aaringer, i hvilke tilfældigt optrædende personer og episoder forekommer, saa er Todes roman en personligheds roman, der kun strækker sig over tre dage, hvis begivenheder er underordnet karaktererne, medens Smollets karakterer er underordnet begivenhederne. Tode har fremfor Smollet en livlig forstaaelse af rent sandselig kvindelig skønhed hos bipersonerne, og hans skildring af den dame i de smaa stræder, som prøver at forføre helten, og den fyrige dame, som ligeledes lægger an paa ham, er ifølge Stangerup de mest sensuelle kvindeportrætter i det attende aarhundredes danske roman.

Tode efterligner Smollet dygtigt og meget morsomt, men,

siger Stangerup, han holder sig saa nær opad Smollet, at hans roman bliver psykologisk uoriginal og trods undertitlen original paa bogudgaven, var den *uoriginal*. Romanen blev som nævnt under navn af »Die drey Charlotten« overs. til Tysk og udkom som saadan 1798 i tre smaa bind.

Desforuden har Tode udgivet nogle

Smaafortællinger.

som »Den afbrudte Vielse«, »Den anden Moder«, »Tilfældet gør undertiden mer end planen«, »Den forvandlede bondepige«, »Den tillidsfulde«, »Redningsfuglen«, »Coelestine«, »Ikke alle ægteskaber sluttes i himlen«. Disse fortællinger findes trykte i Todes samlede danske prosaiske skrifter II supplement 1805.

I »Flora« II. p. 151 offentliggjorde han en længere fortælling »Rosalie og fuglene«. Størstedelen af disse fortællinger er optrykte i Todes udvalgte skrifter ved I. C. Lange 1834 I. Deres litterære værdi er baade hvad form og indhold angaar ringe, sproget slet, intrigerne saa indviklede og usandsynlige, at fortællingen bliver vrøvlagtig.

¹ »Flora var et maanedsskrift, som Tode udgav 1795 og var fyldt med digte og fortællinger, alt forfattet af ham selv. Han var særlig stolt over en »Dievise«, den første i sin slags. Digtets art belyses af følgende strofer:

Jeg under mit hjerte saa længe dig bar;
Til dig ingen lædskedrik lejet jeg har.
Dit Øje vil gjerne taknemmelighed vise,
Din haand du udstrækker til kærligheds løn
Og jeg lægger min paa din flossede (!) isse.
o. s. v.

**Johan Clemens Tode, 56 Aar gl.
Stukket af Lahde 1792
Findes paa titelbladet af Todes poetiske Skrifter**

POETISKE SKRIFTER

Spredte rundt om i Todes værker findes en mængde poesier i form af fabler, fortællinger, selskabsviser, hyldestdigte o. s. v., som han, omtrent samtidigt med at han udgav sine *danske samlede prosaiske skrifter*, offentliggjorde under titlen

Samlede danske poetiske Skrifter.

hvis *første del*, der omfattede fabler og fortællinger, udkom 1793 og var i 8.vo paa 326 sider. I *fortalen* udtrykker han »min sjæls herskende følelse, og det er i taknemmelighed mod Gud og det danske og norske folk og deres fælleds fader«. Derefter følger hans »*Levnetshistorie*«, som ikke afviger synderligt fra den, han offentliggjorde i Lahdes samling af fortjente mænd 1801. Første bind indeholder foruden hvad der er trykt en mængde originale bidrag, som ikke har været offentliggjort før, og indholdet er delt i to afdelinger, først 50 fabler og fortællinger af moraliserende indhold for unge læsere, og dernæst en afdeling af 37 fabler og fortællinger for læsere af moden alder.

Anden del udkom fire aar senere 1799 paa 368 sider og indeholdt alene sange og viser, hvoraf størstedelen havde været trykt. Viserne er af jovial, munter og spøgende art, deriblandt hans forskellige »mad«viser som: fricassésang, selskabssang, ved en torskeret, ved en oxesteg, en kalvesteg, en kalkunsteg, en

haresteg, om agurkesalat, om jordbær, asparges-visen, sang om pølse, madeirasangen, endvidere hyldestsange til de kongelige etc.

Todes samlede danske poetiske skrifter blev gennemgaaende modtaget af publikum paa venlig maade, og Lærde Eft. 1798 p. 417 skriver, at skøndt der i samlingen findes et stort antal ubetydelige sange og viser, saa præges samlingen af vor Todes vittighed og satyrisk godmodige lune. Et vist elskværdigt let-sind, der betragter alting fra den lyseste side og lader ingen Lejlighed til at anbringe en spøg gaa unyttet forbi, smitter uimodstaaeligt af paa læseren. Et varmt hjærte, der rigtignok undertiden spiller forstanden slemme pudser og bestikker den til at forandre sine meninger efter de forskellige følelsers og tilbøjeligheders magt, synes ogsaa at karakterisere vor digter.

TODE SOM POLEMIKER OG KRITIKER

Lige fra begyndelsen af sin forfatterbane (1771-72) tonede Tode flag som slagfærdig pennefører, naar det gjaldt om at forsvare sin mening eller angribe andres. Han var usædvanlig saarbar overfor angreb paa sin forfattervirksomhed, hvad enten det kun drejede sig om oversættelser fra fremmede sprog, udgivelse af tidsskrifter eller originale arbejder, det være sig af medicinsk, kirurgisk eller æsthetisk litterær art som skuespil, romaner eller fortællinger. Omgaaende gav han svar paa tiltale, og resultatet blev hyppigt, at der udviklede sig bitre, langvarige og pinlige stridigheder, der skæmmedes af stærkt personlige udfald og voldsomhed i udtrykkene. Da Todes kampmetoder ikke sjældent prægedes af mangel paa overbevisende argumenter, fik de let, i kraft af hans temperamentfulde, impulsive natur, en uhyggelig skallesmækkeragtig karakter.¹

Da vi tidligere ovenfor lejlighedsvis har berørt Todes litterære kampe, kan det næppe undgaas, at den følgende belysning af Todes polemiske og kritiske virksomhed vil indeholde enkelte gentagelser.

Optakten til Todes kritiske bemærkninger var meget lem-fældig i hans første medicinske ugeskrift »Den medicinske tilskuers« p. 58, hvor han svarer C. Diedrichsen, som havde kritiseret Todes arbejde »Efterretning om de fattige syge paa Chri-

¹ Udtrykket »skaldersmækkeragtigt« er anvendt af Poul Krüger i hans doktorafhandling »om Den ældre franske litteraturkritik 1936.

stianshavn«. Endvidere skrev han i samme tidsskrift en spøgefuld medicinsk irettesættelse af »Vore dejlige medborgerinder, de yndige, kyndige, myndige dukker«, »som ikke skal slippe fri for vore bidende og bittre, skøndt helbredende critiquer«.

Denne elskværdige, upersonlige kritik blev skarpere, da den »Medic. tilskuer« afløstes lørdag d. 12. okt. 1772 af »Blandinger« (se p. 59), der ligesom tilskueren udkom anonymt. Vi har ovenfor (p. 60) belyst Hans Christopher Herslebs haarde kritik af »Blandinger« og Tode's svar, hvorfor vi, for at undgaa gentagelser, maa henvise dertil. Derimod møder vi i disse »Blandinger« de første spirer til Todes senere virksomhed som theaterkritiker. I første no. af »Blandinger« roser Tode nordmanden Johan Nordahl Bruns »Einer Tambeskielver, et sørgespil i fem optog til brug for den kongelige danske skuesplads«, men kritiserer Einers dødsmaade. Einer dræbes nemlig af en pil, der gennemborer hans bryst, hvilket dog ikke forhindrer ham i at holde en længere tale, efter at han er bleven ramt. »Thi, siger Tode, en pil siges ikke at dræbe, førend den drages ud af saaret, men den, der har en pil siddende i lungen, lader nok være med at dialoguere saaledes som Einer gør, thi en pil, der sidder i lungen, vil fremkalde blodstyrtning, angstfølelse og andre ubehageligheder, som nok skal gøre det umuligt for Einer at haranguere. Hvo som tror, at Einers pil, til trods for al intrigue, dog er bleven en skønhed, maa gærne beholde sin tro, vi derimod holder for, at den synden mod natur og sandhed og efter en af de største kunstkenderes ord (Boileau: Rien est beau que le vrai) hellere burde blive borte eller forandres«.

Det var disse kirurgiske krav til Theatret, som Frederik Schyberg i sin »Danske Theaterkritik, Kbhvn. 1937 fremhæver, at Tode havde stillet, og Schyberg roste Tode som en af de første danske kritikere, kun Rosenstand Goiske var lidt før Tode, som havde særlige evner og selv følte kritiken som et kald.

Tode anmeldte ogsaa Wessels »Kærlighed uden Strømper« og kritiserer Johannes Ewalds Harlequin Patriot¹ og opholdt sig navnlig ved Ewalds skrækelige sprog, thi om Harlequin

¹ Blandinger No. 4.

Patriot udtaler Tode, at denne komiske komedie bestaar af 1438 stropher, overskaarne med 2845 streger og pauser, hvilke afbryder de bedste steder og læserens taalmodighed.

Som man ser, optraadte Tode allerede i sine første ugeblade som polemiker og kritiker, og disse hans tvende egenskaber blev i de følgende decennier uløseligt knyttede til hinanden.

Efter at Tode i 1774 havde udgivet sit fortjentsfulde arbejde om den specifikke urethritis (gonorrhoe), mødte det anerkendelse saavel herhjemme som i Tyskland, men blev fra visse sider angrebet, fordi hans dualistiske betragtning af gonorrhoe og syphilis som to forskelligartede sygdomme stred mod datidens almindelige opfattelse. Dette førte til voldsomme polemiker med Baldinger i Marburg og Grüner i Jena under anvendelse af sprogets kraftigste udtryk. Ovenfor (p. 49 og 56) findes disse refererede.

I en anden voldsom strid blev Tode indviklet i slutningen af 17 hundredtallet, fremkaldt ved kirurgerne kamp for at opnaa ligestilling med de interne medicinere. Heinrich Callisen var hovedpersonen i disse kampe, hvori Tode uforvarende blev inddraget. Schmiegelow har i 1933¹ gjort udførlig rede for denne sag, og vi skal derfor nøjes med her at opridse Todes andel i denne polemik.

Tode havde kritiseret regimentsfeltkærer Ferdinand Martinis store værk: *Betrachtungen in der Lehre von den Kopfwunden 1780-86* paa en meget nedsættende og overlegen maade, endende med at fraraade studenterne at købe værket, som han ansaa for at være slet. Denne kritik havde Martini aftrykt i sit værks IV bind, dateret 16. juli 1782, og i en efterskrift beskyldt Tode for ved fintemæssige tilsætninger og udeladelser at have anmeldt Martinis bog falskt. Herpaa svarede Tode d. 26. aug. 1784 i en lille piece »An den Herrn Regimentsfeldscherer Martini«, som Tode omtaler i ganske ubeherskede udtryk og stempler ham som en fejsk og grusom person, samt dænger ham til med haan og skældsord.

Dette angreb af Tode besvarede Martini med d. 20. okt.

¹ Hospitalstidende No. 44, 1934.

1784 at offentliggøre et brev, som havde titlen: »An den Herrn Professor Tode«, men da brevet, skøndt stilet til Tode, rummer et voldsomt angreb paa Heinrich Callisen, skal vi forbigaa det her, og henvise dem, der interesserer sig for det, til vort ovenfor omtalte arbejde om Heinrich Callisen i Hosp.tidende 1934.

Endnu skal vi blot kort berøre Todes sidste lægepolemik, som førtes med dr. med. Rudolph Buchhave; den strakte sig over en længere aarrække og afsluttedes først 1796. I korte træk skulle vi belyse striden, som begyndte med, at Tode i sin Sundhedstidende 1780 udtalte en begejstret ros over Buchhave, hvis iagttagelse, at nellikerod kunde erstatte chinabarken som feberstillende middel, Tode beskrev som »En ny og uskatterlig Opdagelse«¹ og omtalte Buchhave som en af fædrelandets største velgørere.²

Da nellikeroden ikke indfrie de løfter, som Tode havde omtalt, maatte Tode senere erklære, at han havde rost nellikeroden paa kredit og endte med at sige, at nellikeroden ikke duede.

Buchhave følte sig med rette ilde behandlet af Tode, og kampen brød ud og førtes dels i den Ny Sundhedstidende og senere, da Tode lukkede dette blad for Buchhaves generende og ramrende angreb, i Adresseavisen og Lærde Eft. Striden bredte sig videre fra nellikeroden til andre omraader, og Tode kaldte Buchhave for en løgnagtig praler og truede med at anklage ham for retten; polemikken fortsattes med voldsomhed i »Kritik og Antikritik«, Tode kaldte B. for en stymper i kritikken og fusker i medicinen, og naar Tode højtidelig erklærede i fortalen til Kritik og Antikritik, at hans anmeldelser aldrig skulde blive personlige og ikke røre ved manden, forstaar man bedre, at Buchhave er berettiget til »at betragte disse udtalelser ligesaa latterlige som den præken, en beskænket mand, der ligger i rendestenen, kunde holde om ædruelighed«. Striden afdæmpedes de følgende aar, men fik først sin afslutning ved Buchhaves død 1796.

¹ Sundhedstidende 1780, 11. okt. No. 58.

² Se Schmiegelow: Rudolph Buchhave, Nordisk Medicin 1839. Foredrag i Dansk med. historisk Selskab 28. novb, 1938.

Buchhave havde begyndt udgivelsen af sit bekendte fremskridtsvenlige, oplysningsfremmende »politisk physiske Magazin«, hvis indhold blev gjort til genstand for Todes saavel alvorlige som humoristiske bemærkninger om de oplysningsapostle, der havde faaet bisselæder i skoene. I den anledning spurgte Magazinet, der efter Buchhaves død var fortsat under anden redaktør, i juli 1797: »Burde man ikke raade en læge, som ideligen dogmatiserer og polemiserer i aviser, til hellere rent at forlade Æskulap og i dets sted gribe den gejstlige hyrdestav, og var det ikke venteligt, at han fik dispensation fra attestas. Fjollereri fra en læge er endog mere paafaldende, end philosophie fra en bonze«.¹

Buchhaves kritik af Todes opførsel mod ham var baade berettiget og rammende, og selv om Tode præsterede et svar paa 98 sider, som havde følgende titel: »Et lidet bidrag til den danske litteraturs og kritiks historie i de sidste syv aar i anledning af hr. dr. Buchhaves skrift: Til publikum, som læser professor Todes Kritik og Antikritik«, var Tode en slagen mand, der søgte at dække sig bag rasende udfald mod Lærde Efterretningers recensenter, der, som Tode udtrykte sig, skøndt unge mennesker, vovede at opkaste sig til dommere over gamle og velmeriterede professorer, ligesom han mente at kunne afstive sin sag ved at opregne de i udlandets presse offentliggjorte rosende udtalelser om hans forfatterskab samtidig med, at han betroede læserne, at han var det eneste danske medlem af det kgl. parisiske medic. selskab og det medic. selskab i Edinburgh.

Todes ovennævnte »Lidet bidrag til den danske literaturs og kritiks historie o. s. v.« var et udtryk for Todes utilfredshed med Lærde Eft.s enevoldsherredømme paa den offentlige kritiks omraade i København, og da Tode ikke kunde faa Lov til at skrive i Lærde Eft., stiftede han et selskab, som udgav »Kritik og Antikritik«, der udkom okt. 1787. Skøndt udgivet af et selskab, var Tode drivfjedren i foretagendet og blev derved istand til at svare paa Buchhaves angreb i Lærde Eft., hvis medarbejder Buchhave var.

Lærde Eft. var et kritisk tidsskrift, hvis begyndelse kan føres

¹ d. e. En buddhaistisk præst (se Rønning l. c. III² p. 103).

tilbage til 1720. Det hed dengang »Nye Tidender om lærde sager«. Fra 1748 blev de udgivne af det Berlingske Officin og fortsattes under vexlende titler til 1810.¹

I begyndelsen var bladet ret betydningsløst, men heri skete der en forandring, da Jørgen Kierulf 1783 blev redaktør. Kierulf var da 26 aar gl. og havde taget den store filologiske examen. Datidens unge litterater som Rahbek, Nyerup, Riber, Buchhave, Worm, Mandix og Brorson² blev medarbejdere ved bladet, og ungdommen erobrede derved vort eneste kritiske tidsskrift og beherskede saaledes den litterære kritik i Danmark i slutningen af 17 hundrede tallet. De, der stod udenfor tidsskriftets medarbejderstab, kunde ikke faa et ord med i lauguet, hvilket, som berørt, pinte Tode ikke alene paa grund af Buchhaves angreb, men ogsaa fordi Tode som dramaturg var uenig med Rahbek i dennes recensioner af alt, hvad der angik theatret. At det forholdt sig saaledes, kan man se af Todes forte til »kritik og Antikritik«, hvori han fremsætter motiverne til dette tidsskrifts fremkomst.

Tode pointerer nemlig heri, at naar der kun er en mand eller et selskab (d. e. L. Ef.), som bedømmer den indenlandske litteratur, bliver dommen ensidig og derfor ikke paalidelig for et helt publikum. Dette faar ikke den sande Oplysning om skriftternes værd, som det burde, ligesom han anker over, at Lærde Eft. ikke meddeler, hvad der foregaar i litteraturens rige, og undlader at fortælle det værdige og nyttige, som der kan findes. Tode har paa faa undtagelser nær ikke megen respekt for det selskab af recensenter, som udgiverne (De Berlingske arvinger) af Lærde Eft. har udtaget til at skrive de Lærde Eft., og er navnlig forbitret over, at en enkelt recensent (d. e. Buchhave) retter sorte angreb, skriver elendigt vaas, blindet af pasion eller dreven af privat hensigt faar lov til at udgive den slags ting ustraffet. Forat raade bod paa disse mangler vil Tode udgive »Kritik og Antikritik«, hvori han vil gendrive denne onskabsfyldte og dumhedsfulde kritik, skreven af en fuser i det litterariske dommerembede (sigter til Rahbek). Sluttelig følger han til,

¹ Se Rønning l. c. III¹ p. 53.

² Se Rahbeks Erindringer 1835 p. 53.

at han i modsætning til hint kritiske ugeblad vil, som ovenfor berørt, holde sig til bogen, aldrig til manden.

Todes medarbejderskab ved »Kritik og Antikritik« fortsattes til 16. maj 1789. Paa det tidspunkt skiftede redaktionen karakter, idet en kreds af theologiske medarbejdere fik tiltagende indflydelse paa denne. Sligt passede ikke Tode, som var en udpræget enspændernatur, hvilket ogsaa tydeligt fremgaar, da han ved udtrædelsen af medarbejderskabet henvendte sig »Til publikum« i første no. af aargangen 1789, hvori han meddeler, at han ikke var istand til at fortsætte med raad, saaledes som han havde gjort i begyndelsen, hvor kun de bidrag indrykkedes, som han bifaldt eller foretog rettelser i, saaledes at han efter det offentliggjorte løfte kunde personligt indestaa for det hele.

Tode følte sig i høj grad forurettet af Rahbek, som havde kritiseret hans dramaturgiske arbejde, og var derfor stadig paa nakken af ham i de følgende aar, selv om det ikke drejede sig om dramaturgiske sager. Da Rahbek saaledes d. 28. marts 1788 i Selskabet for Efterslægten havde holdt en mindetale¹ over Henrik Gerner, gjorde han talen til genstand for en stærk kritik² og erklærede, »at han skulde nok altid passe paa ham, saalænge han saa mindste grund til at bebrejde hans diktatortone, egoismus, partiskhed og deslige; han agtede strax at bryde en landse med ham, og smiler ved, hvormange flere han endnu kommer til at bryde med ham.«

Todes virksomhed som æsthetisk dramaturgisk kritiker falder i to indbyrdes adskilte perioder, af hvilke den første er knyttet til de af Tode i 1772 udgivne »Blandinger« (se ovenfor p. 59). Denne periode var meget kortvarig og ophørte med »Blandinger«s opgivelse samme aar.

Den anden periode var mere langvarig og begyndte, efter at Tode selv var optraadt som forfatter af skuespil, hvis opførelse gav anledning til kritiske anmeldelser i Lærde Eft., som besvaredes af Tode i Kritik og Antikritik og fortsattes med en række kraftige skærmydsler i forskellige tidsskrifter, idet Tode,

¹ Offentliggjort i »Minerva« april 1788.

² Kritik og Antikritik I p. 658.

hvem heldet med skuespillet »Søofficererne« var gaaet til hovedet, forsøgte at forsvare sit forfatterskab som dramaturg.

Forat bevise denne sin paastands berettigelse benyttede Tode to argumenter. For det første postulerede han sine modstanderes uvidenhed eller partiskhed og frakendte derfor sine kritikere enhver berettigelse til at fremsætte nedrakkende bemærkninger om hans aandsprodukter. For det andet fremhævede han sit yndlingsmoment, nemlig sine modstanderes ungdom og den deraf følgende mangel paa erfaring og berettigelse til at snakke med om sager, som Tode selv i kraft af sin højere alder selvfølgelig maatte forstaa sig bedre paa. Dette sidste argument benyttede Tode gerne i sine debatter i mangel af bedre, f. ex. allerede 1772, da han kaldte sin anonyme modstander, som imidlertid viste sig at være den 14 aar ældre Hersleb, se p. 60, for en grønskolling, ligesom han anvendte det senere mod Buchhave i den medicinske strid og nu benyttede det mod Kn. L. Rahbek, fordi denne var nogle og tyve aar yngre end Tode.

Tode var ked over, at »Bussemanden« ikke havde gjort lykke, og udtalte sig i sine »Dramatiske tillæg til Musæum og Hertha« (1788-89) i anledning af en nedsættende kritik skrevet af Rahbek, som bestred Todes evner til at skrive dramaturgiske arbejder. Rahbeks kritiker offentligjordes i hans »Dramaturgiske samlinger«, som han udgav 1788, da han ikke kunde faa lov til at benytte det af Pram redigerede »Minerva« som talerør for sine mod Tode rettede kritiske angreb.

Det var som svar paa Rahbeks »Dramaturgiske samlinger«, at Tode udgav sine »Dramatiske tillæg«, i hvilke han erklærede: »Hvormange have da frembragt noget bedre end »Søofficererne« og »Ægteskabsdjævelen«, og hvilken af vor tids dramatiske autorer skulde omarbejdet en fremmed plan bedre end jeg tør sige, jeg har vist i »Bussemanden«. Naar man nu erindrer, at »Bussemanden« var en omarbejdelse af madam Halds theatrets refuserede stykke »Den politiske Kammerpige«, som efter gentagne omarbejdelser fik navnet »Halmkurven eller den snilde Kammerpige« og derefter fik titlen »Bussemanden eller Oldfux forvandlinger« og trods alle disse forandringer og ombejdelser kun

naaede en eneste opførelse, forstaa man ikke ret hans selvgladhed som andelshaver i dette stykkes tilblivelse. Ikke destomindre nærrede Tode en urokkelig faderkærlighed til dette aandsfoster, og havde trods alt det stille haab, at en fornyet omarbejdelse af »Bussemanden« kunde gøre den theaterbrugelig, hvorfor han, som ovenfor meddelt, indsendte »Bussemanden« i en ny skikkelse: »Vrantenborg«, men lige meget hjalp det.

Rahbek udtalte en kvalificeret ros over Todes »Bussemanden«, idet han i »Minerva« 1788 p. 367 skrev, at man maatte beundre professorens rige og skabende fantasi, fordi han af en saa ubekvem materie som »Den polie Kammerpige« har kunnet skabe et skuespil, der uagtet alle dets fejl dog har saa mange vittigheder. Men Rahbek kunde godt forstaa, at publikum nægtede et saadant skuespil sit bifald, og forstaaer ikke Todes unaturlige kærlighed til dette anstødelige skuespil, dette Tode'ske stedbarn, og naar Tode lader sig forlede til at forsvare emnets anstødelighed paa Molières og Holbergs bekostning, saa tvinges Rahbek til at erindre Tode om, at det har han ikke ret til, ligesaa lidt som at paabyrde en Gjelstrup (der tilligemed hans fortræffelige kone havde frelst stykket) dette stykkes fald, og at den revselse, som hr. Gjelstrup har givet ham i sit »Til publikum«, var vel fortjent (se p. 155).

I »Musæum for Sundheds- og Kundskabselskere« 1788-89 fralagde Tode sig nemlig skylden for, at »Bussemanden« ikke gjorde lykke, og angav iscenesættelsen og skuespillernes forkerte opfattelse af rollerne som aarsag til det daarlige resultat, ligesom Tode i samme no. af Musæum (p. 170-75) skrev en længere afhandling »Mere om theaterstykkers vanheld«, hvori den ovenfor citerede udtalelse, at et stykke maa hellere blive hysset ned end dø en stille død, findes.

Tode beskylder Rahbek for partiskhed i bedømmelsen¹ og angriber ham for hans ømhed for moralen, og da Rahbek har

¹ Tode er selv meget svingende i sin bedømmelse, hvilket fremgaar blandt andet af hans ovenfor belyste forhold til Rudolph Buchhave. Endvidere kan det ses i hans opfattelse af Baggensen, hvis ungdomsarbejder han fralagde enhver værdi, medens han i »Kritik og Antikritik« decb. 1791 og januar 1782 betragtede ham som de levende danskes konge, og anser Baggensens Labyrinth (oct. 1792) for den bedste rejsebeskrivelse.

faaet sin oversættelse af den »Skinsyge kone« opført, skriver Tode¹: »Hr. Rahbeks tid er kommen, jeg lader ham ikke fare. Den Despotismus han troer, ustraffet at kunne udøve over smag, sæder og menneskeforstand, skal falde, de kunster han ellers bruger at slippe ud af en knibe, skulle ikke længere nytte ham. Naar en mand er saa uhyre øm om moralen, at han dadler en sangerinde, fordi hun har ladet sig give et kys med mere, saa kan man ikke tie stille til scener, hvor fruentimmere lignes med hopper, hvor ideen om smukke piger forenes med den om ryttere og sporer, saadan en kritik er paa den ene side en skinhellig og paa den anden side en koblerske. Og den moralske Rahbek mener endogsaa, at ædelmodighed kan forsones os med en gift mand, som forfører en pige.«

Naar Tode udgav sine »Dramatiske tillæg«, skyldtes det, at han derved bedre kunde faa lejlighed til offentlig at lange ud til Rahbek, der var begyndt som dramaturg og havde fældet domme, som ikke burde staa ved magt. Rahbek beskyldte ham for i sine domme at tage personlige hensyn, idet han laster dem, der ikke er hans venner. Naar han tidligere bebrejdede Rahbek hans kritik og domme, saa skete det i blade, som ikke læstes af saa mange, som Tode kunde ønske, og da disse blade indeholdt en mængde andre ting, blev det »theatraliske« saa kort, at det ikke kunde gøre sin sande virkning, derfor vilde han nu »for fremtiden skrive ex professo theaterkritik, som ene og alene skulde indskrænke sig til det, som kan interessere skuespillerinder, dramatiske autorer og skuespillere.«

Tode taler om Rahbek som den kunstdommer, som ved at opsnappe skuespillernes smaa fejl og puste dem op som en sæbeboble, ligner en ung forhippet insektfanger, der altid løber med sin klemme, sin æske og sine knappenaale i lommen, og troer han gør en stor del til naturhistoriens udøvelse ved at fange en myg.

Allerede i Kritik og Antikritik² havde Tode angrebet Rahbek, som i »Minerva« roste madam Rosing for hendes udførelse af titelrollen i Gotters: »Medea«, hvilket Tode var meget mis-

¹ I Dramatiske tillæg No. 26—27.

² 25. novb. 1788, p. 722.

fornøjet med, og i »Dramatiske tillæg« p. 19 tog sagen op til fornyet og omstændig behandling, der fortsattes gennem flere no. og diskuterede, hvorvidt Medearollen var udtryk for vildskab (Tode) eller ikke (Rahbek).

Tode hidsede sig op til voldsomme og ubeherskede udtryk og talte om hr. Rahbeks pølsesnak: »Han vilde sige noget, og vidste ikke hvad det skulde være. — Hans bonmots kiste og Holbergs komedier lader ham i stikken denne gang, og naar han saa skal føde vittigheder, saa er det gjerne en svær fødsel, hvori fostret bliver ganske skævt« . . . »Desuden har jeg ganske ret, og naar man har ret og tillige et lille gran lune og vid, saa kan man gøre ganske artige ting« (!) En typisk Tode's conclusion som debattør! Først postulerer han, at han har ret og Rahbek uret, og desforuden mangler Rahbek Todes lune, hvorfor Tode har den fordel, at han er istand til at gøre nar af Rahbek.

Da Rahbek spottende taler om Tode og compagni, riposterer Tode med at spørge: Hvad er hr. Rahbek uden compagni? Hvad er han foruden en kreds af venner? Hvilket sigter til, at Rahbek altid talte om sine mange venner, til hvis venskab han støttede sig. »Jeg siger ugærne disse sandheder, hr. Rahbek, men han tillader sig en vis tone, som i henseende til den forskel, der er imellem en saa ung autor og mig, kan kaldes kaadhed.«

At en yngre mand vover at kritisere den ældre Tode ærgrede ham udover alle grænser, og Tode fastslaar, at flau laant vittighed og friskfyrhed nytter ham ikke. Gang paa Gang møder Tode op med disse angreb paa Rahbek formedelst hans ungdommelighed. I »Dramatiske tillæg« undrer Tode sig saaledes over, at unge vover at bedømme gamle og at tale i saadan myndig tone, og kalder Rahbek for en orakulerende, despotiserende mand i det dramatiske fag. Tode forlanger »grundighed og artighed, hr. Rahbek, ellers skal De faa andet at læse.« Rahbek var ganske vist 24 aar yngre end Tode, men alligevel 30 aar gammel, da striden mellem de to var mest brændende, og Rahbek havde i en række aar udelukkende beskæftiget sig med æsthetik, saa det var ganske naturligt, at han følte sig dybt krænket over

Todes stadige pukken paa hans unge alder. I saa henseende deltes hans følelser ogsaa af Lærde Eft., som 1790 (p. 268) i en anmeldelse af Todes Dramatiske tillæg protesterede mod de persiflager og grovheder, som findes paa flere steder, samt fandt det anstødeligt at høre »i hver anden stund af hr. prof. Tode, at hr. prof. Rahbek er ung. Dette findes her saa tidt, at det bliver væmmeligt, og ærgerligt er det at høre om en ung mand paa tredive aar, at han er ung, for ung til at forstaa en ting bedre end den, der er en snes aar ældre . . . Det skal være en haan, men er saa ilde anbragt, at man vilde bebrejde en autor saadant én gang, men ganske indtages imod ham, naar det hvert øjeblik kommer igen.«

Tode var meget musikalsk og elskede operaer og syngespil, hvorimod Rahbek ikke satte pris paa den slags theaterforestillinger. Rahbek var selv klar over, at han ikke paavirkedes af musik, i hvert fald ikke af den finere form, thi i Rahbeks »Breve fra en gammel skuespiller til hans søn« skriver han i et af Brevene:¹ »Jeg maa tilstaa, at mange af disse visemelodier behager mig hundrede gange mere end nogen af de brillante arier, som jeg enten har faaet at høre til straf, fordi jeg gik paa koncert, eller som har forfulgt mig fra skuepladsen af.«

Da operaen »Cora« opførtes i foraaet 1788, roste Tode den i høje toner,² medens Rahbek kritiserede den stærkt og skrev³, at hans mening om Cora var, trods Todes kritik, uforandret, men da Tode syntes at have en idiosyncrasi mod hans meninger, vil han i det følgende yderligere stadfæste sine meninger om operaen; bestandig fulgte Rahbek Tode som en skygge; naar den ene havde rost noget paa theatret, fulgte strax en nedsættende kritik om det samme emne fra den andens haand.

Todes foragt for Rahbeks domme om musikalske emner var fuldt ud berettiget, thi foruden hvad der ovenfor er berørt som bevis for Rahbeks uvenlige stilling til musikken, kan nævnes et

¹ Rahbeks Breve fra en gl. skuespiller til hans søn, 1782, p. 321.

² Dramatiske tillæg p. 16.

³ Rahbek: Dramatiske samlinger 1788 p. 97.

par stropher, som findes i en prolog, Rahbek skrev ved et privat theaters aabning,¹ hvori det hedder :

Vil vi med noget stort begynde
Og spille her en opera
Skøndt madam Polyhymnia
Og vi just ikke venner ere,

kan vi endnu, for at slaa hovedet paa sømmet, anføre en udtalelse af Rahbek selv, adresseret til Rossing, nemlig »at han var en idiot i musik«.²

Denne mangel paa musikalsk forstaaelse var grunden til, at Rahbek i »Minerva« endog paastod, at de musikalske skuespil, som efter hans mening havde trængt sig ind paa den danske skueplads, i bund og grund fordærvede den rest af karakter, som var tilbage af nationen, thi de gjorde den blødagtig, fejsk, tankeløs og overdaadig, hvorfor Rahbek ansaa det for sin pligt at opfordre regeringen til at sætte en dæmning for dette overhaandtagende onde.

En »brevskriver« gør Tode opmærksom paa denne Rahbekske opfattelse,³ og Todes begejstring for musikken fik et meget smukt udtryk i det svar, han giver brevskriveren, idet han udførligt imødegaar Rahbeks opfattelse af operaernes og syngespillenes skadelige indflydelse og taler med varme ord om musikken og dens gavnlige indflydelse paa menneskene. Han fremhæver med rette det urimelige og enfoldige i at folk, som hverken har smag eller nogen følelse for musik, og hvem naturen maaske har nægtet den behagelige evne nogensinde at kunne faa den, vil dømme derom, og derved opvække urigtige begreber hos den ukyndige mængde og ækelhed og kedsommelighed hos kenderen. »Naar jeg gaar i operaen, maa jeg stille mig for, at jeg transporteres i et pays enchanté og lige hen i tryllet, og da bliver alting mig naturligt uden natur«. Er det uvidenhed

¹ Aftrykt i maanedsskriftet *Iris*, januarhæfte 1791, p. 316.

² Se: H. Schwanenflügel: *Peter Andreas Heiberg* 1891, p. 108.

³ Se: *Todes Dramatiske tillæg* p. 169.

eller ondskab, der forleder hr. Rahbek til at raabe paa disse slags skuespils ødelæggende kostbarhed. »Dersom musik hos alle nærværende forfinede nationer ej mere anses for skadelig, men endog for nyttig, hvorfor skal vi da mere undvære den end andre?«

Tode afslutter sine fortræffelige bemærkninger vedrørende syngespil og operaer med følgende salut: »Hr. Rahbek har lovet mere udførligt at meddele sine tanker desangaaende. Dersom jeg havde publikum i min lomme, saaledes som han synes at tro at han har det, vilde jeg paa deres vegne bede ham forskaane os for mere af hans raisonnements over disse skuespil, som man indtil ækelhed har læst nok af; men da jeg ikke dertil er autoriseret, saa tillader han mig dog, at jeg for min del frabeder mig continuation deraf.«

Da Tode havde udgivet sine »Dramatiske tillæg« strax efter hans »Bussemand«s dødelige Afgang, haanede Rahbek ham i »Minerva« 1788 p. 372 under rubriken »Skuepladsen«, idet Rahbek diskuterer grunden til udgivelsen af Todes nye »Tillæg«. Rahbek bemærker, at »enten maa dette være sket, fordi han forudsaa, at han vilde have alt det rum, han i sine øvrige blade kunde unddrage den medicinske rec., nødtigt til det tusind par ord i anledning af comoedien Bussemanden han uden tvivl har bestemt sine abonnenter, eller han efter Alcibiades eksempel — der skar rumpen af sin hund, forat bringe abonnenterne fra at snakke om hans øvrige opførsel — har villet give sin dramatiske nøgenhed til pris for at drage opmærksomheden fra sin dramatiske vanskæbne, ved anmelderen ikke, men da han har gjort mine domme til den vejrmølle, hvorimod hans heltebedrifter ere sigtede, maa jeg kun give ham denne advarsel: Det er den fjerde kaper, De paa nogen tid har ladet løbe ud, og som alle fire fornemmelig krydse paa mig; for mig gærne, de bringer mig idag næppe op! Vel hverken mangler de eller sparer paa det grove skyts, men da de ikke er synderlig befarnede paa det dramatiske farvand og overalt ikke stikker dybt, saa er de nødt til at holde den til landet.«

Rahbeks paastand om, at Tode var nøgen i dramaturgien, bragte Tode i fyr og flamme, og i et hvast svar, som er holdt

i en skolemestererende tone og offentliggjort i hans »Dramatiske tillæg«, fastslaaer han, at Rahbek selv er nøgen i dramaturgien, naar han ikke har »sin marskandiser Lessing« ved haanden. Ogsaa her pukker Tode paa sin højere alder i sammenligning med Rahbek, idet han skriver (p. 59): »Hvorved vil denne unge person godtgøre, at jeg er nøgen i dramaturgien? Har jeg ikke set theatre uden- og indenlands saavel som han? Har jeg ikke nu paa 32te aar besøgt den danske skueplads, altsaa før end han var udenfor moders liv eller kunnet stave drama . . . . Kan jeg ikke lige saa godt læse Lessing¹ udenad som han, om det er umagen værd . . . . I ting, hvor der ikkun fordres sund sands og rigtig dømmekraft, skulde jeg ikke kunne se, hvad ret og godt er bedre end han, som har den ulykke, at hans hjærne er i en bestandig missving, han som er bleven beskyldt for hverken at kunne skrive eller recensere.« Todes vante kampmetoder at overdænge modstanderne med grovheder og ubeviste paa-stande, svigtede ham aldrig, et forhold der skader ham som kritiker, da han i mange tilfælde udtalte anskuelser, som var fuldt ud berettigede og godtgjorde, at han besad evner som litterær kritiker.

Tode gør Rahbek opmærksom paa, at hans monopol som eneste theaterkritiker er forbi og at han ikke længere kan smigre sig med at anses for »Publikums repræsentant«. Det duer ikke, at der kun er en dramaturg, »det har hr. R. vist«. og derfor er Tode ogsaa bleven det, og naar nogen paastaar, at han ikke kan være det, saa er det noget snak, thi dramaturgien er en af de videnskaber, som staar aaben for alle. »Forfatteren til den dramatiske journal var en jurist, hvi maa en mediciner da ikke ogsaa skrive dramaturgiske tillæg?« »Er det maaske nu kun unge folk tilladt at være dramaturger? Saalænge ungdom har med ungdom at bestille, lader jeg det passere, men naar ungdommen vil bedømme gamle, bliver sagen alvorlig. Det var kun min hensigt at sige min mening om et og andet som en tilskuere, men da hr. Rahbek forlanger det, saa skal jeg dramaturgisere ham saadan, at han skal føle, at jeg ikke er nøgen.«

¹ Lessing, det tyske dramas fader, var Rahbeks litterære autoritet paa dramaturgiens omraade.

Og saa meddeler Tode i No. 9 af »Dramatiske tillæg«, at han siden 1757 har haft et nøje kendskab til theatret og dets ufor-glemmelige skuespillere som madam Linkewitz, Londeman, Klementin og Hortulan og mange andre udmærkede aktører paa Holbergs tid, at han efter sin hjemkomst fra udlandet var huslæge hos Klementin, der gang paa gang fortalte ham om theatrets oprindelse og væxt og meddelte ham sine tanker om, hvad der blev opført og hvorledes der blev spillet. For yderligere at bestyrke sin dramaturgiske dygtighed meddelte Tode, at han har læst en masse dramaturgiske værker i forskellige fremmede sprog, og fremhæver med selvfølelse, at han har skrevet stykker for theatret, og »hvormange har frembragt noget bedre end »Søfficererne« og »Ægteskabsdjævelen«.

Tode føjer til, »at det er en smal sag for ham at læse alle autorer, som have skrevet om dramaturgi, thi disse autorer er jo snart tyggede og fordøjede (p. 68), men der er en bog, som jeg har læst mere af end hr. Rahbek, og hvori jeg altid vil blive 20-30 aar forud for ham, jeg mener livets, som er den bedste haandbog en dramatisk og dramaturgisk skribent kan have at raadføre sig med, og den har lært ham tidens smag og sæder langt mere end gamle almanaker.«

Rahbek benyttede sine »Dramatiske samlinger« til at levere oversigter over de paa theatret opførte stykker og at angribe de af Tode i dennes »Dramatiske tillæg« fremførte betragtninger om de samme stykker. Da derfor »Bussemanden eller Oldfux forandringer« ikke gjorde lykke og Tode i den anledning, som ovenfor anført, skød skylden paa skuespiller Gjelstrups udførelse af hovedrollen, hvilket Tode kom meget uheldigt fra, var det en kærkommen anledning for Rahbek til at fremsætte kritik af Todes evner som dramaturg og kritiker. Rahbek fremhævede Gjelstrups forsvar i form af hans redegørelse til publikum, »hvis omstændelige beretning viser prof. Todes forhold i denne sag« og som »altid maa blive et hoveddokument for enhver, som agter tilfulde at kende denne skribents tænke- og handlemaade. Professoren har iøvrigt i disse sidste Tider begyndt at rippe op i denne sag igen og vil bevise, at jeg siger, hvad jeg ikke har set, og han paastaar, at jeg paa sædernes vegne gør uret mod

Staverup, fordi jeg ikke saa ham sidde paa den kanape, han ikke sad, og gentager endnu i sin ivrighed samme beskyldning endnu engang i samme blad. Her maa man nok spørge: Hvorledes læser du? Mine ord ere disse: Naar Prof. mener, at det anstødelige i »Bussemanden«s omtalte scene kun ligger i ord, saa har han glemt, at han selv forlanger, at Staverup skal sætte sig hos hende paa kanapeen og tage hende i sine arme. Nu kaster jeg ydermere op i deres Bussemand og finder disse ord p. 108: Staverup sætter sig hos hende og tager hende i sine arme. Hvor er den, der taler om det, han ikke ser. I sandhed hr. professor, de vaaben, De uophørlig bruger, bevidne noksom, hvordan Deres sag er. De havde protesteret mod at bedømmes efter den maade, hvorpaa stykket blev forestillet; jeg henholder mig da med rene ord til Deres egne fordringer, og de troer at slippe fra det med aabne usandheder.«

Til gengæld haaner Tode Rahbeks »Dramaturgiske Samlinger« ved spottende at meddele, at han har bladet i tredje og fjerde hæfte af samlingerne, men resultatet har været, at han erkender, hvilken straf Todes »Dramatiske tillæg« har ført til, nemlig at de har givet Rahbek anledning til at sammenskrive sine »Samlinger« og med »hvor mange ord han svarer paa mine«. Tode vil ikke indrømme det hele, men han synes ikke det er umagen værd at sætte hr. Rahbek paa denne maade istand til at udfylde hele hæfter, hvorfor Tode afsluttede udgivelsen af sine »Dramatiske tillæg« d. 5. aug. 1789, dog tilføjede han et længere kapitel, som han kaldte for »Afsked«, hvormed hensigten med tidsskriftets udgivelse rekapituleres.

Denne »Afsked« er ganske interessant, fordi den belyser Todes karakter og skribentvirksomhed. Han fortæller heri, at han er tilfreds med at have naaet den hensigt, han havde med udgivelsen, nemlig at vise, at vor dramaturg var intet mindre end et orakel, som manglede en dommers upartiskhed og fulgte tomme autoriteter i stedet for sandhedsførelsen. Men desforuden havde han »en anden hensigt, nemlig at forsøge mig ogsaa i dette fag som i saa meget andet«. »Jeg vilde dramaturgisere som en amatør, medens hr. Rahbek sysselsætter sig dermed paa virtuosfod. Jeg er aldeles ikke misfornøjet med disse forsøg, de

gøre min pen ingen skamme . . . . Slige arbejder koster mig saare liden tid eller hovedbrud, og dernæst haaber jeg, man højgunstigt vil bevise mig den grace ogsaa en smule rekreation og min rekreation er forandring i arbejdet . . . . Jeg ender nu dette skrift og overgiver alle theatralske personer igen i hr. Rahbeks dramaturgiske despotiske hænder.«

Midt i kampens hede, under hvilken de overfusede hinanden med grovheder, mødtes disse to saa forskelligartede mænd en dag paa neutral grund, i Todes konsultationsstue paa Østergade 55. Det maa have været i slutningen af firserne, thi Rahbek fortæller herom,¹ at det hændte »just som nys et tidsskrift af ham (d. e. Tode) var udkommet mod mig (Dramatiske tillæg) og jeg vilde til at besvare det, fik en meget stærk tandpine, der gjorde mig en søvnløs nat; saa jeg satte mig for at tanden skulde ud næste morgen, og da Tode var den tids mest berømte dentist, besluttede jeg mig udendvidere at gaa op til ham. Jeg begav mig da derhen, saasnart det blev nogenlunde rimelig tid, men fik, da jeg sagde mit navn, til svar, at professoren ikke var hjemme; jeg spurgte da, naar han kom hjem, men det kunde heller ingen sige mig; jeg ønskede nu at tale med fruén i haab om at erfare noget om, naar han kunde ventes, men ogsaa hun var usynlig; jeg greb da til at spørge om sønnen, som var af Efterslægtsskolen, og da han omsider kom tilsyne, klagede jeg ham min nød, at jeg havde en tand, som jeg endelig vilde af med og havde ikke tillid til andre end hans fader. Men see! Som jeg var i begreb med at fortælle ham alt dette, aabnedes en salsdør ved siden af med et og Tode i slobrok bød mig god morgen, og bad mig trine nærmere. Udentvivl havde manden adskillige gange haft ubehagelige besøg og møder i anledning af sine stridsskrifter og havde derfor sine betænkeligheder ved at give personlig audiens, inden han hørte hvilket fredeligt ærinde jeg kom i. Han saa nu paa tanden og raadede mig til at have taalmodighed, men jeg erindrede ham om, at jeg ikke kunde, da han havde givet mig andet at tænke paa: — Han lagde da en stolehynde paa gulvet og lod mig sætte mig paa den og traadte bag mig med instrumentet, men idet han

¹ Rahbeks »Erindringer af mit liv« III, 1825, p. 149.

vilde taget fat, faldt denne vor stilling, hvori han havde denne sin modstander for sine fødder og i sin magt, mig saa latterlig, at jeg ikke kunde undlade leende at gøre ham opmærksom derpaa, og maatte vi nu begge le af først, inden han kunde skride til operationen, der gik fortræffelig. Imedens han lod mig skylle min mund, svøbte han tanden ind i et stykke papir og som jeg nu gav ham en dukat for ulejligheden, flyede han mig tanden og sagde leende, jeg kunde frit sige til alle folk, jeg havde bestandig mine tænder. Vi sagde hinanden meget forbindtlig godmorgen og gensidig tak og vedblev at skrive mod hinanden som før.«

Rahbek var godmodig og hurtig til at glemme gamle stridigheder og kunde i længden ikke lide at være uvenner med folk, hvorfor han hurtigt formildedes, naar lejlighed gaves, og saaledes gik det ogsaa i hans forhold til Tode, da denne støttede Rahbek, som 1790 ansøgte om den nyoprettede stilling som professor i de skønne videnskaber (d. e. litteratur). Rahbek fortæller i den anledning,¹ »at der vederfores mig den meget smigrende udtalelse, at udgiveren af Kritik og Antikritik, den ædelsindede (!) Tode, midt i en fejde, hvori han sandelig ikke var partisk til min fordel, erklærede, at jeg fortjente at være offentlig lærer i de skønne videnskaber«.

Jo ældre Rahbek blev, desto mere voxede hans beundring for Tode, og da han, næsten 40 aar efter fejden, nedskrev sine erindringer, udtrykker han sin beundring for Todes vid og slagfærdighed i debatten. Rahbek nærrede intet personligt uvenskab mod Tode, men betragtede ham og sig selv som advokater, der forsvarede hver sin sag, og som derved kom til at sige hinanden et eller andet ubehageligt ord, uden derfor at være personlige uvenner.²

Todes litterære theaterkritiker var, som hidtil vist, næsten udelukkende rettet mod Rahbek og skyldtes dennes bedømmelse

¹ Rahbeks Erindringer III, p. 195.

² Rahbek var allemandsven, skikkelig og godmodig. Han troede fuldt og fast paa, at følelserne i saa henseende var gensidige, hvilket ikke altid var tilfældet; thi naar Rahbek i sine »Erindringer« omtaler P. A. Heiberg, strømmer han over af kærlighed og ærbødighed for ham, lidet anende, at Heiberg i et brev til sin broder fortæller denne, at han for-

af »Dramaturgiske Sager«. Dog fik han, saavel i sine »Dramatiske tillæg« som i Kritik og Antikritik, ogsaa lejlighed til at rette kritik mod andre af samtidens forfattere, og Peter And. Heiberg blandedes ind i striden, trods at Tode kort iforvejen havde udtalt sin glæde over at finde P. A. Heiberg som vaabenfælle mod Rahbek, der var bleven stærkt angrebet af Heiberg, hvem Tode med rette ansaa for at være en af de farligste modstandere, Rahbek kunde faa.

Stridens oprindelse var J. Baggensens syngestykke »Holger Danske« med musik af Kunzen, som blev angrebet af Rahbek og P. A. Heiberg, der foragtede operaen som kunstart. Da saa ovenikøbet »Holger Danske« blev oversat af Professor A. W. Cramer i Kiel til tysk, skrev Heiberg sin parodi »Holger Tyske«, som gjorde nar af operaen, Baggens og Tyskeriet. Tode mente sig ogsaa kaldet til at blande sig i denne strid, men indskrænkede sig dog kun til i Hertha¹ at offentliggøre en af ham selv forfattet parodi, som han gav titlen Olger og Clara, et skuespil i 3 akter i rimløse vers og med sange, som ere lagte under Kunzens musik. Gennem flere no. blev første akt af Olger og Clara trykt, for at man, som Tode siger, heraf kan bedømme, »hvilken af disse parodier Holger Tyske eller Olger og Clara gør den bedste virkning . . . Den høje hr. translator Heiberg, forfatteren til Holger Danske gøs, at himlen vil bevare ham for Olger og Clara's fortsættelse er en aarsag, hvorfor dennes fortsættelse ikke skal udeblive; thi jo mere han laster stykket, jo vissere maa det ikke være slet; det er rimeligt, at han frygter for hans eget arbejde skulde tabe ved siden af mit.« Paa sidste side af Hertha udgyder Tode sit had mod Heiberg ved at meddele, at »Den første akt af Clara og Olger, som er indrykket i disse blade, skulle alene tjene til kontrast med den gemene og foragtelige Holger Tyske.« Dersom man ønsker at se hin fuld-

---

nyligen har haft en alvorlig korrespondance med Rahbek, »der endtes med et smigrende brev fra ham«, hvorefter P. A. Heiberg meddeler broderen, at »om jeg forhen ringeagtede ham, saa foragter jeg ham nu«. (Se breve fra og til P. A. Heiberg, udgivne af Birket Smith 1884, p. 72).

¹ Hertha No. 9 16/1 1789.

stændig, behager man at melde hos mig, da den skal komme ud for sig selv.

Todes forsøg paa at latterliggøre og nedsætte P. A. Heiberg kunde denne ikke stiltiende finde sig i, men istedet for at angribe Tode, rettede han svaret til dennes søn i form af en piece paa 16 sider, som havde titlen »Formaninger til den unge Tode, søn af den vittige og gode danske skribent, hr. professor Tode i anledning af recensionen over Baggesens: Til det virkelige publikum, virkeligen sluttet Nr. 27 af Kritik og Antikritik, ven-skabeligen givne af P. A. Heiberg. Hvo som sparer det ris, hader sin søn, men hvo, som elsker ham, tugter ham tidlig, Kbhv. 1789.

Denne »nederdrægtige hævn«, at angribe faderen i hans søn, for derved at saare desto bedre og forstyrre huslig rolighed, blev omtalt i Hertha (No. 12, p. 187). Heibergs venner har rimeligvis foreholdt ham det urigtige i at rette angrebet mod Todes søn istedetfor mod Tode selv, thi den 4. juli 1789 skrev han et svar under titlen: Til Hr. Professor Tode fra P. A. Heiberg paa 7 sider, hvori han erklærer, at han meget vel vidste, at det var Tode selv, der havde bedømt ham, men hans fortrydelse over en saa ufortjent behandling forførte ham til at tillægge Todes søn disse recensioner, som han altid vilde betragte som barnagtige, for ikke at karakterisere dem med et værre navn. Derimod havde han aldrig troet det, »som man idag har sagt mig« skulde have indflydelse paa Todes huslige rolighed, »thi vore huslige glæder ere, Hr. Professor, sandelig ikke saare mange. Nogle have fler, andre færre, men ingen har saa mange, at han kan taale at miste nogen af dem«. Heiberg gør Tode en undskyldning for de saakaldte formaninger til hans søn. Derefter kaster han stridshandsken til Tode og fortæller ham, »at den mand, der vil være stor i alt, bliver sjælden mere end middelmaadig«. Heiberg kræver Tode til ansvar for hans dom over Heckingborn og Rolf Patriot;¹ og nu til kamp! Til kamp! Hr. Professor! Men Tode vilde ikke optage kampen med P. A. Heiberg, som var ham for overlegen og skarp i repliken, og han foretrak at tie stille.

¹ Heibergs komedie Heckingborn opførtes første gang 30. okt. 1788.

Striden med Rahbek døde hen, da Rahbek 1790 foretog sin studierejse til Tyskland og Østrig samtidig med, at Tode tabte interessen for at sysle med dramaturgiske sager.

Tode ejede medfødte evner som theaterkritiker, og i modsætning til Rahbeks tørre og mere saglige diskussionsindlæg var Todes bemærkninger fornøjelige, fulde af lune og friskhed. Tode var, i modsætning til Rahbek, ikke tynget af videnskabelig literær ballast, men hans sunde sans og usnobbede opfattelse af theaterkunsten fostrede kritiske udtalelser, hvis rigtighed nutildags maa anerkendes, og hvis friskhed tidens tand ikke har evnet at svække. Som smagsdommer var Rahbek ikke altid helt paa-lidelig, thi han paavirkedes stadigt af sine ædle følelser og rørte vendinger, og alting svømmede sammen for ham.¹ Paa den anden side skæmmedes Todes udtalelser af hans selvgladhed og selvros, der overalt farvede hans kritik, ligesom han heller ikke var istand til at bekæmpe sin ubændige lyst til at beskæftige sig med alt mellem himmel og jord. Rahbek var i sin form mere behersket og upersonlig i modsætning til Todes stærkt personligt farvede, temperamentsfulde angreb.

Paa et andet felt end det dramaturgiske har Tode øvet en frisk og fornøjelig kritik, nemlig paa det *theologiske*.

I »Kritik og Analyse« anmeldte Tode d. 6. okt. 1790 »Nysa«, en philologisk-historisk afhandling af Anders Gamburg,² hvori Mosebøgernes beretning om syndefaldet angribes. Den tyske udgaves titel var: Nysa oder philosophische historische Abhandlung über Genesis II III nach einem noch ungedruchten Original Elentheropolis, Kopenhagen 1790. Tode indrømmer selv, at han ikke er fagmand, men alligevel maa læseren indrømme,³ at hans kritik er som et friskt vindpust, der adspredter det taageslø, som en uklar løs fantasi har spredt over Nysa, der er bygget op af løse paastande, og saa slutter Tode paa sin

¹ Se Rønning: Ration. tidsalder III² p. 52.

² Anders Gamburg, f. 22/11 1753, 11/9 1833, blev 1788 extraord. professor i filosofi, udgav anonymt 1790 »Nysa«, som indeholdt et kraftigt angreb paa mosebøgernes beretning om syndefaldet. Nysa udkom først paa tysk. Den danske udgave udkom med anhang anbelangende kritikerne over samme: Kritik og Antikritik 1791 No. 8, 20 og 46, Lærde Eft. 1791 No. 47, Iris 1791 I, p. 350.

³ Se Rønning l. c. III¹ p. 337.

lune maade: »I det hele maa jeg dog tilstaa, at man ikke fordrer tilfredsstillende bevis for, hvad autor udgiver for sandt, ikke heller ser for nøje paa den philosophiske fremgangsmaade; denne bog er meget velskreven. Den gør forfatterens geni megen ære, og den kærlighed, han nødvendiggen maa fatte til saa vittig en lille skælmsmester, undskylder meget af den kaade spøg, den driver med den ærværdige Moses, og de duriteter, den siger de ortodoxe. At man undertiden har slaaet den lidt paa fingrene, er der vel dog intet ondt i? Men at give den dada for alvor, det var synd. Den ret fortørnede kritikus kan man spørge som Agesilaus: Er du fader? Har du aldrig sat en hypothese i verden? Saa ved du heller ikke, hvad et autorhjerne kan gøre og ofre for den.«

Gamborg svarede Tode overlegent og fandt støtte i Lærde Eft. No. 70, hvor Todes anmeldelse kritiseredes paa følgende maade: »Tode er ganske vist vittig, men hans flygtighed forleder ham til at »desavouere« den ting, han aldrig har tænkt over og som han er ganske uvidende i«. Herpaa svarede Tode: »Det gamle kunstgreb at tillægge mig vittigheder for at kunne fralægge mig grundighed, ler jeg af. Hvi gendriver man ikke mine sætninger?« Og saa ender han med en brander: »Men jeg er ked af det *nyseri og publikum* vist ogsaa«.

Ogsaa i kirkens og præsternes kamp mod rationalismen tog Tode del paa sin fornøjelige friske maade, siger Rønning,¹ thi i sin anmeldelse af Nysa benytter han lejligheden til at lægge et godt ord ind for præsterne. Det er godt, siger Tode, at der ogsaa fremkommer kritik af religions-lærdomme. Sandhed virker altid derved, enten lutres eller befæstes den. Lov og tak være derfor vor aller mildeste regering, at den ikke bruger den venlige arm til at knuse ethvert forsøg at drøfte religionens sætninger, og ros fortjener vor gejstlighed, at den ikke beder om et saadant magtsprog. Men naar de ikke gøre det, skulde de vel have lov til at slaa fra sig, naar de angribes. Imidlertid er det dog alt for sædvanligt, at næppe nogen præst skriver mod nye sætninger, uden at der strax høres det skraal: Se! Er de der ikke strax, begynde de ikke som de altid pleje? . . . Tode fortsætter og siger

¹ I. c. III, p. 345.

til slutning til forsvar for den kaustiske tone i videnskabelige stridsskrifter, at de gejstlige have ikke saa lidt af den: »Sandhed bør vadskes i en god lud, at den kendes være ren og god. Disse gamle lemfældige undersøgelser, denne kritik med en harefod gør en autor sikker«.

Da biskop Balle i foråret 1793 havde udsendt 1.ste hæfte af Evangelisk kristelig Salmebog, var Tode ikke tilfreds med den¹ og sagde sin mening paa sin sædvanlige djærve, friske maade (se Rønning), idet han paapeger, at adskillige psalmer har han taget saft og kraft af, og i anledning af en psalme, der var bleven forbedret af kommissionen, udbryder Tode: »Hvor mat en prosa! Hvor megen fyldekalk, hvor koldt og grædefærdigt . . . Hvi forkaster selskabet ikke alt, hvad denne autor (digter var han ikke), alt hvad denne salmeudbløder har bidraget.«

¹ Se Iris sept. 1793.

DE AF TODE STIFTEDE SELSKABER.

Til Todes fortjenester hører hans bestræbelser for at virke til gavn dels for lægernes videnskabelige og praktiske uddannelse herhjemme og dels hans arbejde til fremme af moderne pædagogiske synspunkter som grundlag for en forbedret undervisning af ungdommen.

Den første opgave søgte han at realisere ved at stifte forskellige lægevidenskabelige selskaber, der skulde supplere lægernes og kirurgernes undervisning ved universitetet. I saa henseende tog han først sigte paa kirurgernes stedmoderlige behandling, idet deres undervisning, trods deres talmæssige overlegenhed, sammenlignet med de interne medicinske studenters faatallighed, var meget mangelfuld.

I. W. Johnsson har tidligere¹⁾ gjort rede for disse selskabers historie, hvorfor vi i det følgende vil nøjes med en kort oversigt over Todes andel i de af ham stiftede selskaber, af hvilke det første var

Det private kirurgiske Selskab,

som stiftedes d. 3. juli 1771 paa forslag af Tode, der valgtes til formand og virkede som saadan, indtil *Heinrich Callisen* 1774 stillede ved hans side som selskabets medforstander. Det begyndte med kun 8 medlemmer, men ideen slog an, og to aar senere var medlemsantallet voxet til 41.

¹ *I. W. Johnsson*: Københavnske medicinske selskaber 1923.

Der findes et lille anonymt skrift »Geschichte und Versuche einer chirurgischen Privatgesellschaft zu Kopenhagen« 1774, hvis forfatter aaret efter viste sig at være Tode.¹ Selskabet holdt i begyndelsen sine ugentlige sammenkomster i Todes private lejlighed. Det aarlige bidrag var en rigsdaler; for pengene købtes bøger til selskabets bibliotek. En censor vaagede over medlemmernes pligter, en kvæstor var kasserer, saa var der en bibliotekar, en sekretær, der førte protokollen sammen med en medhjælper, der skrev hurtigt. En af de dygtigste skulde stadig være medforsvarer ved den ugentlige forfatters disputatser, og fem andre flinkere medlemmer optraadte som stadige opponenter. Da 19 af 20 medlemmer var tyske, var sproget tysk. Grunden til, at selskabet stiftedes, var den, at der var kommen saa mange tilhørere til forelæsningerne for kirurgerne, at undervisningen led derunder, hvorfor der maatte gøres noget for, at eleverne kunde tilegne sig stoffet. Tode var meget interesseret i selskabets trivsel og skænkede blandt andet 20 rdl. til selskabet som præmie.²

Selskabet har sikkert været til gavn for de kirurgiske studerende, thi ifølge Tode³ blev fem af medlemmernes doctores medicinæ, en overkirurg ved Frederiks hospital, otte regimentskirurger, fire plejekirurger og tre livkirurger. Interessen for selskabet tabte sig efterhaanden med aarene, og 1783 afgik det ved døden af mangel paa mødende medlemmer og efter at der i 1783 et helt aar ikke var foretaget disputatser.

Betydeligt større held havde Tode, da han stiftede

Det københavnske medicinske Selskab,

hvilket skete d. 11. okt. 1772.

Om dette selskab meddeler Tode, at han fulgte andre landes, navnlig Frankrigs, eksempel, hvad Dr. Johnsson i sit ovenfor anførte arbejde fremhæver næppe er rigtigt, thi forbilledet for det københavnske medicinske selskab maa søges i Edinburg, hvis Royal medical Society skriver sig fra 1737 og derfor er det

¹ Tode meddelte dette i sit Med. chir. Bibliothek 1775 p. 183.

² Se Med. chir. Bibliothek 1776 p. 178.

³ Nye Sundhedstidende 1782 p. 513.

ældste medicinske selskab i verden og Københavns selskab det næstældste.

Vort medicinske selskab var stiftet af læger og for læger og havde derfor gode betingelser for en sund og rig udvikling, hvilket fremtiden har dokumenteret ved, at det har holdt sig i live den dag i dag, da det fører et frodigt videnskabeligt og collegialt liv i det af aktieselskabet Lægernes hus i foraaet 1923 erhvervede *Domus medica* i Amaliegade 5, København. Selskabets fødselsdag regnes d. 11. okt. 1772 at være, fordi selskabets love vedtoges den dag. Ifølge lovenes § 1 gøres rede for formaalet: »Alene at være til indbyrdes opmuntring og fælles bestræbelser til lægevidenskabens forbedring og didhenhørende kundskabers udbredelse til fædrelandets gavn og ære. Det første ordinære møde afholdtes d. 14. okt. 1772.

Ti aar senere fik selskabet tilladelse til at kalde sig det kongelige medicinske selskab og virkede som saadant i tiden 1782—1872, da det sammensluttedes med *Philiatrien*, som var stiftet d. 6te maj 1829. Beklageligvis skete sammenslutningen ikke under det gamle traditionsrige navn: Det kongelige medicinske selskab, som burde have været det naturlige fællesbanner, under hvilket de mangfoldige lægevidenskabelige special-selskaber, der fødtes i vort aarhundrede, kunde have grupperet sig naturligt som underafdelinger. Istedetfor vedtog man 1872, at sammensmeltningen af de to selskaber skulde finde sted under navnet: *Det medicinske selskab i København*.

Todes held med i 1771 at faa stiftet »Det kirurgiske privatselskab« gav ham lyst til ogsaa at oprette et selskab, der skulde være til belæring og undervisning for de medicinske studerende, og derfor stiftede han:

Societas exercitatoria medica d. 29. januar 1784, som oprindeligt lededes af M. Saxtorph, Heinrich Callisen og Tode. Selskabet bestod udelukkende af medicinske studenter fra Københavns universitet. Medlemsantallet har aldrig været stort, og selskabet førte derfor et stille, kun dunkelt belyst liv; man véd, at det eksisterede endnu i 1785, men derefter forsvinder ethvert spor.

Endnu et medicinsk selskab: *Societas philiatrica* dannede

Tode 1787—1791, fordi der var kommen en kurre paa traaden mellem ham og M. Saxtorph, som havde stiftet et Societas disputatoria medica (1785—1787) ogsaa kaldet det Saxtorph'ske selskab, som et forsøg paa at fortrænge de Tode'ske publikationer. Tode blev vred og skrev om visse forhold indenfor den danske lægeverden under titlen »En Død opstanden«,¹ at da han ikke kunde blive medlem af det Saxtorph'ske disputerselskabs bestyrelse, havde han fundet det raadeligt at opvække en af de døde, idet han fortæller om sin deltagelse i det private chirurgiske selskabs bestræbelser. Nu er der blevet oprettet et andet medicinsk selskab, og, føjer Tode ironisk til, det har haft den godhed ikke at ville bebyrde mig med nogen deltagelse i dets bestyrelse. I den anledning er Tode bange for, at han var »lænds« enten for kræfter eller for iver, hvorfor han d. 2. juni 1787 har oprettet et nyt selskab under navn af *Societas philiatrica*, som ogsaa kaldes »*Arzenykundige Gesellschaft*«² eller »*det lægekundige selskab*«, i hvilket der skal disputeres i det danske, tyske eller latinske sprog, alt efter medlemmernes behag; studiosi pharmaciæ, chirurgiæ og medicinæ er alle lige gode. Selskabet skulde være velgørende, hvis publikum vilde støtte selskabet ved at subscribere paa de smaa ugentlige disputatser, som trykkes og kunde købes for 2 skilling halvarket, og hvis der kom noget overskud af det, saa skulde det komme en fattig familie til gode. Skøndt Tode senere³ omtaler paa ny selskabet og fortæller, at det d. 17. juli bestod af 67 medlemmer, og at der i løbet af de første maaneder var blevet disputeret syv gange og at 150 personer, deriblandt de fornemste læger, havde subscriberet paa det, fik Tode ikke længe glæde af dette foretagende, thi selskabet, hvis formaal var »at forene studiosi pharmaciæ, chirurgiæ og medicinæ til et legeme og en harmoni«, ophævedes allerede i foraaret 1788, saa at dets levetid var knapt et aar;⁴ dog synes det at fremgaa af disputatshæfterne, at selskabet fortsatte sit stilfærdige liv ind i 1791.⁵

¹ Se Hygæa og Muserne 1786, p. 2.

² Se Todes Arzenykundige Annalen I B, p. 56.

³ Hygæa og Muserne p. 132.

⁴ Se Lærde Eft. 1788, p. 680.

⁵ Johnssons Købh. med. Selsk. 1922, p. 40.

Da Tode d. 4. mars 1786 dannede

Selskabet for Efterslægten,

satte han sig et af de smukkeste minder som en samfundsforbedrende menneskeven, idet selskabet ved beslutning af 3. maj 1786 oprettede en realskole for børn, særligt beregnet for dem fra mellemstanden, og som senere skulde gaa over i de praktiske erhverv.

Da Efterslægtsselskabet og dets skole i 1936 fejrede sit 150 aars jubilæum, udgav adjunkt, cand. mag. Jørgen Hatting Efterslægtsselskabets historie gennem halvandet hundrede aar, og i det følgende vil vi hovedsagelig benytte de i dette værk givne oplysninger til at belyse Todes andel i dette selskabs og skolens oprettelse.

Skoleforholdene var i slutningen af 17 hundredtallet meget mangelfulde. I latinskolerne indtærpedes den for de praktiske erhverv unyttige klassiske dannelse, og tilhørte børnene ikke en velhavende slægt, som evnede at holde huslærer, læstes intet i skolerne, som fik betydning for børnenes fremtidige livsgæring. Denne pædagogik kritiseredes stærk af Tode, som var en ivrig tilhænger af de nye pædagogiske ideer, der diskuteredes livligt rundt omkring i de daværende klubber, hvoraf den berømteste var Dreiers klub paa Østergade, hvor datidens litterater, studenter og embedsmænd mødtes for at drøfte dagens problemer. Dreiers klubvært var litteraten Jacob Dreier, der interesserede sig stærkt for pædagogik.

Blandt denne klubs medlemmer stiftedes 1785 *Selskabet for Borgerdyd*, til hvis stiftelse Tode havde været hoveddrivjederen.¹ Siden dets oprettelse havde Tode været et meget ivrigt medlem af selskabet,² som blandt andre formaal ogsaa arbejdede for skolereformer. Man fik en plan til skoleforbedring trykt, men naaede ikke videre, og tiden gik med at fremme sparsommelighed ved, at medlemmerne forpligtede sig til ikke at gaa med mere end to ure og lignende smaatier. Denne

¹ Se Rahbeks erindringer III b, p. 108.

² H. Lund: *Selskabet for Borgerdyd 1885*, et bidrag til dansk kulturhistorie.

side af selskabets virksomhed interesserede ikke Tode, for hvem gennemførelsen af de nye pædagogiske ideer var hovedsagen, idet han ansaa den daværende form for skoleundervisning for kilden til samfundets ulykker.

Tode, som i sin barndom havde gaaet i Johannes skolen i Hamborg, hvor kundskaber blev pryglede ind i hovedet paa børnene, har i en af sine afhandlinger¹ skrevet følgende: »Næppe nogen dødelig har det mere i sin magt at lade efterslægten føle sin vrede og at straffe i 3die og 4de led end en skolelærer . . . . Han danner tosser, som avler droge, der avler dosmere, der avler klodrianer . . . . Naar vi altsaa ser en torskepande, et fjog, et fæ, som skal være søn af et ypperligt hoved, saa kan det undertiden vel være, at sygdom er skyld deri. Men langt rimeligere er det dog, at en okse af en kudsk eller en æsel af en lærer har haft en fod med i spillet. Det er derfor en af de største og helligste pligter for fædre, at de ser vel til, hvem de betror deres børn«. Selv har Tode i Hamborg haft en bøddel af en lærer, der, naar han var i ondt lune, sagde med et satanisk blik: *Jungen ihr geht alle zum Teufel, für euch ist keine Rettung, og naar Tode kludrede med et conjunctivum, raabte læren: du Bestie, den Conjunctivus, du Schwerenöther! Ich muss dir doch den Conjunctivus einprügeln, du vermaledeyter Bube!*²

Hatting skriver, at Tode var fyr og flamme for alle tidens nye tanker, han var drivkraften i en række selskaber, tidsskrifter og skoler, men i sin iver kunde han ofte støde de mere besindige fra sig som Storm og Rahbek. Taktfølelse var just ikke en egenkab, der var karakteristisk for ham, og at holde liv i de mange foretagender han skabte, overlod han til andre.

Da Tode, som ovenfor berørt, i fortrydelse forlod Selskabet for Borgerdyd, fortæller Rahbek i sine erindringer, at han besluttede at oprette et nyt selskab under navn af *Selskabet for Efterslægten*, og indbød efter sin godmodige natur medarbej-

¹ Sundhed og Underholdning 1787, p. 153, »Om Skoledisciplin«.

² Paa den anden side var Tode fornuftig nok til at indse, at corporlig revselse ikke kunde undværes helt, thi han skriver: »En gang imellem kan vel prygl være nødvendig, men kun sjældent ligesom kniven i lægekunsten«.

dere af den Berlingske Tidende, hans daværende ivrige litterariske antagonister, til deltagelse deri.

I de første dage af marts 1786 sendte Tode breve med udkast til love for selskabet til en række af sine venner, og d. 4. marts mødtes de til stiftende generalforsamling i det nye selskab. Blandt de 17, der var tilstede, var de kendteste Jacob Dreier, Thomas og Frederik Thaarup, statsraad I. G. Paulli og digteren Edvard Storm, der alle tilhørte den faste stab i Dreiers klub. Allerede til det første møde havde Tode udarbejdet et omfangsrigt forslag til love paa ialt 147 paragraffer. Paa lovenes omslag skrev Tode selskabets ordsprog »Festina lente«.

Todes love fik ingen lang levetid, men selv om de ændredes, blev de ideer, han havde fremsat, og de maal, han havde peget paa, grundlæggende for selskabets virksomhed i de kommende tider. I et møde hos historikeren Jørgen Kierulff besluttede 18 medarbejdere ved Berlingske Tidende at følge Todes opfordring og indmelde sig i selskabet ved dettes andet møde d. 8. marts. Blandt disse 18 kan foruden Kierulff nævnes nordmændene Gerhard Faye og C. F. Dichmann, endvidere magister Nyerup, juristen I. F. W. Schlegel, den unge skuespiller Michael Rosing og den 25aarige Knud Lyne Rahbek. — Medlemsantallet voksede hurtigt, og datidens bekendteste mænd som biskop Nic. Edinger Balle og brødrene Abildgaard sluttede sig efterhaanden til selskabet, som hurtigt vandt i kraft til at føre sine ideer ud i Verden. Kun to maaneder efter selskabets stiftelse kunde Tode d. 3. maj forelægge sit forslag om oprettelse af en realskole.

I stedet for den lærde skoles ensidige terperi af de klassiske sprog skulde der undervises i simpel praktisk, nyttig filosofi, det almennyttigste af mathematiken, kosmo- og geografien, historie, fysik og kemi og naturhistorie; den del af lovkyndighed, som hvermand maa vide, for at undgaa skade og fortræd, brevskrivning, regnskabsføring, engelsk, fransk og tysk — man glemte modersmaalet, der senere blev indført. Den 3. januar 1787 kunde selskabet aabne sin skole i Pilestræde 100 i lejede lokaler.

Hovedæren for tilrettelæggelsen af arbejdet i Efterslægtel-

skabets skole tilkommer imidlertid ikke Tode, men den norsk-fødte digter Edvard Storm, som var fortrolig med den nyere pædagogiske litteratur og skaffede sig undervisningsplanerne fra den i 1782 oprettede realskole i Trondhjem, der paa adskillige punkter blev forbilledet for »Efterslægten«.

Todes andel i undervisningen indskrænkede sig til, at han af og til holdt forelæsninger onsdag og lørdag eftermiddag over emner, som havde almen betydning i samfundsmæssig henseende.

Medens Tode mer og mer gled ud af arbejdet, prægedes selskabets arbejde i tiltagende grad af Storms trofaste kærlighed til skolens gærning. I sin kalenderoptegnelse har Storm nedskrevet nogle notitser om Tode i foråret 1787, der viser Todes svingende stemningsliv og hvor vanskeligt det var for ham at samarbejde med de øvrige medlemmer af skolebestyrelsen.

Ifølge Hatting gengives her nogle af Storms notater:

- 23. febr.: Tode lidt underlig.
- 3. marts: Todes hidsighed.
- 10. marts: Tode var gal i skolen.
- 18. marts: Tode lidt gal i kommissionen.
- 24. marts: Tode atter forløbet sig, er sur.
- 5. april: Tode er uden tvivl rent fra forstanden.
- 19. april: Tode er rent gal og malicieux.

Tode taalte ikke kritik, han var egensindig og krævede, at hans mening skulde være afgørende og at de andre havde at bøje sig for den.

Efterslægtsselskabets skole og dens undervisningsvæsen bestyredes af en kommission, hvis medlemmer var Tode, Storm, Kierulf, Riber, J. Dreier, Aagaard, Ph. Rosenstand Goiske, matematikeren Hassing og Rahbek, og der var hyppige og stærke rivninger i kommissionsmøderne, da flertallet indenfor kommissionen repræsenteredes af folk fra Lærde Efterretnings medarbejdere. Under disse forhold kneb det for Tode at trumfe sine meninger igennem. For at skaffe sig en føjeligere majoritet, skriver Rahbek,¹ betjente Tode sig af det ved flere

¹ Rahbeks Erindringer 1825, III B, p. 148.

lejligheder i langt vigtigere anliggender anvendte husmiddel, at fordoble forsamlingens antal medlemmer ved at indkalde til kommissionen skolens timeinspektører, disciplenes forældre samt andre medlemmer, der til bestemte tider indfandt sig for at se den indvortes orden i skolen. Lykkedes det saa ikke Tode at omstemme kommissionen, indkaldte han en generalforsamling, og her, skriver Rahbek, oplevede han et optrin, »som, medens det lærte mig at kende Todes talegaver og vid fra den beundringsværdigste side, tillige gav mig en ikke let forvindelig mistro til talrige forsamlingers raadslagning, idet Tode her i mere end tre timer ene førte ordet mod næsten alle selskabets kundskabsrige og talentfulde medlemmer, som han affærdigede med idel indfald og sarkasmer, uden at nogen eneste mund aabnede sig for hans paastand uden hans egen.« Da sagen imidlertid kom til votering, gik Todes forslag igennem med overvættets pluralitet, dels af de omtalte inspektører selv, dels af saadanne medlemmer, som voterer efter fløjtmænd. Som protest mod Tode udtraadte flere medlemmer af skolekommissionen, hvor der, takket være Todes stridbarhed, stadig forefaldt spektakler (d. 8. okt. 1787 noterer Storm i sin dagbog: Hørt om Todes spektakler). Da Rahbek forsøgte underhaanden at mægle, modtog han fra Tode følgende uforskammede brev:

Til Hr. Rahbek.¹

Alt hvad imellem noget andet selskabsmedlem og mig kan forefalde selskabet angaaende, det bør afgøres i, og om fornødent er, bedømmes af selskabet. I nogen korrespondents udenom, selskabet betræffende, indlader jeg mig ikke, førend en af parterne ikke mere hører selskabet til eller i samme er sat ud af virkning. Hvilket er alt det svar, jeg kan have den ære at give paa Deres skrivelse af 21. septb.

København, d. 2. okt. 1787.

Tode.

P. S. De ser, at jeg slipper meget let til at tage kopi af mit brev.

¹ Se Hatting I. c. p. 60.

Inden vi forlader omtalen af Todes virksomhed for »Efterslægten«, skulle vi minde om, at Tode viste sit frisind ved at give jøderne ret til at indmelde sig i selskabet og dets skole. Endnu skal berøres, at han af pædagogiske hensyn hittede paa at udgive en lille bog i oktav paa faa sider, som havde titlen »Socrates«. Hensigten var, at den i samtaleform skulde bringe skolens elever nyttige oplysninger om realiteter og etiske forhold. Læreren, Hr. Frimund, aflægger besøg hos eleverne Vilhelm, Trine, Agnes og Diderich og fører fire samtaler med dem. Det hele er ganske net og harmløst, men yderligere forsøg i den retning blev ikke gjort. At Socrates udelukkende har Tode til forfatter ses deraf, at samtalerne undertegnes med et T.

Da Todes ønsker ikke opfyldtes, forlod han selskabets arbejde i vrede, ophørte med at holde forelæsninger og arbejdede paa at oprette en pigeskole, *Døttreskolen* i Kronprinsessegade og en drengeskole i Pilestræde, som senere gik over i det Schoubothske institut. Det skal bemærkes, at Tode allerede 1784 ønskede, at »Efterslægten« skulde oprette en døttreskole ved siden af drengeskolen, men han fandt ingen tilslutning.¹

Tode vedblev at være medlem af »Efterslægten« i nogle aar og bevarede stadig interessen for selskabet, ligesom han d. 4. marts 1798 holdt festtalen paa skolen. I den anledning indtraadte han atter som medlem af selskabet, hvilket han vedblev at være til udgangen af 1804.²

¹ Se Hygæa og Muserne 1788, p. 115.

² Se Fr. Bokkenheuser: Efterslægtsselskabet 1786—1836. 1896.

AFSLUTNING

Efter at vi i det foregaaende har belyst Todes virksomhed som læge og forfatter, vil vi til slut beskæftige os med hans private livsførelse, der for de sidste 10 aar, han levede, var præget af tiltagende sygdom, huslige bekymringer og økonomiske sorger.

Tode var i sine velmagtsdage en i det københavnske samfund højt anset skikkelse. Han var kongens livlæge, en flittig og anset professor i medicin ved Københavns universitet, der ved udgivelsen af sit medicinske chirurgiske Bibliothek i forbindelse med sine arbejder om syphilis og urethritis specifica (gonorrhoe) havde vundet et navn med videnskabelig klang udenfor landets grænser. Han var forfatter til en lang række medicinske lærebøger og tidsskrifter, der sigtede paa forbedring af samfundets hygiejne og moral, samt en meget produktiv skønlitterær forfatter dels af dramatiske arbejder, dels af vers, fortællinger, fabler og romaner, som læstes med stor interesse af hans samtid. Endelig havde han gjort sig fortjent ved at stifte lægevidenskabelige selskaber til fremme af de studerendes og lægernes videnskabelige og praktiske uddannelse, og som udtryk for hans stærkt udprægede samfundsfølelse havde han grundet skoler for børn, skoler, der brød med de gammeldags pædagogiske metoder.

Tode blev 1777 medlem af det kongelige medicinske selskab i Paris og 1779 af det medicinske selskab i Edinburgh — og ud-

nævntes til æresmedlem af det kgl. medicinske selskab i København.

Tode blev ogsaa paa anden maade paaskønnet af sin samtid, der hædrede ham paa forskellig vis. Saaledes meddeles i Københavns Universitetsjournal (udgivet af prof. Jac. Baden 1794, p. 42) under overskriften: *Overordentlig Æresskiænk af Selskabet til de skønne Videnskabers Forfremmelse*, at selskabet har tilstillet *hr. professor Tode* indfødsrettens *store guldmedaille* som et overordentligt agtelsestegn for hans fortjenester af den danske litteratur. Skænken var ledsaget med følgende skrivelse fra selskabets sekretær:

P. M.

Selskabet til de skønne videnskabers forfremmelse har med særdeles bifald og velbehag bemærket, hvor megen nyttig og behagelig kundskab Deres velbyrdighed ved Deres mange haande skrifter i modersmaalet, saavel i poesi som prosa, har udbredt, og hvormeget De har bidraget til at gøre danske skrifter læsning almindeligere og kærere. Det anser disse Deres fortjenester saa meget større, som det skønner, hvor store vanskeligheder De som en fremmed vil faa at stride med, for fuldkommen at gøre Dem sprogets enheder tilvante. Selskabet har troet, at det skylder saa udmærkede fortjenester et udmærket agtelsestegn, og til den ende befalet mig at oversende Dem vedlagte indfødsrettens store guldmedaille, som det ønsker maa baade være Dem et behageligt bevis paa selskabets agt og skønsomhed, og tillige en ikke ukær mindelse om hvad selskabet fremdeles venter sig af Dem. For mig er det en besynderlig fornøjelse at kunne være selskabets tolk for saadanne følelser, som længe have været mine egne.

I Januarii 1794.

Jac. Baden,
Selskabets Sekretær.

Foruden denne æresbevisning, som Tode satte særligt høj pris paa, fordi den tildeltes ham som dansk forfatter, hædredes Tode ved at hans billede ophængtes i det forenede selskab, hvorom berettes i Rahbeks »Den danske Tilskuer« 4. marts 1802, p.

113. Meddelelsen indledes med P. Cramers minde af Tode, hvorefter følger

Ved *Todes Billede*
i det forenede selskab.

Ved denne lejlighed blev afsunget en sang forfattet af *Sander*. Af sangens fem vers aftrykkes det sidste:

Evig det være vort samfunds skik
Landets fortjente mænd at hædre.
Livet er kun et øjeblik:
Aldrig forglemmes vore fædre!
Krandser vor *Tode* med jublende fryd,
Krandsen er oldingens fagreste pryde.
Skaal for vor *Tode!* Klink og drik
Efter hans egen gamle skik!

Rahbek knyttede til sangen en efterskrift, hvori han analyserer og roser Tode som digter og hædrer *oldingen, lægen, digteren og dannemanden*.

En buste af Tode omtales i »*Penia*« 1806, p. 32, i anledning af Todes død, idet det meddeles, at Todes fordums disciple har ladet forfærdige en buste, som med det første vil blive opsat i den nye medicinske læsesal paa Studiegaarden. Om denne hyldest fra Todes disciple er bleven realiseret, vides ikke. Er busten bleven opstillet, er den sikkert forsvunden med bygningen under bombardementet 1807.¹

Det bedste billede, der findes af Tode, er det som *Juel* har malet, inden Tode i 1797 blev ramt af apoplexi. Om dette maleri oplyser Lahde og R. Nyerup i en »*Forerindring*« til Todes autobiografi, som prydes af en gengivelse af maleriet, at det skyldes en del af Todes tilhørere, mest danske studerende,

¹ I sammenhæng hermed skal anføres, at der findes *et profilportræt* af Tode i negligé med nathue, tegnet af Lahde som titelblad paa hans samlede danske poetiske skrifter I bind, 1795. Om hvilket Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften, Leipzig 1793, p. 298, udtaler: Diese Copie ist ein treuer Abdruck der Jovialität und Laune, womit der Himmel das Original so reichlich gesegnet hat (se p. 165).

især paa Frederiks hospital, som lod Juel male det. Tode vidste ikke andet end, at en af hans bedste venner ønskede at eje dette maleri, men siden sendte ham det selv som et bevis paa højagtelse og kærlighed. »Billedet viser den elskværdige Tode i sin bedste alder og i sit bedste lune. At kunstneren saa heldigt har udtrykt det sidste i billedet, viser at denne muntre mand, medens han blev malet, ved vittige indfald og anekdoter, hvorpaa han var saa rig, har opmuntret baade maleren og sig selv og derved forjaget den kedsomhed, hvorved saa mange portraiter faar de alvorligste miner, som gør dem ofte ganske ukendelige.«¹

Om dette maleri udtales i »Iris og Hebe« april 1798, p. 128:

»Tanker ved Todes Skilderie«

Hvert træk, hvert smil den ædle viser,
som muser ynder — syge priser.

Th. . . h.

Trods disse mange sympatitilkendegivelser, der vidner om den højagtelse, som Todes samtid nærede for ham, undrer man sig over, hvor hurtigt Tode blev glemt, da han i marts 1806, knapt 70 aar gammel, afgik ved døden i den yderste fattigdom, som et legemligt og aandeligt vrag.

Todes private liv har altid været præget af økonomiske vanskeligheder, og disse bedredes ikke ved, at han 1774 udnævntes til professor designatus ved universitetet, thi stillingen var ulønnet, og først 1797 blev han lønnet ordinær professor samtidig med, at han fik sit første svære apoplektiske anfald.

I sine yngre dage tør man gaa ud fra, at han havde nogenlunde gode indtægter som læge og derfor var i stand til bedre at kunne klare sine økonomiske vanskeligheder, ligesom hans første sundhedsblade vakte ved deres form og friske indhold saa megen opsigt, at Tode gennem sin udgivervirksomhed maa antages at have haft indtægter, der supplerede, hvad han tjente ved sin lægegerning. — Men Tode var ligeglad og uordentlig i pengesager, og hans indtægter har næppe kunnet dække hans

¹ Citeret efter Lahdes: Samling af fortjente mænds portræter, 3die del, 1806.

udgifter eller givet overskud. Værre blev det i saa henseende de sidste 10 aar, som prægedes af økonomiske sorger, bekymringer for det daglige udkomme og svækket helbred.

Tode hørte ret tidligt op med at praktisere, da lægegerningen interesserede ham mindre end forfattervirksomheden, som han indbildte sig var hans virkelige kald, og om hvilken han nærrede det forfængelige haab, at den skulde dække den med hans husførelse forbundne udgifter. Maaske var det ogsaa lykkes ham, om han havde faaet en dygtig og paapasselig hustru, der kunde have haft en forstaaende, retledende og gavnlig indflydelse paa Todes medfødte mangel paa økonomisk sans. Dette var saa langt fra at være tilfælde, thi hustruen bidrog tværtimod til at forbitre hans liv i de sidste aar, der var præget af elendighed og fattigdom.

Man faar et lille indblik i Todes afsluttende livstragedie, naar man læser St. Blichers rejsebeskrivelse »*Vestlig profil af den cimbriske halvø fra Hamborg til Skagen*« København 1839. Den skyldes et besøg, Blicher med kongelig understøttelse aflagde i Hansestæderne og vestkysten af Hertugdømmerne og Nørre Jylland lige indtil Ringkøbing. Blicher omtaler i begyndelsen af denne beskrivelse et besøg, han aflagde i Vierländernes by, Tollenspieker, der laa sydøst for Hamborg og hvor Tode var født, og udbryder i den anledning: »Stakkels Tode, havde du blevet her og dyrket gulerod, istedetfor at skrive om nellikerod! Brugt gartnerkniven istedet for doctorhatten! Baaret Vierländernes Amager — Stakkels Tode, barnlig glade digtersjæl! Hævende sig fra Elbboernes blomsterduft, svævede du, en trækfugl mod det høje nord. Men sygestueluften indskrumpede dit lette livsfriske bryst, sygeligt huslivs asthma forkortede dine dage — stakkels Tode!« I sandhed, et ynkeligt billede, tegnet af Blicher, der var samtidig med Todes sidste livsafsnit og af Todes omgivelser har modtaget et personligt indtryk af, hvor daarligt det var fat med ham. Alverden vidste, hvor uheldigt gift Tode var, og hans finansielle stilling var yderst slet, thi allerede 1796, altsaa 10 aar før Tode døde, fandt universitetskansleren, Hertugen af Augustenborg, anledning til at indsende en ansøgning til kongen om hjælp til Tode, som paa den tid allerede modtog

600 rdl. aarligt af kongens kasse. I Efterladte Papirer fra den Reventlow'ske kreds IV, p. 296, udgivne af Bobé, finder man det pro memoria, som hertugen har affattet d. 26. juni 1796 og som belyser Todes medtagne økonomiske tilstand paa den tid. Det lyder som følger: »Hvo der kender Danmarks litteratur kender ogsaa professor Todes fortjenester af samme. Blandt hans mangfoldige skrifter er der adskillige, som tilvejebringe ham kyndige dommeres sande agtelse. — At han da skulde lide mangel i sin alderdom bør ikke formodes under en oplyst og liberal regering. Vel har han 600 rdl. af kongens kasse, men disse er i den huslige tilstand, han befinder sig, langt fra tilstrækkelig til hans udkomme. Den medicinske praxis har han forlængst næsten opgivet, og hans autorskab, der hidtil har skaffet ham det manglende, har nu ogsaa taget ende formedelst en rørelse, der har berøvet ham brugen af den højre arm. Under disse omstændigheder turde han vel med lige saa megen føje som andre videnskabsmænd nyde understøttelse af statens kasse, anbefales af collegium, hvis enkelte medlemmer ved saa megen lejlighed har vist, at de agte og ære videnskaberne og deres hellige dyrkere«.

Saavel i Blichers beklagende udtalelser som i universitetskanslerens ansøgning om understøttelse findes en direkte hentydning til Todes slette huslige forhold, hvis nærmere beskaffenhed belyses ved en meddelelse om Tode, som stammer fra konferensraad *Lauritz Engelstoft*,¹ der har efterladt sig nogle optegnelser,² hvor der læses følgende: »Den berømte Professor Tode, som døde i marts 1806, havde den ulykke at have en slet kone og en slet søn,³ som begge forbitrede ham hans alderdom. Hans kone satte hans klæder paa assistenshuset for at faa penge til brændevin. En gang havde hun, da han skulde presidere ved en medicinsk doktordisputats, faaet hans kjole hjem i det øje-

¹ Engelstoft var født 2/12 1774, blev professor i historie og bibliothekar ved det store kongelige bibliothek og var medlem af universitetsdirektionen i aarene 1805—1832.

² Optegnelser af Casper Peter Rothe og Lauritz Engelstoft, som Ludvig Daae har offentliggjort i Norsk historisk tidsskrift II R., IV B., 1884, p. 334.

³ Johan Diderich T., f. i Kbhvn. 24/9 1776, studerede medicin og døde som læge ved sætaten 1821.

blik han skulde bruge den, og i denne hast forglemt at tage laanedsliden af. Tode gik med den op paa studiegaarden, indtil en gjorde ham opmærksom paa det. Han tog sig denne huslige prostitution meget nær«.

Todes ægteskabelige forhold har været meget plagsomme for ham og kilde til stor sorg og bekymring. Som et oplysende eksempel paa Todes opfattelse af ægttestanden fortæller dr. E. J. Haderup (Hospit. tidende 1892, p. 70), at en ven af Tode, der havde oversat bogen »Ehestand, Wehestand«, men manglede en lige saa kort og udtryksfuld gengivelse af titlen, tyede til Tode i denne forlegenhed. Tode svarede vennen, at han inderligt gerne vilde hjælpe ham, om han kunde, men at det var en temmelig svær opgave, der var stillet til ham. Medens han gik op og ned ad gulvet og tænkte over sagen, stak hans ægtefælle, der ikkè udmærkede sig ved blidhed, hovedet indad døren og udtalte til trods for trediemands nærværelse nogle hæftige ord om husholdningssager til sin mand. Da gik der et lys op for ham, og til stor forbavselse for begge tilhørere udbrød han: Jeg har det: Ægtemage — Ægteplage!

Tode blev gjort umyndig og fik sin afsked som professor ved universitetet 1805 og døde 16. marts 1806.

Tode begravedes paa Assistenskirkegaarden i en almindelig fattigjord nummerlinje grav, da hans bo var insolvent og ikke kunde købe et privat gravsted til ham.

Herpaa raadedes der hurtig bod af hans venner, der med professorerne Herholdt og Skjelderup samt hofstikker Lahde i spidsen opfordrede den afdødes venner og beundrere at bidrage til et *gravminde*,¹ der kunde sættes over Todes grav, og fra 21. marts 1806 indtil slutningen af 1808 indkom der ialt 719 rdl. 24 sk., og blandt bidragyderne figurerede ogsaa »Fædrelandets fader og fortjenesters hulde ven«: *Sjette Frederik*.

Der indkom flere tegninger fra forskellige kunstnere, og udvalget foretrak den, hvis idé var tagen fra en trekantet gammel græsk piedestal, som fandtes i den berømte Dresdner antike

¹ Litteratur vedrørende Todes gravmonument, se: Regnskab over indtægt og udgift ved gravminde over Johan Clemens Tode, Kbhvn. 1812, Dagen, 3. april 1812, no. 104. Barfoed: Poetisk læsebog for børn, 1835, p. 571, og Efterslægtsselskabets skoleprogram 1914—1915, p. 28.

samling og var stukken i Bekkers Augusteum no. 5, 6 og 7, og som man mener har tjent til den delphiske gyldne trefod i Apollos tempel, hentydende til den forbigangne, nærværende og tilkommende tid.

Ifølge arkitekt og murmester Shapers indleverede tegning vilde udgifterne beløbe sig til 405 rdl. 48 sk.

Under 23. juli 1806 bevilligede Københavns magistrat, at en plads paa kirkegaarden til mindets rejselse uden betaling maatte anvises af kirkeværgen for Helliggeistes kirke, borgerkaptajn Liebenberg. Ved justitsraad borgmester Bangs medvirkning blev en for monumentet skøn plads udvalgt paa en af gangenes hjørner, der af Bang, Todes fordums ven, blev valgt til hans eget hvilested (Jens Bang døde allerede 25. febr. 1808 og hans gravsted ligger ligeoverfor Todes). Monumentet skulde have været bygget op af norsk marmor fra Moss, men forsendelsen maatte opgives paa grund af krigen 1807, hvorfor det var nødvendigt at bruge kalksten fra Faxe. Gravmindets grundsten lagdes 1808 og liget blev derefter flyttet hen til sin nuværende plads, hvorefter monumentet den 24. juni (Todes fødselsdag) 1811 blev rejst. Det fremstiller et trekantet alter, ovenpaa hvilket der ligger en krands sammenbunden af ege- og laurbærgrene. Paa forsiden, der vender mod indgangen til kirkegaarden, læses følgende linier forfattede af geheimeconferensraad O. Malling:

Lægen
Digteren
Menneskevennen
Sattes
denne Gravsten.

Og paa Fodstykket staar:

Han var født: aar 1736

Han døde: aar 1806.

Venstre side, som vender mod syd og staden, er prydet med en *Æskulapstav*. Højre side, som vender mod vest og den frie mark, er prydet med en lyre.

Regnskabet, der viste en udgift af 745 rdl. 61 sk. samt et overskud paa 21 rdl. 59 sk., er dateret København 18. marts og undertegnet af

Herholdt
professor med.

S. Skjelderup,
prof. med.

Lahde,
Hof-Kobberstikker.

Nu havde Todes jordiske levninger fundet et pænt sted ude paa assistenskirkegaarden, og venner og beundrere havde rejst ham et værdigt, særpræget og smukt gravminde, der skulde bevare mindet om ham til sene tider. Men Tode var hurtig glemt, og midt i trediverne tænkte man endog paa at tilintetgøre Todes gravsted, fordi tiden, det var købt for, var udløben. Da dette rygtedes, besluttede det kgl. med. selskab at foretage en indsamling 1834 til vedligeholdelse af Todes gravmonument. Resultatet heraf var, at der d. 8. januar meddeltes, at der ialt var indkommet 84 rigsdaler, hvoraf dog kun de 4 var i sølv (se Johansson: Københavns med. selskaber 1922, p. 101). Denne sum har næppe været tilstrækkelig til at sikre gravmonumentets bevarelse til evige tider. Men det reddedes, da Efterslægtselskabet besluttede paa sin halvhundredaarsfest 1846 at indkøbe gravstedet til bestandigt eje og forpligtede sig til reparation af monumentet, hvis det i tidens løb skulde blive fornødent.

Den smukkeste »Bautasten« satte St. St. Blicher over Tode, hvis minde ufortjent var glemt, idet han skrev nedenstaaende digt som et udtryk for sine følelser overfor »den venlige Tode, den hjælpende, ømmeste læge og muntreste skjald«.

Digtet findes i A. F. Elmqvists læsefrugter, samlede paa litteraturens mark IX 1820, p. 331 — og lyder som følger:¹

Ligger du her under græsklædte tue
Tavs i din hytte du ærlige skjald?
Føler ej morgensens varmen lue,
Hører ej forårets venlige kald?
Du, som saa mangan et hjerte har glædet,
Glemmes du her i den frydløse vang?
Du, som for andre saa ofte har kvædet,

¹ Optrykt i St. St. Blichers *Bautastene* 1823, p. 73—75.

Ligger du nu i din grav uden sang?
 Har de forglemt dig de højere skjalde,
 O du de glades og syngendes ven?
 Skal paa din ligsten en taare ej falde?
 Skal ubesjungen din grav synke hen?
 Skal da en yngre skjald fra sin hede
 Ile med harpen herhid over hav?
 Skal du saa fjærnt ud i ørkenen lede
 Venlige mand? Om et kvad ved din grav?
 Du som med smil og med mildeste taare
 Muntred og trøstede fremmed og ven,
 Er der da ingen, som nu paa din baare
 Taber til gengæld en taare igen.
 Du som saa tidt til den syge udstrakte
 Hjælpende hænder og kvægende drik,
 Trøsten og haabet med livet opvakte,
 Var det den løn, som du døende fik?
 Kan I da glemme den venlige døde?
 Gladeste sjæl som i støvhytte boede
 Glad udi vraa som i glimrende hal!
 Hellere o! At jeg kunde forglemme
 Sorgen, som mørkneede oldingens aar!
 Kvalte før alderen hans liflige stemme,
 Bøjede hans isse og bleget hans haar.
 Vaarsolen sank udi efteraars stormen,
 Mørkt blev det øje, som blinket saa lyst,
 Kummeren laa, som bag blomsterne ormen,
 Stinget til døde det frommeste bryst.
 Ak og du smilte end midt i din smerte,
 Sjælen var stærk i forsmægtende krop,
 Himlen saa det, du ærlige hjærte,
 Derfor saa hastig den hentet dig op.
 Og her af støvet du monne opstige,
 Skyldfri tilbage til skaberens haand.
 Nu i din herligheds evige rige
 Alfader glæder din venlige aand.

S. S. Blicher.

**Todes Gravsten paa Assistenskirkegaarden i København
(Fotografi)**

En Bog om en gammel Læge

som ikke alene var et lærd Foregangsmand, men tillige et spillevende, frodigt og vidtformende Menneske.

Hvis man beskæftiger sig med Lægeforhold og Lægeskikkelser i Danmark fra 17 Hundredtallets sidste Halvdel, træffer man hyppigst paa Navnet *Johan Clemens Tode*, som paa den Tid var en af de førende Forgrundsfigurer i Danmarks aandelige Samfund.

En samlet Fremstilling af Todes Virksomhed foreligger ikke. Man har hidtil indskrænket sig til at belyse en enkelt Side af denne ejendommelige Mands forskelligartede Aandsvirksomhed. Nogle har hæftet sig ved hans Betydning som Stifter af Lægevidenskabelige Selskaber, andre som Forfatter af Lægebøger og populære, hygiejniske Tidsskrifter. Enkelte berømmer ham for hans pædagogiske Fortjenester, som Stifter af Skoler, der lededes efter frisindede Principer, som stærkt afveg fra Datidens pædagogiske Syn paa Ungdommens Undervisning.

Professor, Dr. E. Schmiegelow belyser i denne Bog Todes Virksomhed som Læge, Digter og Menneskeven.

Tode var en overordentlig flittig Mand, thi samtidig med at han passede sine Forelæsninger, praktiserede han som Læge og udgav hvert Aar en Mængde Skrifter, der behandlede højst forskelligartede Emner som Lægekunst, Kirurgi, Dramaturgi, Poesi, Theologi og Sprog. Han var den første, som herhjemme begyndte at udgive danske Skrifter, som virkede til Fremme af Sundheden og folkelig Hygiejne.

